

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut politologických studií

Katedra bezpečnostních studií

Diplomová práce

2024

Alžbeta Socháňová

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut politologických studií

Katedra bezpečnostních studií

**Úloha ekofeminizmu pri zmierňovaní bezpečnostných
hrozieb súvisiacich s vodou**

Diplomová práce

Autorka práce: Alžbeta Socáňová

Studijní program: Bezpečnostní studia

Vedoucí práce: JUDr. PhDr. Tomáš Bruner, Ph.D.

Rok obhajoby: 2024

Prehlásenie

1. Prehlasujem, že som túto prácu vypracovala samostatne a použila som len uvedené pramene a literatúru.
2. Vyhlasujem, že táto diplomová práca nebola použitá na získanie iného titulu.
3. Súhlasím s poskytnutím práce na študijné a výskumné účely.

V Prahe dňa 28.7.2024

Alžbeta Socháňová

Bibliografický záznam

SOCHÁŇOVÁ, Alžbeta. *Úloha ekofeminizmu pri zmiernovaní bezpečnostných hrozieb súvisiacich s vodou*. Praha, 2024. 89 s. Diplomová práca (Mgr.). Univerzita Karlova, Fakulta sociálnych vied, Institut politologických štúdií, Katedra bezpečnostných štúdií. Vedoucí diplomové práce JUDr. PhDr. Tomáš Bruner, Ph.D.

Rozsah práce: 191 484 znakov vrátane medzier

Abstrakt

Táto diplomová práca skúma, ako ekofeministické princípy môžu prispieť k zvýšeniu odolnosti a spravodlivosti v oblasti vodnej bezpečnosti. Prostredníctvom dvoch prípadových štúdií - povodia Čadského jazera a povodia rieky GBM – práca analyzuje, ako zapojenie žien a marginalizovaných skupín do riadenia vodných zdrojov môže zlepšiť efektivitu a udržateľnosť hospodárenia s vodou. Ekofeministický prístup, ktorý odmieta kapitalistické praktiky a považuje vodu za základné právo, zdôrazňuje potrebu kombinácie tradičných vedomostí a moderných technológií. Výsledky ukazujú, že decentralizované riadenie a uznávanie práv ekosystémov vedie k spravodlivejšiemu prístupu k vode a lepšiemu prispôsobeniu sa klimatickým zmenám. Ekologické a sociálne aspekty sú v rámci ekofeministického prístupu úzko prepojené, čo umožňuje riešiť komplexné výzvy vodnej bezpečnosti holistickým spôsobom. Práca tiež zdôrazňuje význam integrácie kultúrnych a duchovných hodnôt do riadenia vodných zdrojov, ktoré zdôrazňujú vzájomnú prepojenosť všetkého života. Štúdiá ponúka odporúčania pre tvorcov politik a odborníkov z praxe, pričom navrhuje rozšírenie výskumu na ďalšie geografické oblasti a využitie zmiešaných metód na zabezpečenie komplexného pochopenia problematiky. Cieľom je vytvoriť politiky, ktoré nielen zlepšia vodnú bezpečnosť, ale aj posilnia sociálnu rovnosť a environmentálnu udržateľnosť. Tento výskum prispieva k hlbšiemu pochopeniu prepojenia medzi rodovou rovnosťou a environmentálnou udržateľnosťou, čo je kľúčové pre riešenie globálnych výziev spojených s vodnou bezpečnosťou.

Abstract

This thesis explores how ecofeminist principles can contribute to increasing resilience and equity in water security. Through two case studies - the Lake Chad Basin and the GBM River Basin - the thesis analyses how the involvement of women and marginalised groups in water resource management can improve the efficiency and sustainability of water management. The ecofeminist approach, which rejects capitalist practices and considers water as a basic right, emphasizes the need for a combination of traditional knowledge and modern technology. The results show that decentralised management and recognition of ecosystem rights leads to more equitable access to water and better adaptation to climate change. Ecological and social aspects are closely linked within the ecofeminist approach, allowing complex water security challenges to be addressed in a holistic way. The work also highlights the importance of integrating cultural and spiritual values into water resource management, emphasising the interconnectedness of all life. The study offers recommendations for policy makers and practitioners, suggesting the extension of the research to other geographical areas and the use of mixed methods to ensure a comprehensive understanding of the issues. The aim is to develop policies that not only improve water security but also enhance social equity and environmental sustainability. This research contributes to a deeper understanding of the link between gender equality and environmental sustainability, which is key to addressing global water security challenges.

Kľúčové slová

Ekofeminizmus, vodná bezpečnosť, rodová rovnosť, udržateľnosť, odolnosť, povodie jazera Čad, povodie riek Ganga-Brahmaputra- Magna

Keywords

Ecofeminism, water security, gender equality, sustainability, resilience, Lake Chad basin, Ganga-Brahmaputra-Magna river basin

Title

The role of ecofeminism in mitigating water-related security threats

Pod'akovanie

Na tomto mieste by som rada srdečne pod'akovala pánovi doktorovi JUDr. PhDr. Tomášovi Brunerovi, Ph.D. za ochotu viesť moju diplomovú prácu a za prívetivé poskytovanie konzultácií počas jej písania.

Obsah

Kapitola 1: Sekuritizácia vodnej krízy: rodovo špecifické dopady a nerovnosti	5
1.1.Predstavenie vodnej krízy:.....	5
1.2.Sekuritizácia vodnej krízy	8
1.3.Prečo je vodná bezpečnosť predovšetkým „ženský“ problém?.....	9
1.4.Uznanie úlohy žien vo vodnom hospodárstve na inštitucionálnej úrovni.....	14
Kapitola 2: Ekofeminizmus a vodná spravodlivosť	17
2.1. Zaradenie ekofeminizmu do širšej rodiny kritických teórií.....	17
2.2. Ekofeminizmus ako sociálne hnutie a aktivizmus.....	18
2.3. Ekofeminizmus a vodná spravodlivosť	21
2.3.1. Dualizmus v ekofeministickej teórii.....	22
2.3.2. Kritika privatizácie, komodifikácie a korporátnej kontroly	23
2.3.3. Demokracia Zeme a vodná demokracia ako odpoveď na nerovnosť	27
2.3.4. Tri druhy environmentálnej nespravodlivosti.....	30
Kapitola 3: Metodológia.....	38
Kapitola 4: Výskumná časť	44
4.1. Úvod do prípadových štúdií	44
4.2. Politické prvky.....	45
4.2.1. Politické prvky v povodí Čadského jazera	45
4.2.2. Politické prvky v povodí riek Ganga- Brahmaputra- Magna (GBM)	47
4.2.3. Porovnanie a implikácie ekofeministickej teórie pre odolnosť a spravodlivosť.	49
4.3. Ekonomické prvky.....	51
4.3.1. Ekonomické prvky v povodí jazera Čad	51
4.3.2. Ekonomické prvky v povodí GBM	53

4.3.3. Porovnanie ekonomických prvkov a implikácie ekofeministickej teórie pre odolnosť a spravodlivosť.....	56
4.4. Technologické prvky	57
4.4.1. Analýza technologických prvkov na prípadových štúdiách.....	57
4.4.2. Porovnanie technologických prvkov a implikácie ekofeministickej teórie pre odolnosť a spravodlivosť	60
4.5. Sociálne prvky	62
4.5.1. Sociálne prvky v prípadových štúdiách.....	62
4.5.2. Porovnanie sociálnych prvkov a implikácie ekofeministickej teórie pre odolnosť a spravodlivosť	69
4.6. Ekologické prvky.....	70
4.6.1. Analýza ekologických prvkov na prípadových štúdiách.....	70
4.6.2. Porovnanie ekologických prvkov a implikácie ekofeministickej teórie pre odolnosť a spravodlivosť	74
4.7. Historické prvky	75
4.7.1. Analýza historických prvkov na povodí GBM.....	76
4.7.2. Analýza historických prvkov na povodí jazera Čad.....	77
4.7.3. Porovnanie historických prvkov a implikácie ekofeministickej teórie pre odolnosť a spravodlivosť	78
4.8. Kultúrne prvky.....	80
4.8.1. Analýza kultúrnych prvkov na povodí jazera Čad	80
4.8.2. Analýza kultúrnych prvkov na povodí GBM	82
4.8.3. Porovnanie kultúrnych prvkov a implikácie ekofeministickej teórie pre odolnosť a spravodlivosť	84
Kapitola 5: Záverečné zistenia	86
Záver.....	91
Použitá literatúra.....	95

Úvod

Vodná bezpečnosť je jednou z kľúčových výziev v 21. storočí, ovplyvnená mnohými faktormi vrátane klimatických zmien, urbanizácie, znečistenia a neudržateľného hospodárenia s prírodnými zdrojmi. Rastúci dopyt po vode v spojení so zmenšujúcimi sa zdrojmi vytvára tlak na spoločnosti a ekosystémy po celom svete. V tejto súvislosti sa stále viac uznáva potreba integrovaných a udržateľných prístupov k riadeniu vodných zdrojov, ktoré by zohľadňovali nielen environmentálne, ale aj sociálne a rodové aspekty. Ekofeministický prístup k vodnej bezpečnosti ponúka jedinečnú perspektívu, ktorá zdôrazňuje prepojenie medzi ekologickou udržateľnosťou a rodovou spravodlivosťou. Ekofeministky argumentujú, že ženy, ako aj ďalšie marginalizované skupiny, sú často najviac postihnuté problémami súvisiacimi s vodou, zároveň však disponujú cennými tradičnými vedomosťami a skúsenosťami, ktoré môžu prispieť k riešeniu týchto problémov. Táto práca sa zaoberá otázkou: „*Ako môže integrácia ekofeministických princípov do politik v oblasti vodnej bezpečnosti zvýšiť odolnosť a rovnosť*“. Jej cieľom je:

1. Analyzovať politické, ekonomické, sociálne, technologické, ekologické, kultúrne a historické faktory (PESTECH) ovplyvňujúce bezpečnosť vody v povodí Čadského jazera a v povodí riek Ganga-Brahmaputra-Magna.
2. Zhodnotiť vplyv súčasných postupov vodného hospodárstva na ženy a domorodé obyvateľstvo.
3. Navrhovať ekofeministom informované politické odporúčania, ktoré zvýšia odolnosť a rovnosť.

Štúdiá uskutočňuje porovnávaciu analýzu na dvoch zvolených prípadových štúdiách povodia jazera Čad a povodie riek Ganga-Brahmaputra-Magna. Vybrané prípadové štúdie, povodie Čadského jazera, aj povodie GBM, som si zvolila nakoľko obe krajiny čelia špecifickým výzvam v dôsledku klimatickej zmeny v oblasti vodného hospodárstva a konfliktmi o vodné zdroje, čo z nich robí relevantný a dôležitý prípad pre porovnávaciu štúdiu. Prípady sú si podobné aj pokiaľ ide o významný príspevok povodí k poľnohospodárstvu a ekonomike. V oboch prípadoch ide o medzinárodné územie s rozdielnymi národnými politikami ktoré čelia výzvam v koordinácii medzi rôznymi vládnymi entitami, s nedostatkom koordinovanej správy a plánovania. Ekofeministické

princípy môžu v oboch prípadoch podporiť inkluzívne a participatívne rozhodovanie a zlepšiť práva žien a zraniteľných skupín v kontexte nedostatku zdrojov. Štúdium týchto dvoch rozdielnych oblastí umožňuje identifikovať spoločné výzvy a rôznorodé prístupy k riešeniu problémov s vodnou bezpečnosťou. Taktiež umožňuje zistiť, ako môžu byť ekofeministické prístupy prispôsobené rôznym kontextom na zvýšenie odolnosti a rovnosti, čo umožňuje vytvoriť robustnejšie a univerzálnejšie závery o úlohe ekofeminizmu pri zmiernovaní bezpečnostných hrozieb súvisiacich s vodou.

Práca je rozdelená do piatich kapitol. V prvej sa budeme zaoberať problematikou environmentálnej a vodnej bezpečnosti, sekuritizáciou vodnej krízy a osobitými dopadmi na ženy z hľadiska ich špecifických rodovo podmienených potrieb, povinností, noriem a obmedzených právomocí. Kapitola jedna je zhrnutím faktov k zvolenej problematike, dokumentuje proces vývoja vodnej bezpečnosti a predstavuje nám problémy, na ktoré budeme následne aplikovať ekofeministickú teóriu vysvetlenú v kapitole dva a ktoré budeme skúmať v empirickej časti na zvolených prípadových štúdiách.

Kapitola dva skúma relevantnú literatúru o ekofeminizme, jeho pohľade na vodnú bezpečnosť, a dosiahnutie odolnosti a rovnosti v ponímaní ekofeministickej teórie. Kapitola približuje ekofeministickú teóriu od jej pozície v širšej rodine kritických teórií, cez jej pôsobenie v podobe ženského aktivizmu a „grass roots“ hnutí z dola, až po jednotlivé ekofeministické koncepcie relevantné pre vodnú bezpečnosť. Kapitola sa zaoberá predovšetkým dielami troch autoriek - Val Plumwood a jej dualistického konceptu „the master model“; Vandany Shivy a jej koncepcie demokracie Zeme a vodnej demokracie a Greta Gaard a jej kritiky kapitalizmu, privatizácie vodných zdrojov, environmentálneho rasizmu, sexismu a environmentálnej triednej diskriminácie.

Kapitola tri načrtáva metodológiu výskumu. Vysvetľuje ako budeme pomocou porovnávacjej a interpretačnej prípadovej štúdie regiónu povodia jazera Čad a povodia GMB analyzovať sekundárne zdroje, prostredníctvom analytickej metódy PESTECH, ktorá skúma politické, ekonomické, sociálne, technologické, ekologické, kultúrne a historické faktory.

Kapitola štyri predstavuje prípadové štúdie povodia Čadského jazera a povodia GBM, ponúka porovnávaciu analýzu a pojednáva o integrácii ekofeministických princípov do politik bezpečnosti vody. To je analyzované z hľadiska jednotlivých prvkov PESTECH analýzy.

Kapitola päť zakončuje prácu zhrnutím zistení a politických dôsledkov. Výsledky štúdie, prezentované v piatej kapitole, poukazujú na to, že integrácia ekofeministických princípov do politiky vodnej bezpečnosti môže výrazne prispieť k zvýšeniu odolnosti komunit a zabezpečiť spravodlivejší prístup k vodným zdrojom. Zistenia ukazujú, že zapojenie žien a marginalizovaných skupín do rozhodovacích procesov vedie k efektívnejšiemu riadeniu vodných zdrojov a k lepšiemu prispôsobeniu sa klimatickým zmenám. Kapitola zároveň navrhuje odporúčania pre tvorcov politik a odborníkov z praxe.

Táto diplomová práca prispieva k hlbšiemu pochopeniu prepojenia medzi rodovou rovnosťou a environmentálnou udržateľnosťou a poskytuje cenné poznatky pre budúci výskum a politickú prax. Ekofeministické prístupy k vodnej bezpečnosti môžu byť kľúčovým nástrojom na riešenie globálnych výziev spojených s vodou a prispieť k spravodlivejšiemu a udržateľnejšiemu svetu.

Kapitola 1: Sekuritizácia vodnej krízy: rodovo špecifické dopady a nerovnosti

1.1.Predstavenie vodnej krízy:

Bezpečnosť vody je v 21. storočí kritickou otázkou, ktorú zhoršuje zmena klímy, rast populácie a sociálno-politická dynamika. Tradičné vodohospodárske prístupy často nedokážu riešiť komplexnú súhrnu ekologických, sociálnych a ekonomických faktorov, najmä z pohľadu marginalizovaných komunit. Ekofeminizmus, ktorý spája útlak žien a prírody, ponúka jedinečnú optiku, ktorá môže byť východiskom pre odolnejšie a spravodlivejšie hospodárenie s vodou.

Diela ekofeministických autoriek vytvorili základ pre feministický prístup k otázkam ekológie a environmentalizmu. Cieľom týchto autoriek bolo poukázať na prepojenie medzi ekológiou a feminizmom. Ekofeminizmus skúma environmentálne problémy, ich príčinu a ich prepojenie s feministickou teóriou. Ekofeministky vidia problém v nerovnosti na rôznych úrovniach. Jednotlivé svetové problémy spolu úzko súvisia a jeden nemožno vyriešiť, pokiaľ prehliadame druhý. Napriek tomu, že sú tieto pojmy tak úzko prepojené, používajú sa oddelene.

Tieto nerovnosti spôsobujú utrpenie ľudí a sú príčinou degradácie životného prostredia. Hlavnou myšlienkou ekofeminizmu je, že nižšie uvedené environmentálne problémy pramenia z útlaku marginalizovaných skupín a prírody. Teda poukazuje na úzke prepojenie medzi klimatickou a sociálnou zmenou (Gaard a Gruen, 1993).

Prevládajúci systém svetového trhu, orientovaný na nekonečný rast a zisk má neželané dopady na vodné zdroje (Gaard, 2001). Voda a klimatické zmeny sú vzájomne neoddeliteľne spojené. Fyzický svet vody je zase úzko spätý so sociálno-politickým svetom, pričom voda je často kľúčovým faktorom pri zvládaní rizík, akými sú hladomor, epidémie, nerovnosti a politická nestabilita (ICF, 2023). Pre zabezpečenie vodných zdrojov je potrebný odklon od „statusu quo“ a hľadanie inovatívnejších a adaptívnejších systémov citlivých k rôznym vzájomne prepojeným prírodným, sociálnym a politickým premenným.

Podľa Organizácie Spojených národov môže byť voda zásadným prostriedkom boja proti klimatickým zmenám. To prostredníctvom udržateľného hospodárenia s vodou, ktoré

je základom budovania odolnosti spoločností a ekosystémov, ako aj znižovania emisií uhlíka. Voda je základom pre adaptáciu na zmenu klímy a slúži ako rozhodujúce prepojenie medzi klimatickým systémom, ľudskou spoločnosťou a životným prostredím. Bez riadneho riadenia vodných zdrojov pravdepodobne dôjde k zvýšeniu konkurencie v oblasti vody medzi sektormi a k eskalácii vodných kríz rôzneho druhu, čo spôsobí núdzové situácie v mnohých odvetviach závislých od vody (UN, 2024).

Planéta je zo 70 % tvorená slanou vodou. Len 3 % svetovej vody tvorí sladká voda a z toho je prístupných len asi 1,5 %. Zvyšok je uzavretý v ľadovcoch alebo v hlbokých vodonosných vrstvách. Poľnohospodárstvo už využíva približne 70 % svetovej vody. S populačnou explóziou sa zvyšuje potreba produkcie potravín, v dôsledku čoho sa stres na vodné zdroje ešte zhoršuje (GWP,2020).

Voda je obmedzený zdroj, pri ktorom rovnaké množstvo vody nepretržite cirkuluje okolo planéty v takzvanom kolobehu vody. Úlohu zohráva aj čistota a dostupnosť vôd, na ktorú má vplyv mnoho faktorov ako vládna politika, financovanie, alokácia, cezhraničné konflikty a ekosystém (GWP,2020).

Prístup k bezpečnej pitnej vode je univerzálnym ľudským právom, no napriek tomu dvom miliardám ľudí na celom svete, podľa údajov z roku 2022, stále chýbajú bezpečne spravované služby pitnej vody (UNICEF a WHO, 2023).

Vodná sekcia Organizácie Spjených národov deklaruje, že klimatická zmena je predovšetkým vodnou krízou. Jej dopady cítiť prostredníctvom zhoršujúcich sa záplav, stúpajúcej hladiny morí, zmenšujúcich sa ľadových polí, zintenzívnenia požiarov a súch (Azcona a kol., 2023).

Populačná explózia, urbanizácia, nadmerné využívanie vodných zdrojov, priemyselné znečistenie, klimatická zmena zvýšili tlak na dopyt po vode, energii a potravinové nároky. Nerovnosti v dostupnosti zdrojov naďalej narastajú (World Water Council, 2018).

Extrémne prejavy počasia spôsobujú, že voda je vzácnejšia, ťažšie dostupná, nebezpečnejšia a stále viac znečistená. Tieto vplyvy na vodný cyklus ohrozujú trvalo udržateľný rozvoj, biodiverzitu a prístup ľudí k vode a sanitácii. Poľnohospodárstvo náročné

na vodu na výrobu potravín, najmä mäsa a na pestovanie plodín, používaných ako bio palivá, môže ešte viac zhoršiť nedostatok vody (Azcona a kol., 2023).

Klimatická zmena zároveň zintenzívňuje živelné pohromy súvisiace s vodou. Zvyšuje riziko záplav, cunami a s ňou spojené zvýšené riziko zosuvov pôdy, rútenie ľadovcových šelfov, sopečnú činnosť a zemetrasenia; cyklóny; zároveň znižuje odolnosť komúní voči pohromám, napríklad ubúdaním mangrovov, vetrolamov a rašelinísk.

Záplavy a stúpajúca hladina vody spôsobené klimatickou zmenou ovplyvňujú dostupnosť pitnej vody, nakoľko môžu kontaminovať pôdu a vodné zdroje slanou vodou alebo fekáliami a spôsobiť škody na vodnej a sanitárnej infraštruktúre.

Ďalším problémom je miznutie ľadovcov, ľadových čiapok a snehových polí, ktoré napájajú mnohé z veľkých riečnych systémov, to má vplyv na reguláciu sladkovodných zdrojov pre obrovské množstvo ľudí v nížinných oblastiach.

Klimatické zmeny majú za následok aj občianske nepokoje a migráciu (v dôsledku such, požiarov, erózií pôdy, ubúdanie podzemných vôd), ktoré ešte zintenzívňujú potravinovú neistotu spôsobenú nedostatkom vody.

Spolu s rastúcim dopytom po vode rastie aj energetická náročnosť čerpania vody, jej dopravy, či nákladov na jej čistenie. S nedostatkom vody potom súvisí aj degradácia kritických zachytávačov uhlíka závislých od vody, ako sú rašeliniská (Azcona a kol., 2023).

Ekofeminizmus, podľa Gaard a Gruen, vidí príčinu týchto problémov ako komplexnú spleť ekonomických, environmentálnych a sociálnych problémov, ktoré sú výsledkom vzťahov dominancie, vykorisťovania, nerovnosti. Rozdiely medzi bohatým industrializovaným severom a vykorisťovaným rozvojovým globálnym juhom úzko súvisia s nadmernou spotrebou a produkciou, ktorá zase spôsobuje nadmerné znečistenie ovzdušia, pitnej vody, má neblahý vplyv na biodiverzitu, chudobu, utrpenie a vykorisťovanie žien, detí, domorodých a marginalizovaných komúní. Klimatická zmena má dopad na vodné zdroje na celom svete, no najväčšmi ovplyvňuje tých najzraniteľnejších. Úpadok kvality vody, jej znečistenie a nedostatok sa dotýkajú aj vyspelého sveta, ten má však viac prostriedkov na to, aby sa bránil voči dopadom klímy. Vďaka neopatrnému zaobchádzaniu s prírodou tak prichádzame o vodné zdroje a biodiverzitu, ktorá je na ňu úzko naviazaná. Ekofeminizmus,

ako spojenie environmentalizmu a feminizmu, má unikátny holistický prístup analýzy týchto problémov v tak ľudskom, ako aj prírodnom kontexte (Gaard a Gruen, 1993).

1.2. Sekuritizácia vodnej krízy

Vážnosť zintenzívňovania vodnej krízy dôsledkom postupnej degradácie životného prostredia čoraz viac priťahuje pozornosť medzinárodných inštitúcií a vlád. Iniciatívy však v tejto oblasti nie sú dostatočné a vyžadujú si komplexnejší prístup, ktorý zvažuje súhrn ekologických, sociálnych a ekonomických faktorov. Otázky environmentálnej bezpečnosti boli postupne zahrnuté do bezpečnostných rámcov.

Počas obdobia studenej vojny sa na bezpečnosť pozeralo predovšetkým cez optiku štátov ochraňujúcich suverenitu pred vonkajšími vojenskými hrozbami. Realisti zarámovali bezpečnosť ako zachovanie integrity národov tvárou v tvár vonkajším hrozbám v anarchickom svetovom systéme a umiestnili životné prostredie v „sfére nízkej politiky“. Koniec studenej vojny znamenal rastúce uznanie potreby riešiť globálne hrozby s neistými dopadmi, ktoré ovplyvňujú nielen národné štáty, ale aj živobytie a zdravie komún a jednotlivcov. To viedlo k rozšíreniu bezpečnostnej agendy o netradičné hrozby vrátane ich ekonomických a environmentálnych aspektov (Skah a Lyammouri, 2020).

V súčasnosti je zmena klímy ako bezpečnostného rizika uznávaná na medzinárodnej úrovni, napríklad *Rezolúciou 63/28158 valného zhromaždenia z roku 2009*, ktoré uznalo možné bezpečnostné dôsledky zmeny klímy; *Stratégiou Africkej únie (AÚ) o zmene klímy z roku 2014*, ktorá uznala, že „existujúce tlaky na prírodné zdroje, ktoré sú v dôsledku klimatických zmien a rastúcej populácie vzácne môže viesť k neistote a konfliktom podkopávajúcim mier v Afrike“. *Správou zverejnenou v máji 2020 Štokholmským medzinárodným inštitútom* pre výskum mieru skúmajúci politické prostredie Africkej Únie (AÚ), ktorý deklaroval, že „diskurz o klimatickej bezpečnosti v rámci AÚ je živý a rýchlo sa rozvíja“ (Skah a Lyammouri, 2020:16).

Voda je zdroj, ktorý podporuje všetky spoločenské a hospodárske odvetvia a je kľúčová pre všetky ekosystémy Zeme. Vodná bezpečnosť znamená zabezpečenie dostatočného množstva a kvality vody, pričom je nevyhnutné udržiavať túto rovnováhu bez prekročenia obnoviteľných schopností vodných zdrojov (World Water Council, 2018).

Na dosiahnutie cieľov trvalo udržateľného rozvoja je kľúčové zabezpečiť svetovú vodnú bezpečnosť, ktorá zahŕňa hodnotu vody aj jej využitie pre prežitie a blaho ľudí. Trvalo udržateľný rozvoj nie je možný bez globálnej vodnej bezpečnosti. Stratégia siete svetového vodného partnerstva - Global Water Partnership (GWP) popisuje svet s dobrou vodnou bezpečnosťou ako: „svet, ktorý využíva produktívnu silu vody a minimalizuje jej ničivú silu. Je to svet, kde má každý človek dostatok bezpečnej a cenovo dostupnej vody na to, aby viedol čistý, zdravý a produktívny život. Je to svet, kde sú komunity chránené pred povodňami, suchom, zosuvmi pôdy, eróziou a chorobami prenášanými vodou. Bezpečnosť vody podporuje ochranu životného prostredia, ako aj sociálnu spravodlivosť a rieši dôsledky zlého hospodárenia s vodou. Svet, v ktorom je zabezpečená vodná bezpečnosť, znižuje chudobu, podporuje vzdelanie a zvyšuje životnú úroveň. Je to svet, v ktorom existuje lepšia kvalita života pre všetkých, najmä pre tých najzraniteľnejších, ktorými sú zvyčajne ženy a deti, ktorí majú najväčší úžitok z dobrej správy vody (GWP, 2020).“

Uznanie zmeny klímy ako bezpečnostného rizika zdôrazňuje potrebu komplexných stratégií bezpečnosti vody, ktoré zahŕňajú ekonomické a environmentálne rozmery. Zabezpečenie globálnej vodnej bezpečnosti je nevyhnutné pre trvalo udržateľný rozvoj, sociálnu spravodlivosť a zlepšenie kvality života pre najzraniteľnejšie skupiny obyvateľstva, najmä pre ženy a marginalizované skupiny.

1.3. Prečo je vodná bezpečnosť predovšetkým „ženský“ problém?

Hierarchická deľba mužskej a ženskej práce má neblahý vplyv na udržateľnosť vo vodnom hospodárstve. Vodná kríza je pre ženy hlboko osobným problémom kvôli ich špecifickým úlohám, zodpovednostiam a obmedzeným právomociam, pri zbere vody a hospodárení s ňou. Zhoršovanie životného prostredia a zmena klímy tieto výzvy prehľbujú a neúmerne ovplyvňujú ženy, deti a marginalizované skupiny. Riešenie bezpečnosti vody z pohľadu ekofeminizmu je unikátne, pretože zabezpečuje, že sa budú uznávať a riešiť špecifické potreby a práva žien, čo vedie k udržateľnejším a spravodlivejším riešeniam.

Ludia v rozvojových krajinách, predovšetkým tí v marginalizovaných komunitách, sú najmenej odolní voči dôsledkom zmeny klímy a ničeniu životného prostredia. Je to preto, že títo jednotlivci nemajú infraštruktúru, bezpečnostné opatrenia, zdravotnú starostlivosť, prístup k čistej vode alebo potravinovej bezpečnosti. V krajinách zasiahnutých suchom alebo nedostatkom čistej vody sú to práve ženy, ktoré trávajú hodiny denne zbieraním čistej vody. V oblastiach zasiahnutých hladomorom sú to ženy, ktoré najskôr opustia jedlo, aby sa deti a pracujúci muži mohli najesť. Industrializácia a kapitalizmus prispeli k zhoršovaniu životného prostredia a zmene klímy. Tí, ktorí sú za tieto problémy zodpovední, nie sú tí, ktorí pocítia jeho tlak, pretože sa môžu ľahšie prispôbiť a riešiť vzniknuté problémy. Degradácia životného prostredia sa nepochybne týka všetkých ľudí, ekofeministky však argumentujú, že je nevyhnutné zváženie rodového hľadiska, nakoľko sú to práve ženy, deti a marginalizované skupiny, ktorých tieto problémy zasiahnu ako prvých (Thompson, 2016/2017). Ekofeministky preto vnímajú prírodu (vodu ako jej súčasť) ako feministický problém (Warren, 2000).

Odhaduje sa, že v roku 2023 žije 380 miliónov žien a dievčat alebo 9,5 percenta svetovej populácie žien v 26 krajinách s vysokým alebo kritickým nedostatkom vody. Nesúlad medzi dodávkami vody a dopytom po nej najviac poškodzuje ženy, najmä tie z oblastí sveta s nízkymi príjmami, kde sú rodové rozdiely v prístupe k pôde a vodným zdrojom akútne. Zvyšujúci sa dopyt zostáva hlavnou výzvou pre bezpečnosť vody na celom svete (Azcona a kol., 2023).

Biologickým, sociálnym a kultúrnym faktom je, že vodu používajú muži a ženy rozdielne (Acharya, 2022). Nerovnosti v dostupnosti a kvalite služieb pitnej vody ovplyvňujú ženy a mužov rôznymi spôsobmi. Je to spôsobené jednak rozdielmi v špecifických potrebách žien a mužov, ale aj rozdielmi v rodových normách, úlohách a zodpovednostiach súvisiacich s poskytovaním služieb (Azcona a kol., 2023). Tieto rozdiely majú významný vplyv na vzdelanie a kvalitu života žien. Ekofeministky argumentujú, že v rámci rozdielných rodovo podmienených zodpovedností, potrieb a obmedzení práv, vodná kríza zasahuje ženy nielen inak, ale aj intenzívnejšie. Preto je pri navrhovaní vodnej správy potrebné zváženie rodového hľadiska v týchto oblastiach:

Špecifické rodovo podmienené úlohy a zodpovednosti

Nedostatočná úroveň služieb neúmerne postihuje ženy a dievčatá, ktoré v mnohých častiach sveta zostávajú primárne zodpovedné za domáce práce. Ženy a dievčatá sú skôr zodpovedné za zabezpečenie dostatku vody v domácnosti na pitie, varenie, upratovanie a starostlivosť o deti, starších ľudí a ľudí so zdravotným postihnutím. V mnohých krajinách je prístup k dostatočnému množstvu bezpečnej pitnej vody fyzickou záťažou aj zdrojom psychického a sociálneho stresu (Azcona a kol., 2023).

V mnohých komunitách je povinnosť ženy prinášať vodu pre rodinu normalizovaná, čo vedie k vnímaniu ich každodenných bojov ako normálnych a nespochybniteľných. Ak je voda nedostupná, ženy trávajú hodiny riešením situácie, čo obmedzuje ich schopnosti a úlohy v rodine a spoločnosti. Vodná kríza je pre ženy osobná, keďže sú zodpovedné za nájdenie zdrojov na pitie, varenie a hygienu. Musia čakať v rade, chodiť na veľké vzdialenosti alebo platiť prehnané sumy za vodu, čím často čelia voľbe medzi smrťou od smädu alebo možnou smrťou z choroby spôsobenej špinavou vodou (Lama, 2024).

Dlhé pešie cesty, často viac ako raz denne, ich vystavujú riziku útokov a bránia im v školskom vzdelaní alebo zarábaní peňazí. Kvôli domácim povinnostiam ženy strácajú drahocenný čas a nemôžu sa zapojiť do politiky alebo, čo je dôležitejšie, získať vzdelanie. Bez vzdelania sa rodová rovnosť nikdy nedosiahne. Mnohé dievčatá sú nútené opustiť školu, aby pomáhali svojim matkám pri zbere vody a plnili iné úlohy v domácnosti (WHO, 2023).

Ženy musia žonglovať so starostlivosťou o deti, domácimi prácami a zároveň môžu mať zakázané vykonávať určité úlohy, vrátane tých, ktoré sú rozhodujúce pre ich prežitie (Bennet a kol., 2008).

Celosvetovo 1,8 miliardy ľudí zbiera pitnú vodu mimo svojich domovov, pričom v siedmich z desiatich domácností sú za to primárne zodpovedné ženy a dievčatá (WHO, 2023).

Keďže úloha žien pri využívaní a zbere vody je významnejšia, ako u mužov, situácia bez vody znepokojuje ženy viac, ako mužov. Vzhľadom na túto skutočnosť je vytváranie priaznivých vodných podmienok pre ženy skutočnou vodnou spravodlivosťou. Žena nepoužíva vodu len pre seba. V skutočnosti prináša vodu pre celú rodinu, a preto by mala

byť prvou držiteľkou nároku na vodu. Takáto spravodlivosť potom povedie k spravodlivosti pre celú rodinu (Acharya, 2022).

Špecifické rodovo podmienené práva

Ženy a dievčatá sú príliš často vynechávané z rozhovorov kvôli tradičným rodovým rolám a mocenským štruktúram. Ich hlasy a potreby často chýbajú pri navrhovaní a implementácii zlepšení, čo spôsobuje ich trvalé znevýhodnenie (Bennet a kol., 2008).

Rodová zaujatosť sa vzťahuje na nerovnaký prístup k zdrojom (pôda, voda, úvery, znalosti, nové technológie atď.), ako aj na rodovo diferencovaný prístup k procesu prijímania a implementácie rozhodnutí. Dôležité sú nielen rodové rozdiely, ale aj výlučnosť úloh. Napríklad rodová deľba práce, ktorá definuje poľnohospodárstvo ako mužské povolanie a ženy predovšetkým ako ženy v domácnosti, bez ohľadu na ich prínos k rodinnému poľnohospodárstvu, vedie k veľkým deformáciám v plánovaní vodného hospodárstva. Dôvodom je, že znalosti, skúsenosti, múdrosť žien a ich potreby, ktoré sú prezentované ako rodovo neutrálne, majú v praxi takmer vždy rodovo diferencované výsledky (Bennet a kol., 2008).

Významná ekofeministka Vandana Shiva v knihe „Ekofeminism“ (1993), ktorú napísala s Mariou Mies, poukazuje na skutočnosť, že aj keď väčšinu drobných poľnohospodárov tvoria ženy, ich úloha je v poľnohospodárskych programoch prehliadaná. Napríklad politiky ako GAT (Všeobecná dohoda o obchode a clách), inštitucionalizovaná v podobe Svetovej obchodnej organizácie, marginalizujú domáce ekonómie, v ktorých ženy zohrávajú významnú úlohu, a na ktorej bytostne závisia. Napriek ich významnému podielu na poľnohospodárskej výrobe ženy vlastnia celosvetovo len 14 percent poľnohospodárskej pôdy. Toto je obzvlášť dôležité, pretože vo vidieckych oblastiach sú práva na pridelovanie vody a dotácie na zavlažovanie často spojené s právami na pôdu. Mnohé poľnohospodárske pracovníčky čelia nerovnosti v prístupe k poľnohospodárskym technológiám, ako sú biologické inovácie, zlepšené vstupy a mechanizácia, ako aj dopravná, skladovacia a trhová infraštruktúra. Ženy v poľnohospodárstve, lesníctve a rybnom hospodárstve čoraz viac čelia výzvam na produkciu dostatku potravín v dôsledku znižujúcich sa zdrojov vody a nepriaznivých účinkov klimatických zmien, ktoré priniesli zvýšené riziko záplav a sucha, sezónneho počasia a acidifikácie oceánov. Nedostatok základných potravín môže tiež zvýšiť

čas potrebný na výrobu, spracovanie a prípravu potravín, ku ktorým ženy prispievajú už 60 až 70 percentami svojho celkového pracovného času (Azcona a kol., 2023).

Nedostatok prístupu žien k technológiám, inováciám, vzdelaniu, ale predovšetkým právam spoločne s obmedzeniami v dôsledku kultúrnych noriem spôsobujú úplné prehliadanie významnej úlohy žien v poľnohospodárstve a ženy znevýhodňujú a ohrozujú. Ekofeministické autorky ako príčinu vidia jednak pridelenie trhových plodín mužom (radených do verejnej sféry) a potravinových plodín určených na spotrebu ženám (radených do súkromnej sféry); ale aj v dedičstve kolonializmu. To vyplýva zo spôsobu patriarchálneho kapitalistického myslenia zameraného na profit a masovú produkciu. Nakoľko väčšinu drobných poľnohospodárov tvoria ženy, ktoré v mnohých prípadoch ani nedisponujú vlastníckymi právami na vodné zdroje a pôdu, je pre veľké korporácie o to jednoduchšie pripraviť ich o pôdu a zdroje obživy. Zároveň prechod k monokultúram, priemyselné poľnohospodárstvo a používanie pesticídov spôsobujú zadlženosť farmárov, degradáciu životného prostredia, vyčerpanie pôdy, vody a úbytok biodiverzity (Gaard a Gruen, 1993).

Ženy a dievčatá musia zohrávať ústrednú úlohu pri navrhovaní a implementácii riešení, aby služby zodpovedali ich špecifickým potrebám (Azcona a kol., 2023). Keď služby navrhujú a prevádzkujú výlučne muži, ignorujú cenné perspektívy žien a skúsenosti z prvej ruky. Z tohto dôvodu riešenia nie vždy splňajú potreby komunit (Hall, 2024).

Projekty, ktoré zlepšujú prístup žien k vodným zdrojom, upevňujú postavenie žien vo vodnom hospodárstve a umožňujú im podieľať sa na jeho plánovaní, uvoľňujú ženám a deťom čas a energiu, aby sa mohli aktívnejšie a úspešnejšie zapájať do školy alebo práce. V dôsledku toho môže dôjsť k zvýšeniu príjmu rodiny. Lepšie zásobovanie domácností vodou často vedie k zlepšeniu celkového zdravia rodiny (Bennet a kol., 2008).

Z ekofeministického hľadiska problém spočíva v patriarchálnych spoločenských štruktúrach, ktoré identifikovali a zdôvodnili úlohu ženy ako zberateľky vody. Ekofeminizmus sa zameriava na udržanie cieľov rodovej spravodlivosti, zdôrazňuje potrebu nových mechanizmov zameraných na ženy, ktoré môžu iniciovať, zabezpečiť a udržať účasť žien na procesoch správy vody a môžu zaručiť komunitné plánovanie. Ekofeministická perspektíva vodnej spravodlivosti, ako súčasť vlny feminizmu, trvá na tom, že patriarchálny systém prevládajúci vo vodnej správe je skutočnou hrozbou pre vodnú spravodlivosť. Podľa

ekofeminizmu dominancia mužov nad vodnými zdrojmi a procesmi riadenia vody potláča ženy, a preto sú hrozby, ktorým čelí vodná spravodlivosť, dvojaké. Feministických diskurzoch je nezávislé vlastníctvo žien nad zdrojmi dôležitým bodom programov rodovej rovnosti, emancipácie a oslobodenia žien (Acharya, 2022).

Rodové normy zhoršujú kvalitu života žien v mnohých oblastiach, vrátane intímneho zdravia a tehotenstva, a rodovo špecifické povinnosti pri zabezpečovaní vody bránia ich osobnému rastu a prínosu pre spoločnosť. Nerovnosti v rozhodovacích právomociach, ktoré sú založené na rode, vedú k nespravodlivým podmienkam vo vodnom hospodárstve. Využitím rodovej perspektívy ekofeministické prístupy napomáhajú formovaniu ekologicky zodpovednejších a udržateľnejších politík vo vodnom hospodárstve, čím prispievajú k väčšej odolnosti komún a ochrane prírody.

1.4.Uznanie úlohy žien vo vodnom hospodárstve na inštitucionálnej úrovni

Postupne vznikala rada iniciatív, ktoré apelovali na potrebu zaradenia rodovej perspektívy do vodného hospodárstva a s ním súvisiacich rozhodovacích procesov ako napríklad *Dublinská deklarácia o vode a trvalo udržateľnom rozvoji* z roku 1992, *Pekinská deklarácia a akčná platforma* z roku 1995.

Princípy Dublin-Rio, ustanovené v roku 1999, sa týkajú súboru usmernení formulovaných na podporu rodovej rovnosti a posilnenia postavenia žien v rámci trvalo udržateľného rozvoja. V roku 2000 sa touto problematikou zaoberali Miléniové rozvojové ciele. *Rezolúcia Valného zhromaždenia OSN 64/292* z roku 2010 uznalo ľudské právo na vodu, ktoré je obzvlášť dôležité pre ženy a dievčatá. Valné zhromaždenie OSN uznalo v roku 2010 právo na vodu ako základné ľudské právo, bez ktorého nemožno realizovať „plné užívanie života a všetkých ľudských práv“. Podľa tohoto ustanovenia je právo na vodu právom na samotný život. Prístup k vode a vodárenským službám má pre dievčatá a ženy osobitý význam, nakoľko sú najčastejšie hlavnými užívateľmi aj dodávateľmi vody vo svojich domácnostiach. Ich nedostatočný prístup k sanitácii má vplyv na zdravie žien, menštruačnú hygienu aj na ich osobnú bezpečnosť. Právo na sanitáciu je preto úzko súvisiacim, ale odlišným ľudským právom (Azcona a kol., 2023).

V roku 2015 Organizácia Spojených národov prijala *Rezolúciu Valného zhromaždenia o právach na vodu a sanitáciu*. Tá vyzvala štáty, aby „podporovali vedúce postavenie žien a ich plnú, efektívnu a rovnú účasť na rozhodovaní o hospodárení s vodou a sanitáciou“ (Azcona a kol., 2023).

V roku 2015 členské štáty Organizácie Spojených národov prijali *Agendu 2030 pre trvalo udržateľný rozvoj*, ktorá oživila diskusie o myšlienke vodnej spravodlivosti. Signatári v rámci cieľov udržateľného rozvoja argumentovali proti vodnej nespravodlivosti. Na inštitucionálnej úrovni sa tieto štáty pokúšali humanizovať problémy súvisiace s vodou. Vo veľkej miere zdôrazňovali ľudské utrpenie (Acharya, 2022). Agenda 2030 sa v ciele číslo šesť zaväzuje na zabezpečenie „dostupnosti a udržateľného riadenia vody a hygieny pre všetkých“. Agenda zároveň uznáva ústredný význam vodných zdrojov pre trvalo udržateľný rozvoj a prepojenie medzi zlepšenou dostupnosťou pitnej vody, sanitáciou, hygienou, zdravím, vzdelávaním a znižovaním chudoby. Cieľ šesť sa venuje ľudskému právu na bezpečnú pitnú vodu a sanitáciu, riešeniu nedostatku vody a znečisteniu, efektívnejšiemu využívaniu vody, ochranou vodných ekosystémov, zdôraznil potrebu rozšírenej medzinárodnej spolupráce, integrovaného manažmentu vodných zdrojov, ako aj účasti miestnych komunít na hospodárení s vodou. Na potreby žien, dievčat a osôb v zraniteľných situáciách výslovne odkazuje len jeden z bodov a to bod 6.2 (Azcona a kol., 2023).

V roku 2018 potom nasledovala *Bangkokská deklarácia o rodovej rovnosti a rozvoji v oblasti riadenia vodných zdrojov a Rámec pre sanitáciu a vodu pre všetkých*. Aj *Rezolúcia Valného zhromaždenia OSN č. 73/226* hovorí o potrebe rodovej rovnosti a posilnenia postavenia žien v iniciatívach a politikách týkajúcich sa vody. Prelínajúce sa problémy a zdroje útlaku, ako zakorenená diskriminácia, podmaňovanie, bránia ženám a dievčatám, a to najmä z marginalizovaných a chudobných komunít, aby mohli využívať v plnej miere svoje práva a potreby v súvislosti s vodou. Prekážky pre dosiahnutie cieľov v oblasti vody sú rodovo špecifické v závislosti od diferencovaných potrieb a nerovného postavenia a distribúcie moci (Azcona a kol., 2023).

Aj napriek vznikajúcim iniciatívam, ktoré rozoznávajú úlohu žien vo vodnom hospodárstve, ženy naďalej čelia množstvu prekážok a výraznej nerovnosti vo svojom vzťahu k vode, právam na jej využívanie a rozhodovanie o nej. Ekofeminizmus má unikátny

spôsob, ktorým spája sociálne a environmentálne problémy a dokáže ich skúmať cez rodovú optiku, tak dôležitú pre dosiahnutie rovnosti a spravodlivosti vo vodnom hospodárstve.

Kapitola 2: Ekofeminizmus a vodná spravodlivosť

2.1. Zaradenie ekofeminizmu do širšej rodiny kritických teórií

Ekofeminizmus spája ekologické a feministické záujmy, pričom zdôrazňuje prepojenie medzi vykorisťovaním žien a vykorisťovaním prírody. Kritizuje patriarchálne štruktúry, ktoré vedú k degradácii životného prostredia a rodovému útlaku. Ekofeminizmus možno považovať za intersekčný prístup v rámci kritických teórií. Uznáva vzájomnú prepojenosť rôznych foriem nadvlády a vykorisťovania, pričom integruje poznatky z viacerých kritických perspektív:

Rovnako ako feministická teória, aj ekofeminizmus kritizuje patriarchát a jeho cieľom je odstrániť rodovo podmienený útlak. Rozširuje feministickú analýzu o vykorisťovanie prírody, pričom tvrdí, že rovnaká utlačovateľská logika patriarchálnych systémov, ktorá utláča ženy, utláča aj životné prostredie (Gaard a Gruen, 1993).

S environmentálnymi teóriami zdieľa obavy o degradácii prírody. Kritizuje to, ako industrializácia a kapitalizmus využívajú prírodné zdroje, paralelne s vykorisťovaním marginalizovaných skupín (Gaard a Gruen, 1993).

Podobne ako marxizmus analyzuje, ako kapitalistické ekonomiky prispievajú k ničeniu životného prostredia a rodovej nerovnosti. Ekofeminizmus prostredníctvom analýzy rodovej nerovnosti upozorňuje na to, že tie isté systémy, ktoré utláčajú robotníkov a chudobných, vykorisťujú aj životné prostredie a ženy (Salleh, 1997).

Ekofeministický prienik s postkolonializmom skúma vplyvy kolonializmu a imperializmu na kultúry a spoločnosti a zdôrazňuje otázky rasy, identity a kultúrnej hegemonie. Ekofeminizmus sa zameriava na to, ako kolonialistické a imperialistické praktiky historicky využívali pôdu aj domorodé ženy. Obhajuje práva a suverenitu pôvodných obyvateľov a ochranu ich životného prostredia (Mies a Shiva, 1993).

Tieto prieniky zdôrazňujú, ako je ekofeminizmus zasadený do širšej rodiny kritických teórií, podčiarkujú jeho úlohu pri riešení mnohostranného útlaku a obhajujú komplexný prístup k sociálnej a environmentálnej spravodlivosti.

2.2. Ekofeminizmus ako sociálne hnutie a aktivizmus

Prevládajúci systém svetového trhu, orientovaný na nekonečný rast a zisk, sa nedokáže udržať bez využívania vnútorných a vonkajších kolónií: prírody, žien a marginalizovaných skupín. Zároveň je závislý na spotrebiteľoch, ktorí nikdy nepovedia: "dosť". Tento systém má neželané dopady aj pre menšinu svetovej populácie, ktorá žije v bohatých spoločnostiach (znečistenie vody, pôdy, chemikálie, rakoviny). Okrem toho bude čoraz viac viesť k vojnám s cieľom zabezpečiť si zdroje, po ktorých dopyt stále rastie¹. Ak sa chceme vyhnúť takýmto konfliktom v budúcnosti, jedinou alternatívou je zámerná a radikálna zmena životného štýlu, šetrenie energiou, ohľaduplné využívanie zdrojov, zníženie spotreby a radikálna zmena spotrebiteľských návykov globálneho severu (Gaard, 2001). Takúto zmenu predstavuje ekofeminizmus, ktorý ponúka environmentálne prijateľnejšiu alternatívu ekonomiky, riadenia zdrojov, sociálnych a mocenských vzťahov.

Bez ohľadu na rôzne rasové, etnické, kultúrne alebo triedne zázemie, spoločný zmysel pre zodpovednosť za ochranu základov života a ukončenie jeho ničenia, spojil ženy, aby vytvorili solidárne vzťahy s inými ženami, ľuďmi a dokonca aj národmi. V týchto procesoch konania a reflexie tiež niekedy vznikali podobné analýzy, koncepty a vízie. Ekofeminizmus apeluje na posilnenie komunit, miestnych hnutí a iniciatív, posilnenie solidarity a spolupráce a rozvoj alternatívnych vízií správy vody. Ekofeminizmus nie je len myšlienkový prúd, ale je aj praxou, a to v podobe ekofeministického aktivizmu a tzv. „grassroots hnutí“, z ktorých vzišiel. Po celom svete vznikali a dodnes vznikajú iniciatívy žien a početných miestnych bojov proti ekologickému ničeniu, zhoršovaniu životného prostredia a na ochranu života ako takého. Počnúc asi jedným z najznámejších hnutí Chipko v Indii; cez ženy a mužov, ktorí aktívne vystupujú proti výstavbe megapriehrad; ženy, ktoré bojujú proti jadrovým elektrárnam a proti nezodpovednému ukladaniu toxického odpadu po celom svete; proti ťažbe kriedy a ťažbe dreva v Himalájach; aktivity Hnutia zeleného pásu v Keni a japonských žien proti znečisteniu potravín chemicky stimulovaným komerčným poľnohospodárstvom a pre sebestačné siete výrobcov a spotrebiteľov; snahy chudobných žien v Ekvádore zachrániť mangrovy; boj tisícov žien na juhu o lepšie hospodárenie s vodou, ochranu pôdy, o udržateľné využívanie a udržiavanie zdrojov (lesy, palivo, krmivo) a ich boj

---

¹ Gaard ako príklad uvádza vojnu v Perzskom zálive, ktorá bola z veľkej časti kvôli kontrole ropných zdrojov v tomto regióne.

proti priemyselným záujmom; potvrdilo úlohu žien pri zachovávaní a obnove prírody a zachovanie života (Mies a Shiva, 1993).

Ženy zohrávajú kľúčovú úlohu pri hospodárení s prírodnými zdrojmi pre rodiny a na úrovni komunity, ako dokazuje množstvo významných ženských iniciatív a hnutí. Ženy produkujú 60-80 percent potravín a 90 percent mliečnych výrobkov. Majú veľký vplyv na hľadanie riešenia vodnej krízy a dokázali, že sú silnými zástancami svojich rodín a komunit (Lama, 2024).

Angažovanosť žien v environmentálnych otázkach, ich vedomosti a spojenie s prírodou inšpirovali mnohé ekofeministické autorky. Názov ekofeminizmus bol koncipovaný francúzskou autorkou *Francoise d'Eaubonne* v roku 1974. D'Eaubonne zdôrazňuje prepojenie medzi pohlavím a jeho vzťahom k prírode. Ekofeminizmus skúma podobnosť medzi tým, ako sú ženy ako rodové subjekty a prírodné prostredie zneužívané, ovládané, vykorisťované a utláčané v patriarchálne konštruovanej spoločnosti (Miles, 2007). Ekofeminizmus kritizuje západný dualizmus, ktorý oddeľuje entity a vytvára medzi nimi vzťahy dominancie a podriadenia, ako sú človek/príroda, muži/ženy, racionálne/emocionálne a pod. (Plumwood, 1993). Podľa ekofeministiek patriarchát neustále vykorisťuje ženy a životné prostredie. Kritizujú preto súčasný heteropatriarchálny svetový poriadok, ktorý legitimizuje vynútené útlaky prostredníctvom zakorenených mužských princípov, ktoré ovládali náboženstvo, kultúru ale aj samotnú vedu (Gaard, 2011). Warren (2000) zdôrazňuje, že v rozmanitých kultúrach, vekových, etnických, sociálnych skupinách sú to vždy ženy, ktoré sú neúmerne zaťažené dôsledkami zmeny klímy.

Autorka priekopníckeho textu *"Le féminisme ou la mort"* ("Feminizmus alebo smrť: Ako môže ženské hnutie zachrániť planétu") - Francoise d'Eaubonne (2020), v roku 1974 skúma hlboké súvislosti medzi útlakom žien a zhoršovaním životného prostredia. Vyzýva na radikálne prehodnotenie spoločenských štruktúr s cieľom dosiahnuť rodovú rovnosť aj ekologickú udržateľnosť. Kniha zostáva kľúčovou referenciou v ekofeministickej literatúre a naďalej inšpiruje aktivizmus a vedeckú prácu v týchto prepojených oblastiach.

Jedným z kľúčových diel ekofeminizmu je *"Smrť prírody: Ženy, ekológia a vedecká revolúcia"* od Carolyn Merchant (1980). Merchant vo svojom diele analyzuje, ako vedecká

revolúcia zmenila pohľad ľudstva na prírodu, ktorá sa zmenila zo starostlivej matky na zdroj, ktorý treba využívať, a spája túto zmenu s nástupom patriarchátu a marginalizáciou žien.

Ďalšou významnou publikáciou je *"Ekofeminizmus"* od Marie Mies a Vandana Shiva (1993). Táto kľúčová kniha poskytuje komplexný prehľad ekofeministickej teórie a aktivizmu s esejami, ktoré kritizujú dominantné ekonomické a politické systémy a zdôrazňujú ľudové hnutia vedené ženami na celom svete.

Val Plumwood v knihe *"Feminizmus a ovládanie prírody"* (1993) kriticky skúma filozofické korene dualizmu, ktorý oddeľuje kultúru od prírody a mužov od žien, a obhajuje ekofeministickú etiku, ktorá uznáva vzájomnú prepojenosť všetkého života.

Významnou publikáciou v rámci problematiky vody z ekofeministickej perspektívy nám bude kniha *"Vodné vojny: privatizácia, znečistenie a zisk"* od Vandany Shivy (2002). Kniha skúma kritické otázky súvisiace s globálnou vodnou krízou a zameriava sa na konflikty vyplývajúce z „privatizácie a komodifikácie“ vody. Zdôrazňuje význam zaobchádzania s vodou ako so spoločným statkom a potrebu udržateľných, komunitných postupov hospodárenia. Kniha je silnou kritikou korporátnych a vládnych politík, ktoré uprednostňujú zisk pred ľuďmi a životným prostredím, a obhajuje spravodlivejší a rovnejší prístup k správe vody.

Pri Shive zostaneme aj v rámci ďalšej „problematiky“, ktorou je *„Zemská demokracia“*, ktorá zdôrazňuje hlboké prepojenie medzi ekologickou udržateľnosťou a sociálnou spravodlivosťou. Tento prístup vychádza z presvedčenia, že ochrana životného prostredia a zachovanie biodiverzity sú neoddeliteľne spojené s právami miestnych komunít a jednotlivcov na pôdu, vodu a semená. Zemská demokracia sa usiluje o vytvorenie systému, v ktorom je príroda vnímaná ako živý subjekt s právami, a nie ako komodita na využívanie. Tento model podporuje miestne, ekologické poľnohospodárstvo a autonómne komunity, ktoré spolupracujú na udržateľnom využívaní prírodných zdrojov, čím sa zabezpečuje spravodlivé rozdelenie zdrojov a ochrana životného prostredia pre budúce generácie (Shiva, 2015).

Ďalším významným textom, z ktorého budeme vychádzať, je *„Ženy, voda, energia: ekofeministický prístup“* od Grety Gaard (2001). V tomto diele autorka skúma prepojenie medzi rodovými otázkami, environmentálnymi problémami a energetickými zdrojmi

prostredníctvom ekofeministického rámca. Gaard argumentuje, že ženy sú neprimerane postihnuté environmentálnymi problémami, ako je nedostatok vody a energetických zdrojov, kvôli tradičným rodovým rolám a sociálnej nerovnosti. Ekofeministický prístup navrhuje riešenia, ktoré zahŕňajú rodovú spravodlivosť a environmentálnu udržateľnosť, pričom zdôrazňuje potrebu systémových zmien, ktoré by zabezpečili rovný prístup k zdrojom a zlepšili životné podmienky všetkých, najmä marginalizovaných skupín. Tento prístup spája boj za rodovú rovnosť s úsilím o ochranu životného prostredia, navrhujúc politiku a praktiky, ktoré podporujú udržateľné a spravodlivé využívanie vody a energetických zdrojov.

2.3. Ekofeminizmus a vodná spravodlivosť

Shiva, Plumwood aj Gaard sa zaoberajú privatizáciou vodných zdrojov a postupnou transformáciou vody, vnímanej ako posvätný zdroj života na vodu, vnímanú ako komoditu, ktorú je možné vlastniť, predávať, znečistiť, premrhať. Takýto vzťah vytvára nepriaznivé environmentálne dopady, ale odráža sa aj na vzájomných medziľudských vzťahoch (prechod od spolupráce k dominancii a podriadeniu) v podobe environmentálneho sexismu, environmentálneho rasizmu a environmentálnej triednosti. Ekofeminizmus podľa týchto autoriek prichádza s environmentálne prijateľnejšou alternatívou v podobe zemskej a vodnej demokracie, ktorá uznáva práva nielen všetkých ľudí, ale aj prírody ako takej a všetkých jej častí.

Ekofeminizmus objasňuje, ako rodovo podmienené kultúrne predpoklady o vode, moci a ľudských vzťahoch viedli k vodnej infraštruktúre, ktorá zachováva environmentálny sexismus, environmentálny rasizmus a environmentálnu triednosť. Ekofeministický prístup k vodnej spravodlivosti ponúka ako alternatívu prístup presadzujúci stratégie pre ekologickú demokraciu, ekologickú ekonomiu, kultúru spolupráce, v ktorej voda voľne prúdi (bez privatizácie). Analýzou vodnej problematiky z ekofeministickej perspektívy môžeme identifikovať prieniky medzi ženskými právami, vodou a mnohými ďalšími ekologickými či sociálnymi problémami. Ekofeminizmus sa díva na problematiku životného prostredia a sociálnej nespravodlivosti cez premisu: že to, ako sa správame k prírode a ku sebe navzájom, je úzko prepojené (Gaard, 2001).

2.3.1. Dualizmus v ekofeministickej teórii

Jednou z najvplyvnejších diel zaoberajúcich sa touto spojitosťou je „Feminism and the mastery of nature“ od Val Plumwood. Plumwood tvrdí, že utrpenie prírody a ľudí vychádza zo systému vzájomne sa prelínajúcich a utláčateľských štruktúr založených na sériách hierarchických dualizmov, zakorenených v západnej spoločnosti. Dualizmus vyplýva zo závislosti na podriadení iných. Skúmaním rôznych druhov útlaku Plumwood ukazuje, ako sa v duchu dualizmu kolonizátori privlastňovaním začleňujú do sebestva a kultúry panstiev, ktoré tvoria ich identitu. Privilegovaná identita „ja“ západnej kultúry, je konštruovaná v protiklade k negatívne vnímanému „oni“ - príroda (Gaard, 2001, Plumwood,1993).

Hierarchické dualizmy sa prejavujú politicky cez socioekonomické štruktúry a psychologicky cez identity, ktoré Plumwood nazýva „*The master model*“ rodový dualizmus rozum/príroda, ktorý sa zameriava na priesečník privilégií z hľadiska rasy/triedy/druhu/sexuálnej orientácie. Politicky aj psychologicky konštrukt dualizmu oddeľuje seba od iných, prostredníctvom prepojených postulátov ako (a) popieranie vzájomnej závislosti a prepojenosti s inými (triednosť); (b) radikálne vylúčenie alebo hyperseparácia seba od iných (na základe rasy, pohlavia atď.); (c) začlenenie definované na základe vzťahu ku „ja“ (manželka – sexizmus); (d) inštrumentalizmus „oni/ono“ nemá vnútornú hodnotu a význam samo osebe (voda má význam len ako zdroj pre človeka – antropocentrizmus); (e) homogenizácia a vytváranie stereotypov (rasizmus) (Gaard, 2001; Plumwood,1993).

Plumwoodovej teória „the master model“ a potreba zmeny má dva primárne ekofeministické ciele ako odpoveď na nespravodlivosť v dôsledku dualizmu:

1. Prvým je kultúrna, ekologická a ekonomická demokracia, teda forma spravodlivosti v sociálnych vzťahoch, ktorá uznáva vzájomnú prepojenosť medzi rôznymi ľuďmi, živočíšnymi druhmi a zemou.

2. Druhým je zmena psychológie ľudskej identity, konceptualizácie seba samého, ktorá upúšťa od atomizmu liberálneho myslenia v prospech ekologickejšieho, vzťahového chápania seba samého ako vzájomne závislého od širšieho celku, v respektíve prosperity vyššieho celku (Gaard, 2001). Kolektívna identita sa postupne formovala na individualistickú s umocňovaním kapitalizmu,

kolonializmu a patriarchálnych štruktúr. Takto vnímanú identitu môžeme vidieť aj v iných kultúrach a náboženstvách od budhizmu, hinduizmu cez africký výraz „ubuntu“, ktorý si vysvetlíme v ďalšej časti.

2.3.2. Kritika privatizácie, komodifikácie a korporátnej kontroly

Počas histórie boli vodné zdroje považované za posvätné, hodné úcty a rešpektu. Voda je dar prírody a dar života. Je nevyhnutná pre naše prežitie, tvorí významnú časť našich vlastných tiel, voda hydratuje pôdu a rastliny vďaka nej rastú - tvorí a podmieňuje život. Na druhej strane sa organická hmota z rastlín a iných živých bytostí vracia do pôdy, čím sa stáva odolnejšou voči erózii a zvyšuje sa jej schopnosť zadržiavať vodu (Shiva, 2015).

Voda je spoločný zdroj. Je to ekologický základ všetkého života a jeho udržateľnosť a spravodlivé rozdelenie závisí od spolupráce medzi členmi komunity. Dynamika smerom k privatizácii vodných zdrojov však rastie (Shiva, 2015).

Dnes ľudia stále vidia vodu ako dôležitý zdroj, nie však posvätný prameň života. Ako vysvetľuje Plumwood, západná kultúra chápe vodu ako prostriedok na dosiahnutie vlastného cieľa, ako služobníka dominantnej populácie. V tomto západnom kontexte je ťažké predstaviť si, žeby voda mala svoj vlastný účel (žeby bola chápaná ako samostatná entita s vlastnými právami na ochranu a existenciu) (Gaard, 2001).

Morálny rozdiel medzi vnímaním vody ako ťažobného zdroja, ktoré je často súčasťou súčasného prístupu hlavného prúdu, a vody ako posvätného, spoločného dobra s vlastným nezávislým a nemenným právom na existenciu a rozkvet, je podľa ekofeminizmu jadrom globálnej vodnej krízy. Komoditu možno kúpiť, vlastniť, vyhodiť a premrhať. Takémuto konceptu chýba právo na existenciu alebo ochranu pred zánikom (Azcona a kol., 2023).

„Práva prírody“ a „komodifikácia“ sú dva prístupy, ktoré možno diametrálne odlišovať v spôsobe, akým oceňujú a zaobchádzajú s prírodou a prírodnými zdrojmi. Práva prírody podporujú ochranu, rešpekt a reciprocitu, a tým aj udržateľnosť, „komodifikácia“ vedie k nadmernej spotrebe, špekuláciám a v konečnom dôsledku k ľahostajnosti, len zriedka berie do úvahy iné druhy a vo všeobecnosti ignoruje otázky spravodlivej distribúcie medzi spoločnosťami. Podobne prehliada pojmy rovnováhy, reciprocitu a vzájomnej závislosti živých a neživých prvkov v prírode. Komodifikácia zdôrazňuje princíp prevzatia nad

systemom rovnováhy medzi dávaním a braním, zachovanie a omladenie prírodných zdrojov sa tak stáva dodatočným nápadom, ktorý si vyžaduje potreba viac spotrebovať, a nie je podmienkou využívania. Ťažba za účelom zisku, bez ohľadu na ekologické náklady, neodvolateľne poškodila vzťah ľudstva s prírodou a vyvolala klimatické zmeny, ktoré sú kľúčovou hybnou silou globálnej vodnej krízy a veľkou hrozbou pre ľudské blaho a zdravie (Azcona a kol., 2023).

Rovnako ako neomarxizmus, aj ekofeminizmus brojí proti myšlienke privatizácie a zdôrazňuje odpolitizovanie vody naturalizáciou. Myšlienka v podstate tvrdí, že otázka diskusie o vode a jej zaistenia ako záležitosti spravodlivosti, sa nevzťahuje len na práva a vlastníctvo žien nad vodnými zdrojmi, ale v podstate odkazuje na právo na zdroj „samotný“. Tu platí, že práva matky prírody (voda ako súčasť) majú byť zachované pre budúcnosť. Takáto myšlienka ďalej zabezpečila ochranu vody pred znečistením, plytvaním a nadbytočnými ťažbami (Acharya, 2022). Rozhodnutia spojené s nárokom na vodu a jej distribúciou nemôžu byť založené len na potrebách a využití vody, ale každé oprávnenie a distribúcia by mala byť v prospech samotnej prírody.

Shiva (2015) kritizuje práva voľného obchodovania s vodou a privatizáciu vodných zdrojov, pretože stavia proti sebe ziskom motivované zaujmy vlád proti užívateľským právam občanov, ktorí potrebujú vodu na prežitie.

Obrovské vodné projekty, ako sú priehrady, presunuli kontrolu vody z komunit na ústredné vlády. Vo väčšine prípadov tieto projekty prospievajú mocným – stavebným spoločnostiam, priemyselným odvetviam a komerčným farmárom – a zbavujú sa slabých (drobných farmárov vykonávajúcich poľnohospodárstvo pre vlastnú spotrebu – väčšinou ženy). Prostredníctvom privatizačnej rétoriky vidíme rastúce zásahy štátu do vodnej politiky a podvracanie komunitnej kontroly nad vodnými zdrojmi.

V snahe o zisk a ekonomický rast vlády predali práva na vodu priemyselným odvetviam a korporáciám bez toho, aby zabezpečili primeranú zodpovednosť za udržiavanie tohto zdroja v čistom a pôvodnom stave. Znečistenie riek vyplavovaním syntetických hnojív a eróziou vytvorilo v oceánoch mŕtve zóny, ktoré zabijajú vodný život a zásadne poškodzujú prirodzený hydrologický cyklus.

Shiva (2015) vysvetľuje genézu privatizácie spoločných statkov od počiatočnej privatizácie pôdy a lesov; privatizácie biodiverzity a vedomostí nevyhnutnej pre vznik kolonializmu; cez privatizáciu vody pomocou stavania priehrad, ťažby podzemných vôd a privatizačných schém; až po súčasnú privatizáciu vedomostí a biodiverzity pomocou Práv duševného vlastníctva (PDV).

Shiva zároveň upozorňuje, že súčasná privatizácia sa týka nielen zdrojov, ale aj kultúry. Je dôležité, aby spravovanie a vlastníctvo verejných statkov, vrátane vody, bolo v najlepšom záujme všetkých ľudí, nielen tých privilegovaných. Tu je dôležitá úloha štátu, aby vytváral verejné systémy a štruktúry sociálneho zabezpečenia a zachovával stav verejných statkov tak, aby slúžil pre blaho všetkých. Práve ambivalentný postoj štátu v týchto otázkach vytvára súťaž/ konflikt medzi privatizáciou a rekultiváciou spoločných statkov (Shiva, 2015).

Shiva kritizuje *pojednanie Johna Locka o majetku* v 17. storočí. Locke hovorí o slobode jednotlivca vlastniť pôdu, lesy a rieky prostredníctvom práce, čo slúžilo ako základ na legitimizáciu individuálnych vlastníckych práv, ktoré narúšajú spoločné majetky a ničia tým zem. Zároveň spochybňuje Hardinov klasický neoliberalný argument týkajúci sa „*tragédie verejných statkov*“, ktorý tvrdí, že verejné statky je potrebné sprivatizovať, aby boli udržateľné. Namiesto toho Shiva podporuje kontextualizovaný svetonázor, ktorý uznáva históriu kolonizácie a tvrdí, že úlohou štátu je chrániť záujmy verejnosti a že pôda by mala byť vlastnená kolektívne, nie individuálne

Merchant vo svojom diele *The Death of Nature* (1980) rozoberá logiku nadvlády, ktorú posilnila vedecká revolúcia. Veda podľa nej prispela k dualistickému a hierarchickému pohľadu, ktorý postavil človeka a kultúru nad prírodu a ženy, oslavovaný triumfom racionality. Vedecká revolúcia zdôraznila potrebu poriadku a hierarchizácie vedomostí, upevňovania moci. V dôsledku toho bola príroda mechanizovaná a zjednodušená, vnímaná ako neživý, mechanický predmet, ktorý treba využívať a kontrolovať – proces známy ako demýtizácia prírody. Táto perspektíva ospravedlňovala útlak prírody ako racionálne a užitočné využívanie zdrojov. Snaha o ovládnutie chaotickej prírody sa potom premietla aj do vzťahu k ženám. Príkladom sú procesy s čarodejnicami, ktoré predstavujú neovládateľnú prírodu. Personifikácia divnej prírody, ktorá potrebuje byť skrotená, spojenie ženy a negatívnej ničivej sily prírody, v podobe čarodejnice musí byť ovládnutá a potrestaná.

Autorka tvrdí, že tento posun ovplyvnil aj to, ako ľudia vnímajú seba, druhých a svoje miesto v prírode. Ľudia sa prestali považovať za súčasť prírody, namiesto toho sa stali jej pánni.

Merchant (1980: 193) zhrňa dopad vedeckej revolúcie na prírodu a nerovnosť takto: "Poriadok a moc spolu vytvárajú kontrolu. Tento koncepčný rámec hodnôt založených na moci popisuje ako úplne kompatibilný s kapitalizmom".

Patriarchálna veda často redukuje zložité systémy na ich časti, pričom ignoruje ich vzájomné prepojenie. Lockova teória vlastníctva redukovaním prírody na zdroje, ktoré treba vlastniť, je príkladom tohto redukcionistického prístupu.

V priebehu histórie a na celom svete boli práva na vodu formované obmedzeniami ekosystémov a potrebami ľudí. Shiva vysvetľuje, že koreňom urdiského slova „*abadi*“, ktoré znamená ľudské osídlenie, je „*ab*“, čiže voda, odrážajúca formovanie ľudských sídiel a civilizácie pozdĺž vodných zdrojov. Z tohto konceptu *ab*. vzišla aj doktrína pobrežného práva, ktoré oprávňuje obyvateľov žijúcich pozdĺž vodných zdrojov k ich využívaniu v potrebnej miere.

Podľa Shivy k regulácii a vodnému manažmentu dochádza aj bez súkromného vlastníctva a to na úrovni komunity, čo je podľa nej spravodlivejšie prerozdelenie. Spoločné statky podľa nej nie sú zdroje s otvoreným prístupom, sú akýmsi druhom vlastníctva skupiny, kde skupina sama reguluje používanie vody podľa potreby jej jednotlivých členov v súlade s mierou obnovy jednotlivých zdrojov (využívanie pasienok len do miery, do ktorej sú schopné znovu sa obnoviť, lesa tak, aby nemizol, aj vody). Problémom *Hardinovej teórie* je, že predpokladá, že hnacou silou ľudstva je súťaživosť, podľa Shivy ale výskumy dokazujú, že v agrárnych spoločnostiach v rozvojových krajinách prevažuje spolupráca. V systéme súkromného vlastníctva je voda využívaná na udržovanie ekosystému považovaná za stratu vody. Pre stromy, rastliny a celé biotopy, ktoré závisia od vody, ale aj od seba navzájom, to určite stratová voda nie je. Takéto právo potom porušuje integritu životného prostredia pre ľudí aj neľudí. Pri absencii kapitálu ľudia kolektívne pracujú na zabezpečení spoločných zdrojov vody. V podmienkach nedostatku vody sa predstava vody ako spoločného majetku stáva prirodzenou a ľudia sa starajú o udržateľnosť a dostupnosť vody aj bez inštrukcií a kontroly autorít. Takýto systém komunitnej údržby vodných zdrojov bol nahradený centrálnu kontrolou po príchode britského kolonializmu, ktoré budovaním

vrtných a rúrkových studní urobili farmárov závislých na kapitále. Kolektívne právo na vodu bolo podkopané zásahom štátu a kontrola zdrojov bola predaná externým agentúram, tak zodpovednosť za vodné zdroje prebrali vládne rezorty. Komunitné právo je podľa Shivy nevyhnutné tak pre demokraciu, ako pre ekológiu na rozdiel od byrokratickej kontroly vzdialenými externými agentúrami a korporáciami (Shiva, 2016).

Voda sa tradične považovala za prirodzené právo, vyplývajúce z ľudskej prirodzenosti, historických podmienok, základných potrieb a predstáv o spravodlivosti. Vodné práva chápané ako prírodné práva nepochádzajú od štátu; vyvíjajú sa z daného ekologického kontextu ľudskej existencie. Ako prirodzené práva sú práva na vodu užívateľským právom; voda sa môže použiť, ale nesmie byť vlastnená. To, že ľudia majú právo na život a zdroje, ktoré ho udržiavajú, ako je voda (právo na vodu) je podľa zvykových zákonov akceptované ako prirodzený spoločenský fakt, napriek histórii a kultúrami. Skutočnosť, že právo na vodu existovalo vo všetkých starovekých zákonoch, a že stále existuje ako zvykové právo v modernej dobe, jasne vylučuje právo na vodu ako právo udelené štátom alebo zákonom (Shiva, 2015).

Európski kolonialisti spočiatku tiež dodržiavali užívateľské právo, ktoré bolo neskôr nahradené pobrežným právom a nakoniec právom prvého privlastnenia (prior appropriation). Toto právo umožnilo individuálne vlastníctvo, a teda aj predaj a obchodovanie s vodou, pričom ignorovalo ekologické funkcie vody. Napriek tomu, že sa nazýva právo prvého privlastnenia, domorodí pôvodní obyvatelia – Indiáni na toto právo nárok nemali (Cowboy Economics) (Shiva, 2016).

Rozdiel medzi vnímaním vody ako komodity a ako posvätného zdroja s právom na vlastnú existenciu predstavuje dva úplne odlišné prístupy. Nástup dualizmu, oddelenie človeka od prírody a jeho povýšenie nad ňu, vytvoril hierarchie a nespravodlivosti vo vodnom hospodárstve. Skupiny, ktoré boli spájané s prírodou, sa dostali do marginalizovanej pozície a začali byť vnímané ako zdroje, rovnako ako príroda samotná, vrátane vody. Tento prístup má negatívny dopad na životné prostredie, vodné zdroje a sociálnu spravodlivosť.

2.3.3. Demokracia Zeme a vodná demokracia ako odpoveď na nerovnosť

Shiva (2015) sa vo svojej knihe zaoberá zdanlivo paradoxnou myšlienkou, že Zem je naša, a napriek tomu ju nevlastníme. Spoločné statky sú kolektívnym ekonomickým majetkom

chudobných, ich odobratie znamená pripraviť tých sociálne najzraniteľnejších o zdroje obživy. Ľudské prežitie v Indii (ale aj iných krajinách) je aj dnes úzko závislé na možnosti dostupného využívania spoločných statkov pre všetkých. Ekologické hnutia sa stavajú proti ničeniu týchto spoločných statkov, na ktorých je závislé nielen prežitie tých najzraniteľnejších, ale nie je bez nich možný ani žiadny ekonomická rast (bez pitnej vody, úrodnej pôdy, plodín, genetickej rozmanitosti rastlín). Formálne aktivity zamerané na ekonomický rast niekedy vedome, niekedy nevedome zhoršujú kvalitu prírodných zdrojov, čo zvyšuje rozpor medzi trhovou ekonomikou a ekonomikou udržateľnosti.

Vnímanie a ustanovenie vody ako spoločného statku si vyžaduje kombináciu práv a zodpovedností medzi jej užívateľmi, ktoré berú ohľad nielen na použitie, ale kladie dôraz aj na priestor pre obnovu a zachovanie zdrojov; zároveň apeluje na spojitosť a naše partnerstvo s prírodou a zdieľanie s ostatnými komunitami. Medzi domorodými komunitami je prirodzené brať napríklad inovácie ako spoločný zdroj, ktorý je možné využiť v spoločných statkoch, a teda z jeho použitia a prínosov môže prosperovať celá komunita a okolitým komunitám, čo je zase dobré pre biodiverzitu (Shiva, 2015).

Shiva nachádza pre neoliberálny svetový poriadok environmentálne prijateľnejšiu alternatívu. Spolieha sa na ghándiovský pohľad na vzťah ľudí so zemou a medzi sebou navzájom. Túto perspektívu formuluje prostredníctvom konceptu „Demokracie zeme“. Podľa Shivy je kľúčovým konceptom Zemskej demokracie uznanie vnútornej hodnoty všetkých druhov a kultúr; starostlivosť o Zem a zabezpečenie prístupu všetkých živých tvorov k zdrojom, ktoré potrebujú na obživu.

Vo svojej knihe „Demokracie zeme“ popisuje koncept pozemskej demokracie ako tzv. „živú demokraciu“, ktorá predstavuje demokraciu vo všetkých oblastiach života a smrti – jedlo, ktoré jeme a prístup k nemu; voda, ktorú pijeme alebo je nám odopieraná kvôli privatizácii, či znečisteniu; vzduch, ktorý dýchame alebo sa ním trávime. Živé demokracie sú založené na vnútornej hodnote všetkých druhov, ľudí a kultúr; na rovnocennom zdieľaní všetkých prírodných zdrojov a zdieľaní rozhodnutí o použití prírodných zdrojov.

Ďalším dôležitým konceptom, ktorý Shiva rozvíja, sú „živé kultúry“ (living cultures). Sú to miesta, na ktorých sa formujeme a žijeme našimi rozmanitými hodnotami, vierami,

praktikami a tradíciami, zatiaľ čo naplno prijímame našu spoločnú univerzálnu ľudskosť a naše spojenie s inými druhmi cez pôdu, vodu, a vzduch.

Živé kultúry a pozemská demokracia sú odpoveďou na nezdravé vzťahy nastavené dualizmom. Podľa nich sme spojení so zemou lokálne aj globálne. Živé kultúry založené na obnovení a liečení našej Zeme vytvárajú potenciál pre znovuzaradenie ľudských aktivít do ekologických procesov Zeme v rámci jej limitov. To, že máme na pamäti, že sme „deti Zeme a občania sveta“, nám môže pomôcť znovu obnoviť našu spoločnú ľudskosť a prekonať hlboko zakorenené rozdelenie, nerešpektovanie sa navzájom, nenávisť a strach, ktorý spôsobila korporátna globalizácia vytváraním polarizácie a privatizácie vody (Shiva, 2015)

Staroveké kultúry odkazujú na koncept žitia v mieri a vnímania všetkých ľudí aj prírody ako celku. Podľa neho sa vyvíjame v rôznych biologických a kultúrnych trajektóriách, ktoré sa vzájomne prelínajú v našej „pozemskej rodine“. Tento koncept inšpiruje Shivinu „zemskú demokraciu“. Zemská demokracia nás privádza späť k starovekej múdrosti a tradícii vzájomnej prepojenosti a neoddeliteľnosti (Shiva, 2015).

Shiva, v súlade so svojou koncepciou zemskou demokraciou založenou na zdieľaní zdrojov, aplikuje tieto princípy aj na prístup k vode a vytvára koncept „vodnej demokracie“, pre ktorý stanovuje deväť základných pravidiel:

1. Voda je dar prírody: Vodu z prírody voľne prijímame. Prírode vd'ačíme za využitie tohto daru v súlade s našimi potrebami na výživu, udržiavanie jej čistoty a primeraného množstva. Odklony od týchto procesov vytvárajú suché alebo podmáčané regióny, ktoré porušujú ekologické princípy demokracie.
2. Voda je nevyhnutná pre život: Všetky druhy a ekosystémy majú právo na svoj podiel vody na planéte.
3. Život je prepojený prostredníctvom vody: Voda spája všetky bytosti a všetky časti planéty prostredníctvom kolobehu vody. Všetci máme povinnosť zabezpečiť, aby naše konanie nespôsobovalo škody iným druhom a ľuďom.
4. Voda musí byť bezplatná pre potreby výživy: Keďže príroda nám dáva vodu zadarmo, jej nákup a predaj za účelom zisku porušuje naše prirodzené právo na dar prírody a upiera chudobným ich ľudské práva.

5. Voda je obmedzená a môže sa vyčerpať: Vodné zdroje sú obmedzené a musia sa spravovať udržateľným spôsobom, aby sa zabezpečila ich dostupnosť pre budúce generácie. Nadmerná ťažba a znečistenie ohrozujú dostupnosť čistej vody. Táto zásada zdôrazňuje konečnú povahu vody a nevyhnutnosť udržateľných postupov hospodárenia s cieľom zachovať vodu pre budúce využitie.
6. Vodu treba chrániť: Každý má povinnosť šetriť vodou a využívať ju udržateľným spôsobom v rámci ekologických a spravodlivých limitov.
7. Voda je spoločným majetkom: Voda nie je ľudský vynález. Nemožno ju ohraničiť a vlastniť ako súkromný majetok. Svojou povahou je spoločným majetkom.
8. Nikto nemá právo na jej ničenie: Nikto nemá právo nadmerne využívať, zneužívať, plytvať alebo znečisťovať vodné systémy. Povolenia na obchodovanie so znečistením porušujú princíp udržateľnosti.
9. Vodu nemožno nahradiť: Voda sa svojou podstatou líši od iných zdrojov a produktov. Nemožno s ňou zaobchádzať ako s tovarom (Shiva, 2016).

Ako odpoveď na Plumwoodovej *the master model* vytvárajúci nerovnosť, nespravodlivosť a využívanie, *Shivin model pozemskej a vodnej demokracie* predstavuje udržateľnú alternatívu vodného hospodárstva v súlade environmentálnymi hodnotami, podporujúcu rovnosť a spravodlivosť pre všetkých, a to nielen pre všetkých ľudí (bez ohľadu na rasu, pohlavie, spoločenskú triedu), ale zohľadňuje aj práva ekosystémov a samotného zdroja na existenciu, ochranu a priestor pre obnovu.

2.3.4. Tri druhy environmentálnej nespravodlivosti

Ako nástroj ekofeminizmu Plumwoodovej *Master model* pomáha vysvetliť intersekcionalitu medzi tromi fenoménmi environmentálnej spravodlivosti: environmentálny sexizmus, environmentálny rasizmus a environmentálna triednosť (Gaard, 2001).

Environmentálny sexizmus

Plumwood vychádza z ekofeministickej hypotézy, že pozícia a zaobchádzanie so ženou v západnej kultúre je symbolicky, psychologicky, ekonomicky a politicky spojené so spôsobom zaobchádzania s prírodou (Gaard, 2001).

Prepojenie ženy s prírodou a vodou môžeme nájsť v našej kultúre, jazyku, náboženstve naprieč celou ľudskou históriou. Ekofeministky poukazujú na to, ako v priebehu histórie vplyvom postupného umocňovania patriarchálnych, hierarchických štruktúr v západných náboženstvách, spoločenských štruktúrach, ale aj napríklad vo vede, dosiahlo toto spojenie negatívne konotácie.

Mýty o stvorení v rôznych civilizáciách spájali ženy, vodu a prírodu v jednotný posvätný zdroj stvorenia. Vo všetkých týchto príkladoch predstavuje spojenie ženy s vodou vzťah medzi narodením a smrťou, stvorením a zaníkaním. Toto je koncept, v ktorom je život obnoviteľný a cyklický, nasledujúci sezónne cykly stvorenia, zachovania a zničenia. Postupne však boli kultúry, ktoré uznávali kruh života, nahradené takými, ktoré vnímajú svet ako lineárnu trajektóriu od narodenia cez smrť až po nekonečné nebo alebo peklo (Gaard, 2001).

Riane Eisler vo svojom diele *The Chalice and the Blade* (1987) popisuje posun od matriarchálnej spoločnosti zameranej na Zem, ktorá videla Zem ako niečo živé, posvätné a žene a mužovi pripisovala rovnakú hodnotu, nazýva to tzv. „kultúrou partnerstva“; ku kontrastnej „kultúre dominancie“, ktorá postupne menila chápanie prírody od animistického k mechanickému, nahradili pozemské božstvo a posvätenie zeme nebeskými božstvami, a nahradili sociálny systém vytvárania sietí a spolupráce za hierarchie. Aj vzťah ženy a vody si prešiel premenou, od kultúry partnerstva ku kultúre dominancie. Žena aj voda prestali byť vnímané ako posvätné zdroje života. Katolícka cirkev v roku 413 po Kristovi ustanovila, že každé dieťa sa rodí s hriechom svojho stvorenia. Plodová voda matky už nie je videná ako posvätný zdroj života, ale ako niečo nečisté. Posvätnou sa stala voda požehnaná kňazom, ktorá priniesla dieťa do nekonečného života pomocou krstu. Takýmto spôsobom spojenie žien a vody pretrvávalo, ale v západných kultúrach nadobúdalo pozíciu spoločnej podradenosti (Gaard, 2001).

Voda je chápaná ako zdroj, a tak ako ženská práca, ani environmentálne služby s ňou spojené nefigurujú v systéme národných účtov Spoločnosti národov. Na medzinárodnom trhu tento systém nemá metódy na meranie vlastnej produkcie prírody, pokiaľ prírodné zdroje nevstúpia do finančnej ekonomiky, rovnako tak neviduje väčšinu práce, ktorú ženy vykonávajú. Marilyn Waring to pozorovala v rôznych systémoch koloniálnych účtov v

mnohých rozvojových krajinách, voda, ktorú ženy nesú na svojich pleciach nemá hodnotu, ale voda transportovaná potrubím už áno. Týmto spôsobom sú žena aj jej práca a príroda prehlíadané medzinárodnou trhovou ekonomikou (Gaard, 2001).

Aktuálny dominantný ekonomický model nie je schopný naplniť potreby mnohých spoločností a komúnít. Jeho problémom je, že meria svoju úspešnosť len na základe ekonomického rastu, s ktorým sú tak úzko prepojené chudoba, hlad a smäd. Shiva popisuje dva dôvody, prečo sa s ekonomickým rastom zvyšuje aj intenzita ekologických katastrof a počet vysídlených a chudobných ľudí bez prístupu k vode:

1. Prvým problémom je redukcia chápania ekonomiky, na trh a aktivity kontrolované kapitálom.
2. Druhým je, že právomoci veľkých obchodných spoločností narastajú na úkor ľudských práv. Keď sa dominantná ekonomika krátkozrako zameriava len na pracujúcich na svetovom trhu, ignoruje ekonomiku prírody a ekonomickej udržateľnosti (sustenance economy), na ktorých závisí (Shiva, 2015).

Tento konceptuálny rozdiel môžeme pozorovať aj pri vnímaní „Matky Zeme“ z euro-amerického pohľadu v kontraste napríklad s kultúrami domorodých Američanov. Zatiaľ čo v kultúre domorodých Američanov je príroda rešpektovaná a nesmie byť násilne dobíjaná a poškodzovaná svojimi deťmi, v západnej kultúre je k Matke Zemi pristupované ako k nepriateľovi, ktorý musí byť porazený a ovládaný. V tomto ponímaní je od Matky Zeme, tak ako od ľudskej matky, očakávané úplné sebaobetovanie pre svoje deti a muža, sú nekonečným zdrojom s nekončiacim porozumením a odpustením pre svoje deti. V Euro-Americkej kultúre asociácie medzi ženou a prírodou (teda aj vodou) a postupné odoberanie hodnoty oboch je prejavom environmentálneho sexizmu (Gaard, 2001).

Environmentálny rasizmus

Ekofeminizmus sa zaoberá aj Environmentálnym rasizmom, predstavujúcim konceptuálnu spojitosť medzi ľuďmi inej farby pleti a prírodou, ktoré rozhodujú o ich dualistickom podriadení. Environmentálny rasizmus hovorí napr. o zámernom umiestnení likvidácie toxického odpadu či znečisťujúcich priemyselných odvetví blízko marginalizovaných komúnít. Ide o rasovú diskrimináciu, keď sa oficiálne schvaľuje život ohrozujúca

prítomnosť jedov a znečisťujúcich látok v komunitách farebnej pleti. A je to rasová diskriminácia v histórii vylučovania ľudí s farebnou pleťou z hlavných environmentálnych skupín, rozhodovacích rád, komisií a regulačných orgánov (Gaard, 2001).

Environmentálny rasizmus je tiež príkladom, kde dominantná kultúra vníma podriadených iných ako "zdroj" bez vlastného účelu a cieľov, v prípadoch, keď je podriadený „iný“ definovaný výlučne v zmysle dominantnej kultúry. Spojenie ľudí s farebnou pleťou a vody/prírody bolo vnímané ako príležitosť využitia oboch ako zdroj, a umožnilo odobrať im moc a poskytnúť túto moc „pánom“ (príslušníkom dominantnej kultúry).

Merchant (1980) vysvetľuje, že oddelenie prírody od kultúry, typické pre humanitné disciplíny ako literatúra, história či antropológia, viedlo k spájaniu žien a domorodých skupín so živočíšnosťou a nižšou formou ľudského života. Toto oddelenie tiež ospravedlňuje pokrok na úkor prírody a propaguje európsku kultúru ako dominantnú, pričom ju definuje v protiklade k prírode. Tento rámec racionalizuje a normalizuje nadradenosť západnej civilizácie nad prírodou a domorodými národmi, pričom stavia človeka a kultúru nad ženu a prírodu.

Prístup k prírode a vode ako ku komodite sa potom odráža aj na tom, ako ju využívame - prihliadame len na jej trhovú hodnotu a ignorujeme znečistenie riek, záplavové oblasti, domorodých ľudí bez prístupu k ich posvätej pôde, či zdravie ohrozujúce dôsledky pre ľudí a prírodu. Na tom, ako postupným neohľaduplným využívaním voda degradovala, vidíme odobratie jej životodarnej hodnoty. Napríklad rovnaká rieka, ktorá slúži na pitie a zavlažovanie, je používaná ako priemyselná kanalizácia (Gaard, 2001).

Kombinácia priemyslu s vysokým znečistením, poškodenie prirodzeného životného prostredia kvôli neohľaduplnému rozvoju, kontaminácia oceánu a priehrady vedú k tomu, že domorodí ľudia strácajú zdroj obživy a s ním aj svoju identitu. Podľa Gaard (2001) nie je lepší príklad rozdielnosti vzťahu domorodých ľudí a západnej kultúry k prírode než prístup k vode.

Gaard popisuje ako príklad Kanadu, kde sa dobývanie a podmaňovanie pôvodných obyvateľov, vody a prírody zhmotnilo výstavbou priehrad. Inuiti a ich pôda boli opakovane využívaní ako zdroj pre dominantnú kultúru, pričom im nepriniesli žiadny zisk, ale zaplatili

najvyššiu cenu - stratou pôdy, zdravia a životov. Priehrady spôsobili vysídlenie, záplavy a zničili tradičné lovecké a rybárske miesta pre komunity.

Triedna diskriminácia v oblasti životného prostredia

Triedna diskriminácia v oblasti životného prostredia predstavuje isté vzorce moci spoločností, ktoré umiestňujú svoje elektrárne/priehrady/továrne do vidieckych komunit, využívajú vodu, znečisťujú pôdu a ničia zdravie ľudí, aby priniesli zdroje a výhody bohatým komunitám. Dominancia západnej dominantnej kultúry tu môže byť popísaná ako environmentálna triednosť (Gaard, 2001).

Pri vytváraní súvislostí medzi imperializmom a patriarchátom ekofeminizmus tvrdí, že „muži môžu predstierať, že tí, ktorých vykorisťujú a ktorí ich podporujú, sú na nich závislí. Patriarchát predstavuje ženy ako závislé osoby (na mužovi). Imperializmus sa prezentuje ako osloboditeľ – kolonizovaní sú závislí od impéria, pokiaľ ide o slobodu a oslobodenie“ (Shiva, 2015:113-114).

Príkladom triednej diskriminácie v oblasti životného prostredia, s významným vplyvom na vodné hospodárstvo, je podľa Shivy kolonializmus a po ňom nasledujúca „*green revolution*“ (*zelená revolúcia*). Európania podľa nej definovali existenčné živobytie v Afrike a Ázii ako chudobu, ktorú sa snažili napraviť civilizovaním a industrializáciou týchto krajín po vzore Európy. To spôsobilo skutočnú materiálnu chudobu, prehĺbilo rodovo podmienenú deľbu práce, pripravilo ľudí o zdroje a začalo využívať miestnych ľudí ako lacnú pracovnú silu. Kolonialisti nahradili potravinárske plodiny neprirodzenými, porušili tak biodiverzitu. Bez pôvodného zalesnenia napríklad voda nedostatočne absorbovala zrážky, čo viedlo k masívnym eróziám pôdy, monokultúry zase vyčerpali pôdu. Takéto praktiky priniesli hlad, degradáciu životného prostredia a okrem chudoby krajinu zadlžili (Gaard a Gruen, 1993; Mies a Shiva, 1993). Vandana Shiva kritizuje „Green Revolution“ za to, že zmenila semená na komoditu, kontrolovanú pár vplyvnými západnými korporáciami. Politické a sociálne plánovanie v dôsledku Green Revolution ovplyvnilo aj sociálne vzťahy. Biotechnologický zásah do poľnohospodárstva takýmto spôsobom podporuje vzťahy závislosti chudobných krajín. Je to práve nadmerná spotreba a nerovnomerné prerozdelenie blahobytu, zdrojov a moci, ktoré spôsobujú degradáciu životného prostredia a hlad (Gaard a Gruen, 1993, Mies a Shiva, 1993).

Shiva varuje, že rozvojové krajiny sa musia poučiť z chýb industrializovaného sveta, najmä v otázkach produkcie potravín. Argumentuje proti prístupu k vykrajovaniu, ktoré používajú medzinárodné menové inštitúcie. „Priemyselné potraviny sú lacnejšie nie preto, že sú efektívne, ale preto, že sú podporované dotáciami a znášajú všetky náklady – vrátane vojny, choroby, ničenie životného prostredia, kultúrneho úpadku a sociálneho rozkladu“ (Shiva, 2015:164).

Mnoho odborníkov predpokladá, že vojny v 21. storočí budú vedené kvôli vode. So sedemdesiatimi percentami vody spotrebovanými na poľnohospodárstvo a nárastom dopytu je podľa ekofeministiek evidentné, že musíme zmeniť svoj životný štýl a spôsob konzumácie. Pokiaľ produkcia materiálnych produktov neberie ohľad na sociálnu a environmentálnu cenu, je potrebné zvážiť nahradenie produktov takto náročných na vodu, ak chceme dosiahnuť udržateľnosť vodných zdrojov. Žiaľ, individuálny spotrebiteľský prístup (green consumerism) zaniká na pozadí industriálnej veľkovýroby. Ekofeminizmus preto tvrdí, že potrebujeme zmeniť socioekonomickú infraštruktúru, ktorá sprostredkúva vzťah západnej kultúry k vode. Aby sme to dosiahli, potrebujeme tri druhy zmeny – v spôsobe uplatňovania demokracie (na zemskú demokraciu), vo fungovaní trhu a kultúrnych hodnotách.

1. Pre posilnenie demokracie je potrebné, aby záujmy firiem boli pod kontrolou štátu, ktorého prvoradá prioritou sú záujmy a blaho ľudí. Je potrebný posun v kultúrnom vnímaní od antropocentrického zmýšľania k pohľadu na svet, ktorý vidí všetko vo vzájomnej prepojenosti a ktorý berie ohľad na „všetky naše vzťahy“ (medzi všetkými ľuďmi navzájom, medzi nami a prírodou). Potrebujeme politický systém, ktorý uznáva občianstvo (právo na existenciu a ochranu) nielen pre ľudí všetkých rás ale aj pre pohoria, rieky a jazerá (Gaard, 1998; Plumwood, 1995; Sandilands, 1995).

2. Je potrebné presadzovať ekonomiku, ktorá uznáva životodarnú hodnotu čistej vody tým, že priradzuje hodnotu aj voľne tečúcim riekam a čistej široko dostupnej pitnej vode, a zvažuje environmentálnu cenu jej znečisťovania a nadmernej spotreby. Tak, ako domorodé kmene, aj my potrebujeme vnímať nielen materiálnu, ale aj duchovnú a psychologickú hodnotu zdravotného stavu životného prostredia pre všetkých jeho obyvateľov (ľudských aj neľudských). Potrebujeme vytvoriť ochranu

pred situáciami, ktoré umožňujú korporáciám vytvárať tlak na marginalizované komunity; nútia ich akceptovať znečisťujúci priemysel, toxický odpad a ekonomický systém, ktorý platí robotníkom životné minimum, či ktoré nútia pracovníkov riskovať zdravie a životy. Potrebujeme ekonomiku a demokraciu, ktorá uznáva ženskú prácu, uznáva hodnoty a domov domorodých komunit. Potrebujeme „ekologickú ekonomiku“ (Waring, 1988; Gaard, 1998; Plumwood, 1995; Mellor, 1995).

3. Na to, aby sme mohli získať späť našu/kultivovať demokraciu a zmeniť náš ekonomický systém, musíme zmeniť aj náš zaužívaný systém hodnôt. Ten reprezentuje len hodnoty ľudí, ktorí ho presadzujú. Demokracie nie sú vo svojej podstate ekologické, feministické či bez rasovej zaujatosti, pokiaľ ich takými neurobia ľudia, ktorí sú ich súčasťou. Ekofeministky tvrdia, že je nevyhnutné stierať rozdiely medzi súkromným a verejným priestorom, medzi kultúrou a prírodou, medzi energiou a emóciami, telom a dušou; potrebujeme podporovať vzájomnú závislosť a prepojenosť ľudí rôznych rás, etník a pohlaví. Potrebujeme kultúru partnerstva, ktorá uznáva a chápe naše ľudské identity vo vzájomnej súvislosti s ostatnými ľuďmi a všetkým, čo nás obklopuje - prírodou.

Ekologická spiritualita je súčasťou tohto kultúrneho posunu a je taktiež potrebná.

Gaard dáva západnú (dominantnú) kultúru do kontrastu s inými kultúrami kladúcimi dôraz na vzájomnú prepojenosť, ako napríklad budhizmus či ekologickým spiritualitám, ktoré rozoznávajú pravú podstatu posvätnosti tu a teraz, vo vzájomnej prepojenosti života, „v každom pohári vody“ (Gaard, 2001).

Ekofeminizmus skúma, ako mocenské vzťahy založené na dominancii ovplyvňujú vodné hospodárstvo, prírodné podmienky, dopady na klímu a sociálne vzťahy. Kritizuje dualizmus, ktorý viedol k vzťahom podriadenia a dominancie, čím zapríčinil environmentálny sexizmus, environmentálny rasizmus a environmentálnu rodovú diskrimináciu. Ekofeministická teória navrhuje environmentálne prijateľnejšiu alternatívu spoločenských vzťahov a vzťahov s prírodou, prezentovanú ako demokraciu Zeme. Táto alternatíva zahŕňa prehodnotenie svetovej ekonomiky smerom k cyklickosti a odklonu od neudržateľnej lineárnej ekonomiky založenej na nekonečnom ekonomickom raste, ako aj vnútorné

prenastavenie hodnôt a vnímania jednotlivca ako súčasti väčšieho celku, zahrňujúceho komunitu, ľudstvo, prírodu a zemskú demokraciu.

Kapitola 3: Metodológia

V tejto práci budeme skúmať potenciál integrácie ekofeministických princípov do politik bezpečnosti vody. Táto štúdia využíva komparatívny a interpretačný prístup prípadovej štúdie so zameraním na povodie jazera Čad a deltu rieky Gangy. Tieto regióny sú vybrané z dôvodu ich významných problémov s vodou a sociálno-politickej zložitosti.

Výskumnou otázkou je: *“Ako môže integrácia ekofeministických princípov do politik bezpečnosti vody zvýšiť odolnosť a spravodlivosť?”*

Čadské jazero je špecifické svojou výrazne zložitou bezpečnostnou situáciou, ktorá sa významne prelína s environmentálnymi problémami a dôsledkami klimatických zmien, ktoré majú za následok úbytok plochy Čadského jazera, významného zdroja obživy a vody, na desať percent jeho pôvodnej plochy. Povodie rieky Gangy sa zase vyrovnáva s industrializovaným poľnohospodárstvom a stavbou obrovských priehrad. Oba prípady zdieľajú históriu koloniálneho útlaku, využívanie nadnárodnými spoločnosťami, nedostatok vody a rodovo podmienené kultúrne obmedzenia s dopadom na prístup a spravovanie vodných zdrojov.

Prácu budem viesť ako komparatívnu prípadovú štúdiu s interpretačným výskumom. Na základe vyššie uvedenej výskumnej otázky budeme na uvedených príkladoch testovať ekofeministickú teóriu. Zvoleným prístupom bude kvalitatívna dvojprípádová štúdia. Výskum bude analyzovať sekundárne údaje z rôznych zdrojov vrátane prehľadu literatúry a analýzy dokumentov. Prostredníctvom porovnávej analýzy preskúmame, ako je zaobchádzanie so ženou prepojené so zaobchádzaním s domorodými komunitami, pôdou a vodou. Toto prepojenie analyzujeme pomocou inštitucionalizovaných štruktúr kontroly a distribúcie vody, a tým, ako sú ženy, domorodé komunity, ekonomicky znevýhodnení ľudia a voda využívaní západnou dominantnou kultúrou ako zdroje. V nadväznosti na to budeme analyzovať, ako môže integrácia ekofeministických princípov ako „vodná demokracia“ zabezpečiť spravodlivejšie prerozdelenie zdrojov a dosiahnuť vyššiu odolnosť komunit a životného prostredia.

Pre našu ekofeministickú analýzu vodnej bezpečnosti sme si zvolili analytický model *PESTECH*. Daný model bol zvolený, nakoľko ponúka komplexný rámec, ktorý sa dobre

zhoduje s ekofeministickými princípmi a môže účinne usmerniť náš kvalitatívny dvojprípádový výskum. Skúmaním politického, ekonomického, sociálneho, technologického, environmentálneho, kultúrneho a historického rozmeru môže tento model poskytnúť spoľahlivú analýzu, ktorá sa zaoberá komplexnosťou bezpečnosti vody a jej rodovo podmienenými vplyvmi. Model PESTECH navrhol Njoh (2020) na použitie pri analýze environmentálnych javov. Ide o analytický rámec odvodený z množstva modelov environmentálneho skenovania (ESM) (AyukEtang a Njoh 2020).

PESTECH ako koncepčný rámec pre analýzu vzťahov medzi ženami a prírodným prostredím v povodí jazera Čad a povodím riek GBM, umožňuje skúmanie politických, ekonomických, sociálnych, technologických, ekologických, kultúrnych a historických prvkov, ktoré môžu toto prepojenie ovplyvniť. Tieto prvky sú vzájomne prepojené a môžu spoločne alebo jednotlivo ovplyvňovať ekofeministické iniciatívy. Napríklad politické rozhodnutia a následné akcie sú vzájomne prepojené s ekonomikou, sociálnou dynamikou, technologickým rozvojom, kultúrou, ekológiou a históriou danej spoločnosti. V tejto práci budeme analyzovať tieto prvky vo vzťahu žena - príroda (v našom prípade voda ako súčasť) (AyukEtang a Njoh 2020).

Politické prvky

Skúmanie politických štruktúr a politík môže odhaliť, ako rodovo podmienená mocenská dynamika ovplyvňuje bezpečnosť vody a pridelovanie zdrojov. Ekofeministické princípy zdôrazňujú potrebu riešiť systémové nerovnosti, čím sa politický aspekt stáva rozhodujúcim pre pochopenie a presadzovanie spravodlivých politík v oblasti vody (AyukEtang a Njoh 2020).

V tejto časti sa budeme zaoberať vodnou demokraciou Vandany Shivy. Koncept, ktorý podporuje demokratický prístup k správe vodných zdrojov, zdôrazňuje spravodlivé rozdelenie a prístup k vode pre všetkých členov spoločnosti.

Zemskou demokraciou, ktorá sa usiluje o systém, kde je príroda vnímaná ako subjekt s právami, nie ako komodita, a podporuje politické rámce, ktoré chránia životné prostredie a komunitné zdroje.

Ekofeministickou perspektívou vodnej spravodlivosti zaoberajúcou sa rodovými nerovnosťami vo vodnom hospodárstve a presadzuje účasť žien na rozhodovaní a plánovaní vodných zdrojov.

Ekonomické prvky

Ekofeminizmus kritizuje kapitalistické využívanie prírodných zdrojov a podporuje alternatívne ekonomické modely, ktoré oceňujú udržateľnosť a spravodlivosť, čo je dôležité pri riešení nedostatku vody (Ayuk-Etang a Njoh 2020).

Taktiež to, ako ekofeministky ako Val Plumwood a Greta Gaard *kritizujú kapitalistické systémy* za ich neudržateľné využívanie prírodných zdrojov a vykorisťovanie marginalizovaných skupín na konkrétnych prípadoch z povodia jazera Čad a GBM.

V tejto časti budeme skúmať *komodifikáciu vody*, teda proces premeny vody na komoditu, ktorú možno kupovať a predávať, často vedúci k nerovnostiam v prístupe k vode a zhoršeniu environmentálnych podmienok.

Ako environmentálne citlivá alternatíva zdôrazňujúca odolnosť a rovnosť tu bude navrhnutá ekofeministická alternatíva riadenia vodných zdrojov, ktorá zdôrazňuje cyklickosť a udržateľnosť, na rozdiel od neudržateľnej lineárnej ekonomiky zameranej na nekonečný rast.

Sociálne prvky

V tejto časti sa budeme zameriavať na úlohy, zodpovednosti, právomoci a vplyv bezpečnosti vody v závislosti od pohlavia v rámci komunít. Ekofeminizmus zdôrazňuje prepojenie sociálnej spravodlivosti a environmentálnej udržateľnosti, vďaka čomu je tento rozmer nevyhnutný na skúmanie toho, ako vodné politiky rozdielne ovplyvňujú ženy a marginalizované skupiny.

Ekofeministická analýza načrtáva, ako *rodové normy a nerovnosti* obmedzujú prístup žien k vodným zdrojom a ovplyvňujú ich zdravie, vzdelanie a ekonomické príležitosti.

Ekofeministické autorky poukazujú na to, ako patriarchálne a rasistické štruktúry prispievajú k nerovnostiam vo využívaní a prístupe k vode. To má podobu *Environmentálneho sexizmu a rasizmu*.

Budeme používať teóriu Val Plumwood, ktorá vysvetľuje, ako hierarchické dualizmy medzi mužom a ženou, kultúrou a prírodou vedú k útlaku a vykorisťovaniu.

Technologické prvky

V tejto časti budeme posudzovať rodovo podmienené vplyvy technológií a inovácií súvisiacich s vodou. Ekofeministická teória obhajuje technológie, ktoré sú environmentálne udržateľné a prístupné pre všetky pohlavia, čím spochybňuje patriarchálne a technocentrické prístupy, ktoré tieto aspekty často zanedbávajú.

Ekofeministická teória podporuje vývoj a využívanie *technológií, ktoré sú environmentálne udržateľné* a prístupné pre všetkých, čím spochybňuje technocentrické a patriarchálne prístupy.

Zároveň budeme skúmať, ako vývoj technológií ovplyvnil prístup k vodným zdrojom a rodovú nerovnosť (pr. Green revolution).

Ekologické prvky

Environmentálna analýza je v priamom súlade s hlavným záujmom ekofeminizmu o zdravie ekosystémov a udržateľné riadenie prírodných zdrojov. Tento aspekt môže pomôcť poukázať na to, ako zhoršovanie životného prostredia a zmena klímy neúmerne ovplyvňujú ženy a komunity závislé od miestnych vodných zdrojov.

Ekofeministická etika, zakorenená v zemskej demokracii, uznáva vzájomnú prepojenosť všetkého života, čo má kľúčový význam pre riešenie environmentálnych problémov a dosiahnutie udržateľnosti.

Kritika privatizácie vodných zdrojov poukazuje na negatívne dopady privatizácie a podporuje komunitné a demokratické prístupy k správe vodných zdrojov.

Ekofeministky upozorňujú na to, ako *klimatické zmeny ovplyvňujú dostupnosť a kvalitu vody*, čo má následky pre najzraniteľnejšie skupiny.

Kultúrne prvky

Kultúrna analýza skúma, ako kultúrne presvedčenia a praktiky ovplyvňujú využívanie vody a hospodárenie s ňou. Ekofeminizmus si cení pôvodné znalosti a kultúrnu rozmanitosť a

presadzuje inkluzívne politiky, ktoré rešpektujú rôzne kultúrne pohľady na vodu a hospodárenie s ňou.

Ekofeminizmus objasňuje, ako *kultúrne predstavy o vode a moci* prispievajú k environmentálnemu sexizmu, rasizmu a triednosti.

Ekofeministická analýza taktiež poukazuje na *tradičné kultúrne hodnoty*, ktoré vnímali *vodu ako posvätný zdroj života* a kontrastuje ich s modernými prístupmi k vode ako komodite.

Ekofeministky taktiež dokumentujú kultúrne a sociálne hnutia, ktoré obhajujú spravodlivé a udržateľné využívanie vodných zdrojov.

Historické prvky

Ázijské a africké krajiny si nesú unikátne dedičstvo, ktoré zahŕňa domorodú kultúru a tradície, ako aj prijaté alebo exogénne kultúry, ktoré zaviedli zahraniční dobyvatelia (AyukEtang a Njoh 2020). Historická analýza poskytuje kontext na pochopenie vývoja politik v oblasti vody a ich dlhodobých vplyvov na pohlavie. Ekofeministická analýza často zahŕňa historický rozmer s cieľom pochopiť, ako minulé nespravodlivosti formujú súčasné environmentálne a sociálne problémy.

Ekofeministická teória analyzuje, ako *historické praktiky kolonializmu a kapitalizmu* ovplyvnili prístup k prírode (voda ako súčasť) a marginalizovali určité skupiny.

Historická analýza poskytuje kontext na pochopenie vývoja politik v oblasti vody a ich dlhodobých vplyvov na pohlavie, zároveň vykresľuje vzťah žien k prírode a postupný vývoj ekofeminizmu v oboch krajinách.

Integráciou ekofeministických princípov použitím modelu PESTECH v ekofeministickom rámci môžeme zdôrazniť rodovo podmienené skúsenosti a výzvy súvisiace s bezpečnosťou vody; podporovať politiky, ktoré uznávajú a riešia vzájomné prepojenie rodovej rovnosti, environmentálnej udržateľnosti a sociálnej spravodlivosti; skúmať prípadové štúdie z holistickej perspektívy, ktorá integruje politický, ekonomický, sociálny, technologický, environmentálny, kultúrny a historický rozmer. Aplikovaním tohto modelu na porovnávacie prípadové štúdie povodia Čadského jazera a povodia GBM môžeme porovnať a konfrontovať, ako rôzne regióny čelia výzvam v oblasti zabezpečenia vody

prostredníctvom ekofeministickej optiky. Ďalej môžeme identifikovať spoločné témy a jedinečné rozdiely v integrácii ekofeministických princípov do politik bezpečnosti vody. A zároveň poskytnúť diferencované pochopenie toho, ako môže ekofeminizmus informovať a zlepšiť odolnosť a spravodlivosť v oblasti bezpečnosti vody v rôznych kontextoch.

Kapitola 4: Výskumná časť

4.1. Úvod do prípadových štúdií

Povodie jazera Čad

Čadské jazero, štvrté najväčšie v Afrike, prechádza vážnou krízou, ktorá zahŕňa bezpečnostné, ekologické, hospodárske a humanitárne problémy (Koffi a kol., 2023). Rozprestiera sa na hraniciach Kamerunu, Čadu, Nigeru a Nigérie a je kľúčovým zdrojom pre približne 35 miliónov ľudí. Povodie zahŕňa aj časti Alžírsku, Líbye, Sudánu a SAR. Napájajú ho rieky Chari-Logone a Kamadugu-Yobe. Jazero je plytké a jeho veľkosť sa mení v závislosti od zrážok a prítoku (Climate Diplomacy, 2024). Od roku 1960 sa zmenšilo na 10 % svojej pôvodnej kapacity (Olowoyeye a Kanwar, 2023) kvôli klimatickým zmenám a infraštruktúre. Povodie je kľúčové pre rozvoj, no čelí rizikám ako klimatické zmeny, ubúdaniu vody, zlej bezpečnostnej situácii a má nízky index ľudského rozvoja. Konflikty medzi skupinami sa zvyšujú s ubúdajúcou vodou (GIZ, 2023). Problémy sa riešia v kontexte nerovnakej politickej moci medzi štátmi (Climate Diplomacy, 2024).

Povodie GBM (Ganga – Brahmaputra – Meghna)

Rieky Ganges, Brahmaputra a Meghna tvoria systém delty GBM, ktorý čelí mnohým environmentálnym výzvam. Veľká časť obyvateľstva je závislá od týchto riek pre obživu, avšak trpia nedostatkom medzinárodnej spolupráce na ich ochranu a udržateľné hospodárenie. Rieky sú znečistené domácimi, priemyselnými a poľnohospodárskymi zdrojmi. Poľnohospodárska expanzia, priehrady a iné vodné stavby menia eróziu a sedimentačnú dynamiku, čo vedie k zvýšenej erózii brehov, zanášaniam koryta a zosuvom. Rieky zápasia s prírodnými katastrofami ako sú cyklóny, záplavy, suchá a pobrežná erózia. Nedostatok porozumenia a spolupráce medzi krajinami ohrozuje udržateľný manažment delty. Extrémna chudoba, nedostatočné vzdelanie a závislosť od prírodných poľnohospodárskych postupov komplikujú dlhodobý rozvoj regiónu. Riešenie týchto problémov vyžaduje holistické a integrované akčné plány, efektívne politické dialógy, medzinárodné plány ochrany, zdieľanie informácií, spoločné vzdelávanie a výskum, transštátnu zodpovednosť a technologický pokrok (Ghan & Rahman, 2022).

4.2. Politické prvky

Ako odpoveď na Plomwoodovej „the master model“ vytvárajúci nerovnosť, nespravodlivosť a využívanie, Shivin model demokracie Zeme a vodnej demokracie predstavuje udržateľnú alternatívu vodného hospodárstva v súlade environmentálnymi hodnotami, podporujúcu rovnosť a spravodlivosť pre všetkých, a to nielen pre všetkých ľudí (bez ohľadu na rasu, pohlavie, spoločenskú triedu), ale zohľadňuje aj práva ekosystémov a samotného zdroja na existenciu, ochranu a jeho priestor pre obnovu. Takýto model riadenia sa pokúsime aplikovať na riadenie vodných zdrojov v nasledujúcich prípadových štúdiách.

4.2.1. Politické prvky v povodí Čadského jazera

V oboch krajinách dochádza k vonkajším aj vnútroštátnym stretom kvôli vodným zdrojom. Pri jazere Čad vznikla *Komisia pre Povodie Jazera Čad*, ktorá je cezhraničným nástrojom pre koordináciu povodia. Aj napriek záväzkom jej mandát nie je dostatočne silný a krajiny narábajú s vodou podľa vlastného uváženia, nasledujúc len vlastné záujmy. Napríklad výstavbou priehrad na riekach napájajúcich jazero bez konzultácie s okolitými krajinami to má socioekonomické dopady na obyvateľstvo, najviac sú zasiahnuté ženy a marginalizované skupiny.

Dostupnosť vody v povodí Čadského jazera vplýva na nestabilnú bezpečnostnú situáciu v krajine. Medzi obyvateľstvom vypukli konflikty o vzácne zdroje a to sa stal najvýznamnejším zdrojom nezhôd v oblasti Čadského jazera. Politicky je povodie Čadského jazera nestabilné kvôli vnútroštátnym sporom o záujmy vo využívaní vôd, hraničným sporom medzi štátmi a vojny v rámci pobrežných štátov. Táto politická nestabilita ohrozuje bezpečnosť vody a vyžaduje si medzištátnu spoluprácu. Z hľadiska ženských práv a rozhodovacích právomocí má oblasť Subsaharskej Afriky najnižší index posilnenia postavenia žien. Ženy majú veľmi obmedzený prístup k rozhodovacím a vlastníckym právam v oblasti vody a poľnohospodárstva (Dyvik, 2024). Ženy tak pociťujú úbytok vody spojený so zmenou klímy omnoho intenzívnejšie, to je ešte umocnené zlou bezpečnostnou situáciou, ktorá zvyšuje mieru násillia páchaného na ženách v podobe únosov, znásillnení, nútených a detských sobášov.

Keď sa povrchová voda Čadského jazera zmenila, objavili sa územné konflikty medzi pobrežnými štátmi a medzi subnárodnými štátmi. Kamerun a Nigéria sa dostali do

sporov o právne postavenie, národnú príslušnosť a zdroje ostrovov, ktoré vznikli v dôsledku recesie jazera. V roku 1983 Čad bojoval s Nigériou o štatút niektorých ostrovov, to si vyžiadalo 84 úmrtí. Keďže sa očakáva, že zmena klímy ovplyvní zloženie Čadského jazera a spôsobí kolísanie dostupnosti vody, môžu sa objaviť ďalšie výzvy pre vodnú diplomáciu v povodí (Climate Diplomacy, 2024).

Pobrežné štáty a *Komisia pre povodie Čadského jazera (LCBC)* sa zapájajú do množstva spoločných iniciatív v oblasti vodného hospodárstva a obnovy projektov s podporou mnohých medzinárodných organizácií. Implementácia väčšiny projektov iniciovaných LCBC však nebola úspešná (Climate Diplomacy, 2024).

V Afrike čelí implementácia zákonov o vode podobným tým, ktoré sa vyskytujú v Spojených štátoch amerických (USA) a Európskej únii (EÚ), výzvam. V mnohých prípadoch, napriek existencii zákonov o vode, ich dodržiavanie zostáva obmedzené, čo vedie k narušeniu vodných systémov (Olowoyeye a Kanwar, 2023).

Miestna ekofeministická aktivistka Adenike Oladosu poukazuje na environmentálny, sociálny a ekonomický rozmer krízy a upozorňuje na potrebu zlepšenia klimatického riadenia pre dosiahnutie bezpečnosti v regióne. Odolnosť regiónu nemôže byť dosiahnutá bez mieru, pre ten je zase potrebná rovnosť a spravodlivosť zdôraznená ekofeministickými prístupmi (Oladosu, 2022).

Vodná kríza vedie ku socioekonomickým problémom, tie eskalujú napätie a násilie v oblasti, a to má opäť dopady na životné prostredie. Úbytok vody jednak negatívne ovplyvňuje diplomatické vzťahy medzi krajinami, ale spôsobuje aj napätie medzi komunitami. Miznúca voda umožňuje len obmedzené možnosti rybárstva a poľnohospodárstva, na ktorom je závislá väčšina populácie v oblasti, to vedie zúfalých, najmä mladých ľudí bez možnosti obživy, k radikalizácii. Nedostatok vody a úrodnej pôdy taktiež vyháňa pastierov na územia usadlých farmárov, čo vedie k násilným stretom (Oladosu, 2022).

Islamské fundamentalistické hnutie Boko Haram, ktoré sa objavilo v Nigérii na začiatku 21. storočia a jeho teroristické aktivity spôsobili početné obete a násilné činy proti miestnemu obyvateľstvu. Ich aktivity majú aj ekonomické dôsledky, ako evakuácia mnohých ostrovov v jazere, ktorá pripravila rybárov o prostriedky na živobytie.

Demografický tlak generuje migrácie obyvateľstva, ktoré tak ovplyvňuje fungovanie ekosystému jazera (Koffi a kol., 2023).

Neschopnosť efektívne a šetrne využiť ornú pôdu na pestovanie plodín a chov zvierat vyústila do stretov medzi pastiermi a farmármi. Pastieri sa musia pohybovať v rámci stratégie prežitia, aby zmiernili bremeno klimatických zmien, čo vedie k stretom s farmármi kvôli kontrole zdrojov. Pri tejto zrážke príde ročne ku strate niekoľkých životov, poškodí sa veľa poľnohospodárskej produkcie a má to ničivý dopad na biodiverzitu (Oladosu, 2022).

4.2.2. Politické prvky v povodí riek Ganga- Brahmaputra- Magna (GBM)

V povodí GBM taktiež dochádza k stretom o vodné zdroje a hospodárenie s nimi v dôsledku prehradenia a znečisťovania riek. Dominantná India, ktorá je na hornom toku povodia (jej regulácia má najväčší vplyv) je neohľaduplná ku krajinám na spodnej časti povodia, ako je Bangladéš. Vláda často uprednostňuje záujmy veľkých firiem pred záujmami obyvateľstva.

Manažment cezhraničných zdrojov sladkej vody sa stal zložitým z dôvodu nedostatku vody, zvýšeného dopytu po vode a premenlivosti zrážok súvisiacej so zmenou klímy. Takýto nedostatok vody viedol ku konfliktom medzi krajinami aj ku vnútorným sporom (Baten a Titumir, 2016).

Bangladéš a India zdieľajú všetky tri riečne systémy; Čína zdieľa Brahmaputru a Gangu, Nepál iba Gangu a Bhután iba Brahmaputru. Tak ako v mnohých prípadoch, aj tu India ako krajina horného toku kapitalizovala svoje geografické výhody výstavbou priehrad a hrádzí na zavlažovanie, dopravu a iné účely, bez ohľadu na ekologické prostredie, záujmy ostatných krajín, či rôzne dopady na komunity, týkajúce sa ekosystému. To môže byť jednou z významných príčin nízkeho prítoku v dolnom pobrežnom Bangladéši. Až 80 % ročných zásob sladkej vody v Bangladéši pochádza z týchto cezhraničných riek. Pre veľkú závislosť Bangladéša na riekach povodia GBM, pokiaľ ide o živobytie a poľnohospodárstvo, krajina nie je schopná samostatne hospodáriť s vodnými zdrojmi týchto riek, nakoľko 92 percent povodí GBM sa nachádza mimo krajiny, to má veľké dopady na miestne komunity. Zmenšujúce sa zásoby vody v období sucha sa tak stali jedným z kľúčových sporných problémov medzi krajinami (Baten a Titumir, 2016).

Hoci si komunita a príroda udržiavajú historicky úzke spojenie, tvorcovia politik majú tendenciu vylúčiť komunitné chápanie prírody a uplatňovať prístup rozvoja vody zhora

nadol (Hossen, 2016). Projekty plánovania vody potom ignorujú práva menších a komúnit. Prístupy taktiež zanedbávajú následky na životné prostredie, na ktoré môžu mať prehradenia, zavlažovacie projekty kritický dopad. Decentralizovaný, demokratický prístup k vode, ktorý presadzuje feminizmus, vracia moc ľuďom a podporuje ich v udržateľnom hospodárení (Shiva, 2016).

Zdá sa však, že indická vláda neuznáva tento politický prístup, ktorý kladie dôraz na začlenenie komúnit do procesov správy vecí verejných s cieľom znížiť súčasné výzvy a chrániť ekologickú integritu a spoločné vlastníctvo zdrojov. To je evidentné napríklad v kontexte veľkých vodných diel, ako sú: hrádze *Farakka*, priehrady *Tipaimukh* a projektu *National River Linking Project*. Tieto projekty viedli ku konfliktu medzi krajinami a mali ničivé následky pre komunity aj prírodu (Hossen, 2016).

Vznikajúce konflikty o vodné zdroje nie sú len výsledkom fyzického nedostatku, ale je tiež veľmi dôležitý pre sociálno-politické dimenzie, ako je distribúcia, racionálne využívanie a rovnosť (Baten a Titumir, 2016). V Indii je napríklad priemyselné znečistenie do značnej miery nekontrolované, pretože zákony sa neuplatňujú a páchatelia podplácajú skorumpovaných úradníkov, aby prípady prehliadali (Rao, 2012).

Pre toto veľké a komplexné povodie neexistuje jednotné riadenie tak, ako je tomu v prípade Komisie pre riadenie Čadského jazera. Krajiny vytvorili niekoľko iniciatív pre spoločné riadenie povodia. Napríklad Bangladéš a India vytvorili na riešenie problémov cezhraničného zdieľania vody *Spoločnú komisiu pre rieky (JRC)*, či *Gangskú zmluvu*, ktorá ustanovuje povinnosť Indie regulovať tok v súlade s potrebami Bangladéša. V mnohých prípadoch však boli uprednostnené národné záujmy pred záujmami komúnit a susedných štátov (Baten a Titumir, 2016).

Inštitúcia riadenia v rámci celého povodia by mohla zohrávať pragmatickú úlohu. Inštitúcia na miestnej, národnej úrovni a úrovni povodí by dokázala rozpoznať hlasy komunity na brehoch rieky. Úspech v tomto prístupe správy vecí verejných môže podporiť úspech v oblasti ekologickej integrity a živobytia komunity. Tento prístup je nevyhnutný pre veľkú väčšinu ľudí v tomto regióne, ktorí efektívne prispôbujú pestovateľské stratégie počas obdobia dažďov aj leta, využívajú rôzne ekologické zdroje v čase, keď je poľnohospodárska produkcia obmedzená a získavajú pracovné príležitosti (Hossen, 2016).

Neohľaduplné zaobchádzanie vlády viedlo v Indii k výraznému aktivizmu pre environmentálnu ochranu prírodných a vodných zdrojov. Pri protestoch dochádza k stretu marginalizovaných skupín (domorodých komunit, žien) so záujmami korporácií. Najznámejším hnutím je *Chipko*. Toto hnutie zastrešuje radu aktivistických hnutí vrátane akcií proti výstavbe priehrady *Tehri*. *Chipko* začalo ako roľnícke a ženské hnutie za práva lesov. Rôzne protesty boli do značnej miery decentralizované a autonómne. Okrem charakteristického „objímania stromov“ demonštranti *Chipko* využili množstvo ďalších techník založených na koncepte „*satyagraha*“ (nenásilného odporu) *Mahátmu Gándhího* (Petruzzello, 2024). Politicky Hnutie *Chipko* výrazne ovplyvnilo environmentálnu politiku v Indii. Výsledkom bolo prijatie zákona o ochrane lesov v roku 1980, ktorý prišiel ako priama reakcia na tlak vyvolaný hnutím. Sociálne hnutie *Chipko* posilnilo vidiecke komunity, najmä ženy, zdôraznením ich úlohy ako primárnych zainteresovaných strán pri ochrane životného prostredia. Hnutie tiež zdôraznilo zásadné prepojenie medzi environmentálnym zdravím a blahobytom žien, pričom uznalo ich obrovský vplyv prostredníctvom poľnohospodárskej a zdrojovej úlohy (Velhal, 2024). *Chipko Andolan* bol viac než len environmentálny protest; predstavoval zásadný posun vo vzťahu medzi človekom a prírodou. Zdôrazňoval vzájomnú závislosť komunit a lesov, uznávajúc, že blahobyt jedného do značnej miery závisí od druhého. Úspech hnutia pri zvyšovaní povedomia, mobilizácii komunit a ovplyvňovaní politických zmien zanechal trvalý vplyv v Indii a inšpiroval podobné pohyby na celom svete (Petruzzello, 2024).

4.2.3. Porovnanie a implikácie ekofeministickej teórie pre odolnosť a spravodlivosť.

V oboch krajinách neefektívne riadenie vodnej krízy vedie ku konfliktom, či už medzištátnym alebo na úrovni komunit. V oboch krajinách má klimatická zmena a prehradenie dopady na životné prostredie a nespravodlivú distribúciu vody v pobrežiach. Vlády v oboch prípadoch uprednostňujú ekonomické záujmy a kladú malý dôraz na sociálne a ekologické aspekty vodného manažmentu. To neúmerne zaťažuje ženy a marginalizované skupiny dopadom klimatickej zmeny. V oboch prípadoch ženy a marginalizované skupiny (ako domorodé komunity) čelia prekážkam pri účasti na rozhodovaní o hospodárení s vodnými zdrojmi. V povodí GBM vodná kríza a jej nezvládnutý manažment vedú k výraznému environmentálnemu aktivizmu, ktorý vytvára tlak zdola potrebný pre presadenie práv komunit, ktoré idú ruka v ruku s ochranou životného prostredia. V povodí

Čadského jazera nie je taký tlak zdola, v podobe ekofeministických hnutí, ako to môžeme pozorovať pri povodí GBM. Vodná kríza tu vedie k radikalizácií a eskaluje násilie medzi rôznymi skupinami obyvateľstva (pastieri a rybári, Boko Haram).

Decentralizácia riadenia

Vodná demokracia podporuje decentralizované riadenie vodných zdrojov, čo znamená, že rozhodovacie právomoci sú prenesené na miestne komunity a užívateľov vody. Tento prístup umožňuje lepšie prispôsobenie sa miestnym podmienkam a potrebám, čím sa zvyšuje odolnosť proti environmentálnym výzvam, ako sú zmeny klímy a suchá. Ekofeministický prístup riadenia, zdola nahor, rešpektujúci spoločnosť ako celok môže znížiť existujúcu hydropolitickú dominanciu a podporiť ekologickú integritu pre trvalo udržateľný rozvoj a posilnenie postavenia komunity.

Zapojenie komunity

Vodná demokracia kladie dôraz na aktívne zapojenie všetkých členov komunity, vrátane marginalizovaných skupín, ako sú ženy a chudobní. Toto zapojenie zabezpečuje, že rôzne perspektívy a potreby sú zohľadnené pri rozhodovaní, čo vedie k spravodlivejším a rovnejším politikám riadenia vodných zdrojov.

Prístup k vode ako ľudské právo

Shiva argumentuje, že prístup k vode by mal byť považovaný za základné ľudské právo, nie za tovar na predaj. Tento prístup podporuje rovnosť tým, že zabezpečuje, aby všetci ľudia mali dostatočný prístup k čistým vodným zdrojom, bez ohľadu na ich ekonomický status.

Ochrana ekosystémov

Vodná demokracia podporuje ochranu a obnovu prírodných ekosystémov, ktoré sú kľúčové pre udržanie vodných zdrojov. Zdravé ekosystémy sú odolnejšie voči zmenám klímy a iným environmentálnym stresom, čím prispievajú k dlhodobej dostupnosti vody.

Vytvorenie miestnych vodných rád, kde majú ženy a iné marginalizované skupiny rovnocenné zastúpenie, môže zabezpečiť, že ich potreby a hlas sú zahrnuté v rozhodovacích procesoch. Projekty na ochranu a obnovu miestnych vodných zdrojov, ako sú mokrade a rieky, môžu byť riadené komunitami, čím sa zvyšuje ich angažovanosť a zodpovednosť.

4.3. Ekonomické prvky

Nerešpektovanie práva všetkých organizmov využívať vodné zdroje vedie ku konfliktom na rôznych úrovniach, ako sme si ukázali v predchádzajúcej časti. V tejto si ukážeme, ako kapitalizmus a privatizácia vodných zdrojov ovplyvňuje marginalizované skupiny a životné prostredie. Výstavba veľkých vodných diel, ako aj znečisťujúci priemysel, zhoršujú nedostatok vody. Následná komodifikácia vody vedie k vážnym environmentálnym a socioekonomickým dôsledkom. Podľa Waring a Gaard konzum globálneho severu a nerovnomerné rozdelenia prístupu k vodným zdrojom a vnímanie zdrojov, práce a ľudí len cez ekonomickú hodnotu vedie ku globálnej vodnej kríze. Shiva vo svojom diele vodné vojny kritizuje veľké vodné diela a upozorňuje na ich závažné dôsledky pre ekosystémy, ženy a marginalizované skupiny.

4.3.1. Ekonomické prvky v povodí jazera Čad

V povodí Čadského jazera nastali konflikty o podiely na zdrojoch v dôsledku jednostranného rozvoja vodnej infraštruktúry. Keď krajiny postavili priehrady na využitie hydroelektrickej energie a vytvorili zavlažovacie nádrže, bola ovplyvnená bezpečnosť vody po prúde, rybolov a agropastierske zdroje v povodí, čo viedlo k napätiu s pobrežnými štátmi závislými od týchto zdrojov (Climate Diplomacy, 2024).

História vodného hospodárstva v Nigérii bola v podstate históriou veľkých investičných projektov, ktoré sa často realizovali bez komplexného hodnotenia vplyvov na následných užívateľov alebo na životné prostredie (Blench, 1997).

Päťdesiate roky boli na celom svete charakteristické výstavbou veľkých vodných diel. Diela mali vážne dôsledky na životné prostredie aj ľudí žijúcich pozdĺž riek. Dnes mnoho výskumov dokazuje, že priehrady sa stali zdrojom hlavných sociálnych nezhôd v rôznych krajinách. Pri výstavbe priehrad je dôležité zvažovať sociálne a environmentálne dôsledky. Jazero Čad je dôležitým príkladom, pretože demonštruje environmentálny význam. História vodného manažmentu v povodí jazera Čad, obzvlášť v Nigérii je príkladom histórie kapitálových projektov. Stavby od tridsiatych rokov dvadsiateho storočia slúžili buď na odvádzanie vody pre mestá, elektrickú energiu alebo ako voda na zavlažovanie (Blench, 1997).

Po tom, čo región v 70. rokoch zasiahli veľké suchá, viaceré štáty v povodí Čadského jazera iniciovali národné hydrologické projekty na zvládnutie budúcich klimatických šokov. Napríklad Nigéria iniciovala projekt zavlažovania Južného Čadu v roku 1973; Kamerun postavil priehrady na rieke Chari-Logone – hlavnom prítoku jazera, ktorý sa podieľa približne 90 % na jeho vstupe, zatiaľ čo Niger postavil priehrady na brehu rieky Komadougou-Yobe. Počas tohto obdobia predstavoval objem odklonenej vody takmer 50 % poklesu hladiny jazera.

Mnohé z týchto projektov mali vážne dôsledky pre nadväzujúce ekonomiky. Keď brehy čoraz viac odkláňali vody jazera proti prúdu, v 80. a 90. rokoch sa po prúde objavilo niekoľko konfliktov o vodu, ryby a pôdne zdroje. Okrem toho sa projekty realizovali jednostranne a bez konzultácie s inými dotknutými štátmi a viedli k politickému napätiu, najmä preto, že boli vedené v rozpore s existujúcimi záväzkami medzi pobrežnými štátmi (Climate-Diplomacy, 2024).

Okrem vplyvu na medzištátne vzťahy v povodí spôsobilo odklonenie vody spôsobené výstavbou veľkých priehrad aj pokles rybolovu, zníženie dostupnej vody pre poľnohospodárstvo a pastierstvo, čím sa zhoršili konflikty pri využívaní zdrojov medzi miestnymi obyvateľmi a komunitami (Climate Diplomacy, 2024). To malo vážne dopady na ženy, nakoľko tvoria kľúčovú úlohu v rodinnom potravinovom systéme a v poľnohospodárskej výrobe a šesťdesiat percent rybárskej produkcie (Cela, 2023).

Séria priehrad a zátaras, napríklad na významnom vodohospodárskom *systeme Hadejia-Jama'are* v Nigérii, narušila ekológiu mokradí a zložité prepojenie výrobných systémov, ktoré na nich závisia. Kladie sa malý dôraz na vplyv na životné prostredie alebo na národy a hospodársky život regiónu. Bez väčšieho dôrazu na environmentálne a sociálne dopady, navrhované ekonomické prínosy budú mať veľké sociálne a environmentálne dôsledky. Takéto projekty sa nemôžu zameriavať len na výhody na hornom toku (ako zavlažovanie, napájanie miest a hydroenergia) na úkor užívateľov vody na dolnom toku (suchá) (Blench, 1997).

Obavy z nedostatku vody v povodí spôsobeného zmenou klímy sa použili na ospravedlnenie rozsiahlych infraštruktúrnych projektov, ktorých vplyvy na Čadské jazero a pobrežné krajiny nie sú vždy dobre pochopené. Napríklad projekt *Transaqua* má za cieľ

presmerovať vodu z rieky Kongo na doplnenie vody v povodí Čadského jazera. Projekt by mohol mať vážne účinky na biodiverzitu v povodí jazera Čad. Jeho cieľom je priviesť viac vody späť do povodia Čadského jazera, ale mohlo by to viesť k hromadnému vysídľovaniu a ďalším negatívnym vplyvom, ktoré sú často spojené s infraštruktúrou veľkého predaja vody, ako napríklad cezhraničné napätie medzi pobrežnými štátmi. Pri rozsiahlych projektoch vodnej infraštruktúry je dôležité klásť dôraz na environmentálne služby, ekosystém, medzištátne vzťahy, sociálne aspekty, ako živobytie a ekonomické príležitosti (Climate-Diplomacy, 2024).

Stavbou nevhodne navrhnutých priehrad a rezervoárov a vykonávanie nekoordinovaných operácií, v snahe o ich úzke národné záujmy, pobrežné štáty zhoršili následky zvýšeného sucha a zníženie zrážok pri vyčerpaní jazera. V dôsledku takýchto stavieb sú prírodné zdroje povodia čoraz vzácnejšie a vážnejšie implikácie pre miestne komunity, ktoré sú od nich závislé (Sanusi, 2018).

Povodie Čadského jazera je tiež zaťažené intenzívnym poľnohospodárstvom a ťažbou ropy a zemného plynu. Aj keď je ťažba lokalizovaná vo vzdialenosti od jazera, jej socioekonomické a environmentálne dôsledky sú vážne (Omena, 2019).

4.3.2. Ekonomické prvky v povodí GBM

Povodie GBM je poznačené veľkým priemyselným zaťažením medzinárodných korporácií, vyrovnávajú sa s priemyselným poľnohospodárstvom pre export lacných potravín pre globálny sever, zároveň výstavba veľkých vodných diel vedie k privatizácii, narušuje vodný cyklus, a má mnoho socioekonomických (vysídľovanie, chudoba, hlad, diskriminácia, znemožňuje pôsobenie drobných poľnohospodárov) a environmentálnych dôsledkov. Všetky tieto činnosti vedú k vyčerpaniu vody, znečisteniu, otrave, využívaniu žien a marginalizovaných skupín.

Privatizácia vodných zdrojov viedla v Indii k rozsiahlym protestom. Veľké projekty na odklon vody nezabezpečia viac vody, len odklonia vodu od jednej komunity k druhej a od jedného ekosystému k druhému. Shiva kritizuje nárast počtu vodných diel, ktoré umelo odkláňajú rieky z ich pôvodného smeru. Takýto odklon berie vodu z rúk komunit a ekosystémov a dáva kontrolu nad vodnými zdrojmi korporáciám a kapitálu. Tvrdí, že s príchodom európskeho trendu stavania priehrad do Indie začali vznikať ekologické

problémy a sociálne konflikty spojené s vodou. Priehrady môžu porušiť hydrologický cyklus a porušiť vodné zdroje v povodniach. Výstavba priehrad znamená vysídlenie osád a výrub obrovskej plochy pralesa (výrub 30 000 akrov pralesa na výstavbu jednej priehrad). Prehradenie dvoch najväčších riek Gangy a Narmady spôsobilo rozsiahle protesty žien, farmárov a kmeňov, ktorých systém podpory života a posvätné miesta boli porušené. Shiva vo svojej knihe *Vodné vojny* parafrázuje Arundhati Roy, ktorá prirovnáva priehradu k atómovým bombám, kde obe slúžia vládam na získanie kontroly nad svojimi obyvateľmi a sú príkladom toho, ako ľudstvo môže použiť svoju vlastnú inteligenciu proti sebe (Shiva, 2016). Výrub lesa pre stavbu priehrad napríklad spôsobuje aj eróziu ornej pôdy, čo znemožňuje farmárom pestovanie, vysídlení farmári už viac nemajú prístup k rieke, a tak potrebujú studne, na ktorých stavbu potrebujú prostriedky, s nedostatkom vody, jedla a bez práce sú potom nútení stať sa migrujúcou pracovnou silou na príľahlých monokultúrnych poliach (pr. cukrová trstina) (Shiva, 2016).

Vnútrošným aspektom vojen rozpútaných v dôsledku veľkých vodných projektov je aj vysídlenie. Ľudia razantne odmietajú byť vysídlení zo svojich domovov a stratiť svoje živobytie. Shiva ale kritizuje potláčanie tohto vzdoru štátom, ktorý uprednostňuje záujmy globálnych korporácií, čo je častým fenoménom v rozvojových krajinách, kde sa vláda neštíti potlačiť odpor voči výstavbe priehrad násilím (Shiva, 2016).

V Indii sa množstvo výstavieb priehrad stretlo s demonštráciami a odporom. Príkladom je priehrada Tehri, piata najväčšia priehrada na svete, ktorá bola súčasťou vzdoru v rade povstaní v rámci hnutia Chipko. Výstavby veľkých vodných diel vyvolávajú aj medzištátne konflikty.

Prvýkrát sa spor medzi Bangladéšom a Indiou o zdieľaní vody objavil v roku 1951, keď bol Bangladéš súčasťou Pakistanu (Bangladéš, vtedy známy ako Východný Pakistan, sa stal nezávislou krajinou v roku 1971). V tom čase sa India rozhodla postaviť hrádzu *Farakka* s cieľom odvieť vodu z Gangy do rieky Hoogly. Výstavba tejto priehrady znížila priemerný prítok Gangy v období sucha na 51 %. Takýto drastický pokles prietoku mal za následok značné ekologické a ekonomické škody pre Bangladéš. Farakka odvádza až 60 % prirodzených tokov na rozsiahle zavlažovanie do indickej časti. V Bangladéši je potrebná pravidelná a primeraná dodávka vody z Gangy, najmä v období sucha, na udržanie poľnohospodárskej výroby, vykonávanie domácich a priemyselných účelov, reguláciu prietokov, udržiavanie hĺbok riek, udržiavanie rybolovu, lesného hospodárstva a úrovne

slanosti pod prípustnou hranicou, ktorá by inak prenikla smerom k pevnine. Farakka hrá významnú úlohu pri zásobovaní dôležitých ekosystémov sladkou vodou, ktoré sú potrebné na zachovanie biodiverzity a živobytia. V Bangladéši už bolo pozorovaných niekoľko významných následkov na životné prostredie. Niekoľko štúdií dospelo k záveru, že priehrada Farakka, dokonca aj so zohľadnením vplyvov zrážok, spádu rieky a iných prírodných faktorov, viedla k významným zmenám v hydroológii systému rieky Ganga. V dôsledku zníženého prietoku v systéme Gangy, Bangladéš zažíva široký rozsah sociálno-ekonomických a environmentálnych vplyvov vrátane zvýšenej slanosti v juhozápadnej časti Bangladéša (Baten a Titumir, 2016).

V dôsledku odvádzania vody proti prúdu, najmä cez hrádzu Farakka, sa dodávka sladkej vody po prúde značne znižuje. Znížený prietok rieky obmedzuje plavbu, narúša biotopy rýb, znižuje vlhkosť pôdy, znižuje hladinu podzemnej vody a v konečnom dôsledku ohrozuje ekonomické živobytie. Počas zníženého prietoku sladkej vody preniká slanosť smerom k pevnine. Zvýšená salinita riek brzdí zavlažované poľnohospodárstvo, znižuje efektivitu priemyslu, znečisťuje pitnú vodu, spomaľuje regeneráciu a rast lesných drevín a všetky tieto vplyvy kumulatívne vedú k rozšíreniu chudoby. Juhozápadná oblasť Bangladéša je prirodzene chudobná na zdroje podzemnej vody. Región je plne závislý na riečnom systéme Gangy pre poľnohospodárstvo a iné činnosti (Baten a Titumir, 2016).

Ďalším príkladom je projekt výstavby priehrady *Tipaimukh*. Jeho účelom je kontrolovať povodne a vyrábať vodnú elektrickú energiu. Vody povodia majú jednoznačný význam pri kontrole slanosti v reakcii na zvýšenie hladiny morí. Navrhovaná priehrada Tipaimukh by regulovala odtok z riek Surma a Kushiara, na ktorých leží veľký mokradňový ekosystém severovýchodnej časti a slúži miliónom ľudí na živobytie vrátane podpory bohatej biodiverzity. Bangladéšska vláda vyjadrila svoje znepokojenie nad pravdepodobným vplyvom priehrady na prietok vody a následnými dôsledkami na celú panvu (Baten a Titumir, 2016).

Za posledných pätnásť rokov vzrastá v Indii petrochemický, oceliarsky priemysel, priemysel s hliníkom, lebo sa postupne odsúva z vyspelého sveta kvôli stupňu znečistenia. Tento priemysel úplne ničí rieky, ktoré využíva. Toxíny sa dostávajú do spodnej vody a ničia pôdu, do riek sa vypúšťa odpadová voda z miest a priemyslu. Kombinácia toho, že si berieme viac vody, ako je schopné sa obnoviť v kolobehu vody a veľkého znečistenia znamená, že strácame náš vodný kapitál. Výsledkom je nedostatok vody, ktorý zaťažuje

predovšetkým ženy, pretože tie sú vo väčšine rozvojového sveta zodpovedné za zaobstaranie vody pre rodinu, menej vody znamená viac času stráveného hľadáním a nosením vody pre ženy (Shiva,2012).

4.3.3. Porovnanie ekonomických prvkov a implikácie ekofeministickej teórie pre odolnosť a spravodlivosť.

V oboch krajinách výstavba veľkých vodných diel spôsobila rozsiahle environmentálne dôsledky a socioekonomické dopady. Veľké vodné diela majú v oboch povodiach významný vplyv na vodnú krízu a reprezentujú dôsledky ekonomických aktivít bez zohľadnenia sociálnych a environmentálnych dopadov komunity.

Kritika kapitalizmu v kontexte vodného hospodárstva

Kapitalistický prístup k riadeniu vodných zdrojov, ako sme si ukázali na výstavbe priehrad, často vedie k ich komodifikácii, čo znamená, že voda sa stáva tovarom, ktorý je možné kupovať a predávať na trhu. V povodiach to vedie k nerovnostiam v prístupe k vode, kde si bohatšie skupiny môžu dovoliť platiť za vodu, zatiaľ čo chudobnejšie komunity, často vedené ženami, sú marginalizované. Ekofeministický výskum zdôrazňuje potrebu odmietnutia kapitalistických praktík v prospech spravodlivejšieho a rovnostárskeho prístupu k riadeniu vodných zdrojov, kde voda nie je tovarom, ale základným právom pre všetkých.

Komodifikácia vodných zdrojov a jej dopady na ženy

Komodifikácia vody znamená, že voda je považovaná za komoditu, ktorá sa predáva a kupuje, čo často vedie k privatizácii vodohospodárskych služieb. To zhoršuje prístup k vode pre chudobné a marginalizované komunity, vrátane žien, ktoré sú zodpovedné za získavanie vody pre svoje rodiny. Ekofeministická perspektíva kritizuje tento prístup a presadzuje prístup „práv prírody“, ktoré podporujú ochranu, rešpekt a reciprocitu, a tým aj udržateľnosť. Zdôrazňuje potrebu zabezpečiť, aby voda zostala verejným dobrom, prístupným pre všetkých bez ohľadu na ekonomický status.

Udržateľné riadenie vodných zdrojov

Ekofeminizmus zdôrazňuje potrebu udržateľného riadenia prírodných zdrojov, ktoré berie do úvahy environmentálne a sociálne dopady, nielen ekonomické zisky. V prípade Čadského jazera a povodia GBM to znamená implementáciu politík, ktoré podporujú obnovu a ochranu ekosystémov a zároveň zabezpečujú spravodlivý prístup k vodným zdrojom pre všetky

komunity. Ekofeministický výskum podporuje tieto prístupy, keďže kladú dôraz na environmentálnu spravodlivosť a sociálnu rovnosť, čo je nevyhnutné pre zabezpečenie dlhodobej udržateľnosti a spravodlivosti vo vodnom hospodárstve.

4.4. Technologické prvky

4.4.1. Analýza technologických prvkov na prípadových štúdiách

V tejto časti budeme posudzovať rodovo podmienené vplyvy technológií a inovácií súvisiacich s vodou. Merchant kritizuje súčasnú vedu a jej úzke vnímanie prírody cez metaforu stroja. Tvrdí že poznatky a inovácie majú byť formované s ohľadom na dôsledky na komunity, životné prostredie a kladie dôraz na uznanie domorodých vedomostí a vedomostí žien a marginalizovaných komunít. Ekofeministická teória obhajuje technológie, ktoré sú environmentálne udržateľné a prístupné pre všetky pohlavia, čím spochybňuje patriarchálne a technocentrické prístupy, ktoré tieto aspekty často zanedbávajú. Ekofeministický prístup presadzuje dostupné a udržateľné technológie a riešenia. V niektorých prípadoch argumentuje proti prehnanej technologizácii.

Ekofeminizmus upozorňuje na to, že veda so sebou prináša aj nebezpečenstvo a mnoho neželaných účinkov. Technologizácia bez zváženého environmentálnych a socioekonomických dopadov pre marginalizované skupiny sa môže stať nebezpečnou, ako v prípade „Zelenej revolúcie“ (*Green revolution*), ktorá bola prezentovaná ako nástroj zefektívnenia poľnohospodárstva pre rozvojové krajiny. Shiva ale argumentuje, že zelená revolúcia v Indii napáchala viac škody ako úžitku. Zapríčinila znečistenie vody, pôdy a znížila konkurencieschopnosť malých farmárov, ktorých väčšinou tvoria ženy.

Ako bolo spomenuté, voda odvádzaná priehradami má neželané socioekonomické a environmentálne dopady v oboch krajinách. Odber vody na neudržateľné poľnohospodárstvo, priemysel a zavlažovanie pre mestá znevýhodňuje poľnohospodárske aktivity domorodých obyvateľov, žien a iných znevýhodnených skupín.

V Indii, kde je deväťdesiat percent obyvateľstva závislých od pôdy, úpadok tradičných remesiel a neschopnosť implementovať reformnú politiku spôsobili, že väčšina roľníkov schudobnela a zvýšil sa tlak na pôdu. Zelenou revolúciou sa v obmedzených oblastiach rozprúdila poľnohospodárska výroba, čo však viedlo aj k dlhodobému zhoršovaniu životného prostredia. V týchto oblastiach sa vytvorila nová trieda veľkých a

stredne veľkých vlastníkov pôdy, čo viedlo k výraznému prehĺbeniu chudoby drobných farmárov, z ktorých väčšinu tvoria ženy. Nedostatok pracovných príležitostí v priemyselnom sektore zároveň nútil osoby žijúce v chudobe využívať spoločné pozemky a lesy, čo viedlo ku konfliktom s vlastníkmi pozemkov a správcami lesov. V mestských oblastiach sa hodnota pôdy výrazne zvýšila. Situácia vidieckych chudobných migrujúcich do miest je veľmi kritická (Agarwal 1992).

V priebehu rokov prešli poľnohospodárske postupy v dolnej časti Gangy transformáciou. Zavedenie odrôd s vysokým výnosom, väčšinou v sezóne Boro, výrazne zvýšilo dopyt po zavlažovaní od polovice sedemdesiatych rokov. Zavlažovanie podzemnou vodou pomocou hlbokých a plytkých rúrových studní sa v období po výstavbe priehrady Farakke značne zvýšilo, v dôsledku zvýšeného dopytu po vode a zníženej dostupnosti povrchovej vody v Gange a jej prítokoch. Kvôli stiahnutiu vody na priehradu Farakke počas obdobia sucha hladina vody v dolnej Gange náhle klesla a väčšina jej rozvody vyschla (Baten a Titumir, 2016).

V južnej časti Bangladéša je nadmerný odber podzemnej vody ručnými a hlbokými rúrovými vrtmi primárnou príčinou poklesu hladiny podzemnej vody, avšak zníženie povrchového a podpovrchového prietoku v dôsledku prekážok vytvorených tiež spomalilo proces doplnovania podzemnej vody, čo ďalej prispieva k poklesu hladiny podzemnej vody (Baten a Titumir, 2016).

Domorodé kmene a ženy v oboch prípadových štúdiách zachovávajú udržateľné ekonomické aktivity a postupy. Ženy v Indii uchovávajú pôvodné semená rastlín, čo udržuje biodiverzitu. Vzniklo tu aj hnutie Navdanya.

V mnohých kontextoch majú domorodé, vidiecke a pobrežné ženy transformačné úlohy riešenie vodnej krízy a potravinovej neistoty. V komunite Tangkhul v Manipur v Indii majú domorodé ženy tradičné znalosti týkajúce sa predpovedania poveternostných podmienok a výnosov plodín. Ako prvovýrobcovia potravín vedú rozhodnutia o výbere plodín a spôsoboch pestovania (Shiva v Brauch a kol., 2008).

Vandana Shiva popisuje, ako strávila posledné desaťročie bojom proti nezákonným formám „duševného vlastníctva“ založených na biopirátstve. Ženy v Indii sú strážkyňami semien a vody. Sú tiež držiteľmi tradičných vedomostí. Vznik nových foriem vlastníctva ako „duševného vlastníctva“ umožňuje pirátstvo stáročí tradičných vedomostí globálnych

korporácií. V skutočnosti, podľa Shivy, ide o prenos vedomostí od žien do korporácií a ide o podkopávanie vedomostí a tvorivých práv žien (Shiva v Brauch a kol., 2008).

Vo februári 2004 výskumná nadácia a Greenpeace podala žalobu proti biopirátstvu Monsanto, ktoré sa pokúšalo patentovať odrodu stovky rokov starej odrody pšenice. Do septembra 2004 bol patent Monsanto zrušený. Vandana kritizuje nespravodlivé a nemorálne patenty na „formy života“ a tradičné vedomosti. Zdôrazňuje potrebu ochrany práv žien na biodiverzitu a vedomosti, ako aj práva žien na vodu (Shiva v Brauch a kol., 2008).

Ako odpoveď na praktiky zelenej revolúcie a biopirátstva Vandana Shiva v roku 1991 založila organizáciu Navdanya. Organizácia sa zameriava na ochranu biodiverzity, podporu udržateľného poľnohospodárstva a ochranu práv farmárov a zachovanie tradičných poľnohospodárskych techník. Názov "*Navdanya*" znamená "deväť semien" a odkazuje na rôznorodosť semien a plodín, ktoré organizácia propaguje (Seeds of Vandana Shiva, 2021). Navdanya sa usiluje o ochranu a obnovu tradičných odrôd plodín a rastlín, ktoré sú často ohrozené monokultúrami a geneticky modifikovanými organizmami (GMO); podporuje organické poľnohospodárstvo a agroekologické postupy, ktoré sú šetrné k životnému prostrediu a zdravé pre farmárov a spotrebiteľov. Organizácia vytvorila viac ako 150 semenných bánk po celej Indii, kde sa uchovávajú a distribuujú tradičné a dedičné semená. Zapája advokátov za práva farmárov, ochranu pôdy a vody, a bojuje proti patentovaniu semien a korporátnej kontrole nad poľnohospodárstvom. Taktiež podporuje miestne trhy a spravodlivé obchodné praktiky, ktoré umožňujú farmárom dosiahnuť spravodlivú cenu za svoje produkty (Seeds of Vandana Shiva, 2021).

Aj keď priemyselné poľnohospodárstvo v povodí Čad nie je také intenzívne ako v prípade povodia GBM, jeho dôsledky pre ženy a marginalizované skupiny sú rovnako nebezpečné. Ženy majú v oboch krajinách obmedzené vlastnícke práva a prístup ku vzdelaniu. Často preto nemajú prístup ku technológiám a vedomostiam o tom, ako ich ovládať. Technológie, ktoré nie sú prístupné aj marginalizovaným skupinám, preto prehlbujú rozdiely medzi chudobnými a bohatými, a marginalizované skupiny sa stávajú neschopné konkurencie.

Zmenšovanie zdrojov a nárast dopytu po nich znižuje odolnosť sociálno-ekologického systému. Pokles zrážok a úprava tokov zhoršujú loviská a biotopy, čo negatívne vplyva na rybolov a obchod s rybami. To vedie k nezamestnanosti, chudobe,

potravinovej a výživovej neistote. Veľkorybári musia investovať do väčších lodí, aby mohli loviť v otvorených vodách, čo prehlbuje rozdiely medzi bohatými a chudobnými, pretože nevyhnutné inovácie si môžu dovoliť len bohatí. Chudobní rybári sa tak stávajú neschopní konkurencie a viac vystavení vykorisťovaniu teroristov (Léveque, 2003).

Odborníci z povodia jazera Čad zdôrazňujú úlohu žien pri znovuzískavaní živobytia a dôležitosť poskytovania poľnohospodárskych a rybárskych nástrojov. To umožňuje poľnohospodárom a rybárom (z ktorých 60 % tvoria ženy) zarobiť si na živobytie a užiť svoje rodiny. Takéto iniciatívy mali výrazný pozitívny vplyv na komunitu, čo viedlo k poklesu povstaleckých útokov a zníženiu počtu detí zapisovaných do ozbrojených skupín (Cela, 2023).

Aj v povodí Čadského jazera sa postupne upriamuje pozornosť na udržateľné poľnohospodárske praktiky. Napríklad naprieč Sahelom mnohí farmári oživujú tradičnú techniku známu ako „zai“. Vykopávajú jamy na zachytenie dažďovej vody, potom pridávajú kompost a semená. Táto technika koncentruje živiny a môže zvýšiť výnosy plodín až o päťsto percent (Belmin, 2024).

4.4.2. Porovnanie technologických prvkov a implikácie ekofeministickej teórie pre odolnosť a spravodlivosť

Obe krajiny zdieľajú koloniálnu minulosť, ktorá mala dopad na formovanie a marginalizáciu ich pôvodných holistických vedomostí. V oboch prípadoch boli, v rôznej miere, vedomosti žien a domorodých komunít nahradené novými praktikami a technológiami, ktoré so sebou priniesli radu environmentálnych a sociálnych dôsledkov.

Ekofeminizmus kritizuje modernú vedu a technológiu ako západný, patriarchálny a koloniálny projekt, ktorý je vo svojej podstate násilný voči ženám a prírode. Západná veda, ktorá premenila životodarnú prírodu a vodu na metaforu ovládateľného stroja, viedla k podriadeniu žien a ničeniu životného prostredia. Unikátne vedomosti žien a domorodých komunít boli pod náporom modernej vedy systematicky marginalizované.

Udržateľné technológie

Implementáciu udržateľných technológií, ktoré minimalizujú environmentálny dopad a zlepšujú efektívnosť využívania vody, je kľúčová pre ekofeministický prístup k vodnej

spravodlivosti. Príklady zahŕňajú solárne čerpadlá, systémy na zber dažďovej vody a technológie na čistenie vody, ktoré sú prístupné pre ženy a marginalizované skupiny. Tieto technológie nielenže zlepšujú prístup k vode, ale tiež podporujú udržateľný rozvoj a znižujú závislosť na tradičných, často environmentálne škodlivých metódach.

Kritika neudržateľných technológií

Green Revolution priniesla intenzifikáciu poľnohospodárstva prostredníctvom použitia vysokovýnosových odrôd plodín a chemických hnojív, čo viedlo k zvýšeniu nárokov na vodné zdroje. Tento prístup mal negatívny dopad na tradičné vodné systémy a prístup k vode pre malé farmy a marginalizované komunity. Ekofeministický výskum kritizuje tento model za jeho environmentálne a sociálne dopady a navrhuje prechod k agro-ekologickým praktikám, ktoré sú šetrné k životnému prostrediu a podporujú rovnosť.

Dostupnosť technológií

Technologické riešenia vo vodnom hospodárstve musia byť navrhnuté tak, aby boli dostupné pre ženy a marginalizované skupiny. To zahŕňa cenovo dostupné technológie, tréningy a vzdelávacie programy, ktoré umožňujú ženám a komunitám efektívne využívať a udržiavať tieto technológie.

Vyzdvihnutie tradičných vedomostí a postupov

Tradičné metódy riadenia vodných zdrojov často zahŕňajú ekologické prístupy, ktoré sú udržateľné a šetrné k životnému prostrediu, ako sú ručne kopané studne a systémy na zber dažďovej vody. Moderné technológie môžu priniesť zvýšenú efektivitu, ale je dôležité, aby boli navrhnuté tak, aby dopĺňali a neohrozovali tradičné praktiky. Ekofeministický výskum podporuje integráciu tradičných znalostí s modernými technológiami na dosiahnutie udržateľného a spravodlivého využívania vodných zdrojov.

4.5. Sociálne prvky

4.5.1. Sociálne prvky v prípadových štúdiách

Ekofeminizmus zdôrazňuje spojenie sociálnej spravodlivosti a environmentálnej udržateľnosti, čo je nevyhnutné pre pochopenie toho, ako vodné politiky rozdielne zasahujú ženy a marginalizované skupiny. Ekofeministická analýza poukazuje na to, ako rodové normy a nerovnosti obmedzujú prístup žien k vodným zdrojom, čím ovplyvňujú ich zdravie, vzdelanie a ekonomické príležitosti. Ekofeministické autorky naznačujú, že patriarchálne a rasistické štruktúry prispievajú k nerovnostiam vo využívaní a prístupe k vode, čo sa prejavuje ako environmentálny sexizmus a rasizmus. V tejto časti sa zameriame na environmentálny sexizmus, problematike environmentálnej triednosti a rasizmu sa budeme venovať v časti 4.6. a 4.7..

Problémy s vodou v povodiach majú environmentálny, politický aj sociálny charakter; výskumníci a riadiace orgány zväčša upriamujú pozornosť na environmentálne a politické otázky, čo spôsobuje, že sociálne problémy sú často prehliadané (Sanusi, 2018).

Ako sme spomínali vyššie (Marilyn Waring – systém ekonomických účtov), vnímanie práce a ľudí a prírody len cez ekonomickú hodnotu vedie nielen k environmentálnej degradácii, ale prehľbuje rozdiely medzi jednotlivými skupinami obyvateľstva.

Úpadok systémov riadenia zdrojov v komunite, nárast populácie a mechanizácia poľnohospodárstva, ktorý vedie k erózii miestnych znalostných systémov, zhoršili degradáciu životného prostredia a jej dopady na triedu a rod. Mnoho ľudí v Indii do veľkej miery závisí od lesov a lesnej produkcie. Závislosť na lesoch je oveľa väčšia počas slabých poľnohospodárskych sezón, hladomorov alebo sucha. Triedne a rodové rozdiely sú opäť zdôraznené v závislosti a dostupnosti vodných zdrojov na zavlažovanie a pitie (Agarwal 1992).

V Indii degradácia lesov a historické a pretrvávajúce nekalé praktiky a štátna politika a zvyšujúca sa privatizácia obmedzili prístup dedičanov k lesom. Znížil sa počet vecí, ktoré mohli ženy zbierať z lesov, čo priamo viedlo k zníženiu príjmov. Dodatočný čas strávený zhromažďovaním skrátil čas, ktorý majú ženy k dispozícii na pestovanie plodín, kde sú hlavnými pestovateľmi, ako je to v horských oblastiach kvôli vysokej migrácii mužov (Agarwal 1992).

Vysídlenie ľudí v dôsledku veľkých priehrad, či rozsiahle odlesňovanie viedlo k narušeniu sietí sociálnej podpory v rámci dedín a medzi nimi. To nepriaznivo ovplyvnilo ženy, najmä z chudobných vidieckych domácností, ktoré sú vo veľkej miere závislé od takýchto sietí z hľadiska ekonomickej a sociálnej podpory. Narušilo to tiež celý spôsob živobytia a vyústilo do odcudzenia a bezmocnosti. Najviac sú zanedbávaní starí ľudia a vdovy či opustené ženy. Dominantné formy rozvoja viedli k znehodnoteniu a marginalizácii pôvodných vedomostí a zručností žien, ktoré nadobudli každodennou interakciou s prírodou. Zároveň nie sú vyškolené na používanie nových technológií a sú vylúčené z procesu plánovania. S degradáciou a privatizáciou prírodných zdrojov materiálna základňa vedomostí žien klesá (Rao, 2012).

Ženská práca v domácnosti, ktorá nie je vnímaná ako práca, nemá hodnotu, a to sa odráža na podriadení žien a ich úlohe v spoločnosti. Vnímanie ľudí a prírody ako zdroja potom vplýva na vnímanie hodnoty marginalizovaných skupín, akými sú ženy. V oboch povodiach sa ženy vyrovnávajú s dôsledkami rodovej diskriminácie v kontexte vážnej vodnej krízy.

Podľa Entity Organizácie Spojených národov pre rodovú rovnosť a posilnenie postavenia žien (UN Women) celosvetovo úmrtnosť a choroby v dôsledku nedostatku bezpečnej vody neúmerne postihujú ženy. Viac ako 9 z 10 úmrtí žien v dôsledku nedostatku bezpečnej vody sa vyskytuje v strednej a južnej Ázii (57,6 percenta) a Subsaharskej Afrike (Azcona a kol. 2023).

Komisia Africkej únie zdôrazňuje, že dôsledky zmeny klímy sa prekrývajú s politickými, ekonomickými, sociálnymi a zdravotnými krízami. Tento jav je obzvlášť zrejмый v regiónoch ako Sahel, povodie Čadského jazera a Africký roh, kde je odolnosť komunit pod značným tlakom, najmä medzi ženami a dievčatami (Kenyatta a Mahamat, 2023).

V oboch oblastiach sú ženy primárne zodpovedné za nosenie vody v domácnosti.

Nigérijská ekofeministka Adenike Oladosu vysvetľuje, ako sú ženy v povodí jazera Čad rozdielne ovplyvnené klimatickými zmenami v porovnaní s mužmi. Napriek tomu, že majú nižšiu uhlíkovú stopu, sú neúmerne zasiahnuté chudobou pôdy, potravinovou chudobou, časovou chudobou a energetickou chudobou. Ženy napríklad zažívajú časovú a energetickú chudobu tým, že musia cestovať míle za jedlom a vodou (Oladosu, 2022).

Ženy v povodí Čad sú strážkyňami domácností pre svoje rodiny. Musia prejsť dlhú vzdialenosť, aby získali vodu. Počas dlhých ciest za vodou im hrozí, že môžu byť sexuálne napadnuté. Môžu byť znásilnené. Môže to ovplyvniť ich práva na vzdelanie, pretože musia predčasne ukončiť školskú dochádzku, aby uspokojili potreby svojej rodiny. Všetky tieto otázky súvisia s právami žien v oblasti environmentálnej nestability. Na to je odpoveďou práve ekofeministický prístup (Turner, 2024).

Keďže obdobia sucha sa teraz predlžujú, ženy z povodia jazera Čad viac pracujú na tom, aby nakrmili a postarali sa o svoje rodiny a bez podpory svojich práv sa tak stávajú zraniteľnejšími (Halton, 2018).

Na vidieku v Nepále, ženy a dievčatá zbierajú vodu vo viac ako 90 percentách domácností bez prístupu k pitnej vode (Azcona a kol., 2023).

Vzhľadom na druh úloh, ktoré robia chudobné vidiecke ženy v Indii, ako je práca na ryžových poliach, donášanie vody, pranie oblečenia atď., sú viac vystavené chorobám prenášaným vodou a znečisteným vodným útvarom. Ženy sú tiež zodpovedné za starostlivosť o chorých v rámci rodiny (Agarwal, 1992).

Štúdie v Lesothe a Nepále zistili, že fyzická záťaž spojená s prenášaním vody priamo súvisí s vyšším emocionálnym stresom a zníženým každodenným fungovaním (Azcona a kol., 2023).

Čas, ktorý ženy a dievčatá strávia zbieraním vody, bráni ich schopnosti učiť sa a neskôr v živote získať rovnaký prístup k platenej práci (Azcona a kol., 2023).

Rovnako ako povodí Čadského jazera aj v Indii s ubúdaním plochy lesov, a s tým spojeným nedostatkom pitnej vody a zdrojov, musia ženy tráviť viac času a chodiť na dlhšie vzdialenosti, aby získali palivo, krmivo, jedlo a vodu. V Indii má sociálna nerovnosť tiež podobu kastového systému. Vysychanie alebo znečistenie studní prístupných ženám z nižšej kasty znamenalo zvýšenú závislosť od žien z vyššej kasty, aby im od nich získavali vodu. To zvyšuje záťaž žien a mladých dievčat, a v niektorých prípadoch to viedlo to k nárastu prípadov samovrážd žien (Agarwal, 1992).

Aj napriek ich významnej úlohe ženy zväčša nedisponujú rozhodovacími, ani vlastníckymi právami vo vzťahu k vode a pôde. Voda a rod sú úzko prepojené. Napriek tomuto uznaniu sú ženy v niektorých častiach sveta, najmä v rozvojových krajinách,

vylúčené z rozhodovania o správe vody, čo vedie k neúspešným praktikám správy vodných zdrojov. Toto vylúčenie má negatívny dopad na kapacitu a efektívnosť správy vody. Rodové vylúčenie často vyplýva z tradičných a hlboko zakorenených rodových rozdielov, kde ženy v porovnaní s mužmi nemajú rovnaké práva a príležitosti zúčastniť sa na rozhodovaní (Sanusi, 2018).

Africké ženy boli medzi prvými, ktoré pocítili, ako klimatické zmeny ovplyvňujú poľnohospodársky cyklus, život ľudí a zvierat a produkciu potravín. Ich úloha ako kľúčových aktérok pri riešení klimatických zmien je zásadná pri udržiavaní rodín, budovaní odolnosti komunit a reagovaní na klimatické katastrofy. Ženy majú zásadný vplyv na využívanie základných zdrojov v prospech rodín, komunit a detí, a ich plná účasť na tvorbe politík pre prispôsobenie sa klimatickým zmenám a ich zmierňovanie je kľúčová pre riešenie ekologickej degradácie (Oladusu, 2022).

Zapojenie žien do rozhodovacích procesov môže výrazne zlepšiť potravinovú bezpečnosť a živobytie, pretože ženy produkujú väčšinu potravín, avšak majú len obmedzené práva k pôde. Tento stav, ktorý nazývame pôdnou chudobou, bráni ich ekonomickému rozvoju. S prístupom k pôde by ženy mohli významne prispieť k národnému rozvoju (Oladusu, 2022)

Ženy v Indii dostávajú plnú zodpovednosť za všetku prácu v domácnosti a na farme s malými alebo žiadnymi právami na pôdu alebo hospodárstvo domácnosti. Okrem toho z dôvodu zhoršovania životného prostredia musia ženy pracovať dlhšie, čo následne vedie k horšiemu zdraviu a blahobytu (Azcona a kol., 2023).

Napríklad ženy z oblasti Garhwal v Indii sú takmer úplne závislé od prírodných zdrojov. Veľkú časť svojich domácich potrieb zbierajú z potokov a lesov obklopujúcich ich dediny. Práca, ktorú vykonávajú na poľnohospodárskej pôde, poskytuje veľkú časť potravy pre ich rodinu. Mnohé z nich uvádzajú značné znalosti o liečivých bylinách a potravinách, ktoré zbierajú z lesov. Zatiaľ čo tieto ženy nesú veľké bremeno zodpovednosti, zriedka vlastnia pôdu a podliehajú patriarchálnym zvykom, ako sú detské manželstvá a patrilokalita, ktoré výrazne obmedzujú ich slobodu a mieru sebaurčenia. Pre tieto ženy je potom ťažké niesť primárnu zodpovednosť za starostlivosť o rodinu a hospodárenie s obmedzenými právomocami pri vykonávaní tejto zodpovednosti (Sidh a Basu, 2011; Joshi, 2011; Agarwal, 1992).

Nedostatočné zastúpenie žien v rozhodovacích procesoch je spôsobené ignorovaním ich jedinečných vedomostí a skúseností pri budovaní mieru, ktoré získavajú v klimaticky zasiahnutých spoločnostiach. Tieto jedinečné poznatky týkajúce sa prírodných zdrojov sú kľúčové pre ochranu životného prostredia a rozvoj komunít. Účasť žien a expertiek na rodové otázky je nevyhnutná pre efektívne diskusie o zmene klímy (Sidh a Basu, 2011; Joshi, 2011; Agarwal, 1992).

Ženy majú obmedzený prístup ku vzdelaniu a službám spojeným s vodou, čo negatívne ovplyvňuje ich intímne aj pôrodné zdravie. Nevzdelanosť a nemožnosť prístupu k vlastníckym právam vedie k ich znevýhodňovaniu a menšej odolnosti voči živelným pohromám (Azcona a kol., 2023).

Ženy a dievčatá v Bangladéši, Mjanmarsku a Vietname sú vystavené najvyššiemu riziku záplav. Počet osôb vystavených oblastiam náchylným na záplavy sa od roku 2000 zvýšil takmer o štvrtinu v dôsledku globálneho otepľovania, vrátane extrémnych zrážok, stúpajúcej hladiny morí a intenzívnejších hurikánov. Horúce miesta kritického nedostatku vody existujú v rámci krajín a medzi nimi, vrátane Indoganžskej nížiny a Severočínskej nížiny, ktoré pokrývajú časti Číny, Indie, Nepálu a Pakistanu a prakticky celý Bangladéš. Rieky v oboch rovinách priamo alebo nepriamo podporujú životy a živobytie 1,6 miliardy žien. Komunity žien sú tiež ohrozované vlnami cunami, tie v Indickom oceáne v roku 2004, pobrežné komunity v Bangladéši a v Indii spôsobili obrovské škody (Azcona a kol., 2023).

Ženy vnímajú klimatickú krízu intenzívnejšie, napríklad zlá sociálna situácia v povodí jazera Čad znižuje možnosti obživy v oblasti, nedostatok možností obživy zase vedie k radikalizácii. Aktivity Boko Haram zase ovplyvňujú životy žien násilím, znásilneniami či únosmi.

Konflikt zasahuje špecificky ženy, pretože môžu byť sexuálne zneužitú, unesenú, či vydatú v detskom veku. Navyše s nedostatkom vodných zdrojov sa úlohy žien v zabezpečovaní vody stávajú čoraz náročnejšími, vplývajú na zdravie a bezpečnosť žien (Turner, 2024).

Zlá ekonomická a bezpečnostná situácia v dôsledku vyčerpania prírodných zdrojov v oblasti Chibok v štáte Borno v Nigérii viedlo v roku 2014 k zvýšenému rodovo podmienenému násiliu pri únose 276 školáčok extrémistickou militantnou skupinou Boko Haram. (Rodriguez, 2022).

Adenike Oladusu vysvetľuje, že dopady činov teroristov na životy žien úzko súvisia so zhoršovaním životného prostredia. Napríklad, že únos niekoľkých školáčok militantnou skupinou Boko Haram v roku 2014 vyplynul z environmentálnej krízy, ktorá sa deje v severovýchodnej časti Nigérie v blízkosti Čadského jazera. Nestabilita životného prostredia tu viedla k ozbrojenému konfliktu, vysídľovaniu, extrémnej chudobe, zraniteľnosti voči povstaleckým skupinám. Na tomto príklade môžeme pozorovať vplyv životného prostredia na životy a vzdelávanie dievčat (Turner, 2024).

Zlá ekonomická situácia vedie aj k núteným a detským sobášom. Zlá sociálna situácia zapríčinená úbytkom jazera v dôsledku klimatických zmien zvyšuje počet detských neviest. Mladé ženy sa vydávajú ako stratégia prežitia, pretože rodiny, ktoré prichádzajú o živobytie, potrebujú peniaze za vydaj detskej nevesty. Ženy preto musia byť tvorcami zmien a hlasmi vo svojich komunitách. Oladusu verí, že klimatická spravodlivosť tiež zohráva integrálnu úlohu pri ukončovaní škodlivých praktík, ktoré prispievajú k rodovej nerovnosti.

V africkom regióne Sahel, kde je 80 % poľnohospodárskej pôdy znehodnotených, je viac ako 20 miliónov detských neviest. Rodiny sa vzdajú svojich dcér alebo ukončia ich školskú dochádzku, aby prežili finančné dôsledky klimatickej krízy. Prístup žien k pôde by mohol pomôcť ukončiť vydaj detských neviest alebo znížiť rodovo podmienené násilie (Rodriguez, 2022).

Shiva zdôrazňuje, ako majú domorodé indické ženy rozsiahle vedomosti o miestnych lesoch, pôde a vode, o vzájomnej závislosti ekosystémov. Rozumejú a vážia si ekologické služby a funkcie prírody. Voda je ústredná pre životy žien a ich ekonomické posilnenie, pretože ženy podporujú "ekonomiku života". Robia to poskytovaním obživy. Uznanie ekonomiky žien podľa nej znamená uznanie ekonomiky prírody, ktorá je zameraná na vodu ako život.

Keď sa voda vyčerpá a znečistí, ženy musia tráviť viac času jej zbieraním. Náklady na vodu sa pre tieto ženy stávajú nákladmi na ich čas. Keď sa poľnohospodárstvo stalo závislým od chemikálií, znamenalo najväčšie odčerpanie vody, čo najviac zasiahlo ženy zodpovedné za nosenie vody a starostlivosť o rodiny. Shiva zdôrazňuje podporu ekologického poľnohospodárstva, ktoré je riešením pre vodu, potravinovú bezpečnosť, naše zdravie, zdravie klímy a je kľúčová pre posilnenie postavenia žien a pre mier (Shiva, 2016).

Na medzinárodnej úrovni existuje niekoľko rámcov, rezolúcií a dohovorov, ktoré sa zaoberajú ochranou práv žien a podporujú rovnosť pohlaví v širšom kontexte, vrátane prístupu k zdrojom vody a spravovaniu vodných zdrojov. Napríklad *článok 14 v dohovore o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien (CEDAW)* sa špecificky zameriava na práva žien na vidieku, vrátane ich prístupu k poľnohospodárskym zdrojom a základným službám, ako je voda. India, Bangladéš, Nepál ako aj všetky krajiny v povodí Čadského jazera sú signatármi CEDAW, a teda sa zaväzujú odstrániť diskrimináciu voči ženám vo všetkých oblastiach vrátane vodného hospodárstva (United Nations General Assembly, 2024).

Rezolúcia 1325 Bezpečostnej rady OSN, prijatá v októbri 2000, sa zameriava na ženy, mier a bezpečnosť, a bola prvou rezolúciou, ktorá sa špecificky zaoberala vplyvom konfliktov na ženy a ich úlohou pri budovaní mieru. Rezolúcia vyzýva k väčšiemu dôrazu na zapájanie žien do mierových procesov a obnovy čo môže pomôcť v regiónoch okolo jazera Čad, kde sú časté konflikty a nebezpečné podmienky spôsobené terorizmom a klimatickými zmenami. Zároveň rezolúcia vyzýva k lepšiemu zapojeniu žien do rozhodovacích procesov a mierových iniciatív, čo je dôležité v krajinách zasiahnutých častými prírodnými katastrofami a sociálnymi konfliktmi (United Nations, 2000; usip.org., 2024).

V *Agende 2030* pre udržateľný rozvoj, zase *cieľ 5* (rodová rovnosť) a *cieľ 6* (čistá voda a sanitácia) spoločne podporujú rovnosť pohlaví a zabezpečujú, rovný prístup k vode a sanitácii. Implementácia týchto cieľov podporuje zahrnutie žien do rozhodovacích procesov týkajúcich sa vodného hospodárstva (United Nations, 2023).

Krajiny v oblasti GBM prijímajú rôzne politiky na zlepšenie prístupu k vode a sanitácii, kde sa často zdôrazňuje potreba zapojenia žien a riešenie ich špecifických potrieb. Napríklad India má programy ako „*Jal Jeevan Mission*“, ktoré zahŕňajú rodový prístup k poskytovaniu pitnej vody (Sheel, 2023).

V regióne Čadského jazera má významný dopad na postavenie žien *Rezolúcia 2349 OSN*. Dokument odsudzuje násilie páchané na ženách a dievčatách teroristickými skupinami, ako sú Boko Haram a ISIL, a zdôrazňuje potrebu postaviť páchatel'ov pred súd. Rezolúcia podporuje plnú účasť žien v národných inštitúciách na prevenciu a riešenie konfliktov, ako aj integráciu rodovej analýzy do mierových procesov. Dokument uznáva prínos ženských organizácií a vyzýva na ich zapojenie do dialógu s vládami. Ďalej nalieha na zabezpečenie humanitárnej pomoci pre ženy a deti postihnuté konfliktom a riešenie sociálnych, politických a ekonomických nerovností. Implementácia týchto opatrení môže

zvýšiť bezpečnosť žien, podporiť ich práva a účasť v rozhodovacích procesoch, a zlepšiť ich životné podmienky v konfliktných zónach (United Nations, 2017). V oboch regiónoch majú tieto iniciatívy pozitívny vplyv na zapojenie žien do rozhodovacích procesov, a tiež podporujú ich ochranu a rovnosť.

4.5.2. Porovnanie sociálnych prvkov a implikácie ekofeministickej teórie pre odolnosť a spravodlivosť

Spoločenské normy rodovej delby práce, nerovnosti v prístupe a kontrole zdrojov a nedostatok žien v rozhodovacích procesoch prispievajú k neúmerným dopadom klimatickej krízy na ženy v porovnaní s mužmi. Premenlivosť klímy významne ovplyvňuje možnosti obživy žien. Ženy sú kľúčové pri dosahovaní potravinovej bezpečnosti, rovnakého prístupu k zdrojom a efektívneho začlenenia do rozhodovacích procesov.

Val Plumwood vysvetľuje, ako hierarchické dualizmy medzi mužom a ženou, kultúrou a prírodou vedú k útlaku a vykorisťovaniu. Ekofeminizmus objasňuje, ako postupný vývoj spoločnosti v prostredí hierarchizácie, umocňujúceho patriarchátu a dominancie západnej kultúry prešiel k vnímaniu prírody prostredníctvom metafory stroja, spel k postupnému podriadenia žien a domorodých kultúr historicky spätých s prírodou. To sa prejavuje ako environmentálny sexizmus, rasizmus a triednosť.

Rodové normy a nerovnosti

V oboch povodiach sú rodové normy výrazne zakorenené, pričom ženy často nesú hlavnú zodpovednosť za získavanie a riadenie vodných zdrojov pre svoje domácnosti. Avšak ženy sú často vylúčené z politických a ekonomických rozhodovacích procesov týkajúcich sa vodného hospodárstva. Ekofeministický výskum zdôrazňuje potrebu začlenenia žien do týchto procesov, aby sa zabezpečila rovnosť a spravodlivosť vo využívaní vodných zdrojov. To zahŕňa vzdelávacie programy a tréningy, ktoré posilňujú schopnosti žien a umožňujú im aktívne sa zapájať do rozhodovania.

Environmentálny sexizmus

Environmentálny sexizmus sa prejavuje v nerovnomernom prístupe k vodným zdrojom, kde ženy a dievčatá sú najviac postihnuté nedostatkom vody, čo ovplyvňuje ich zdravie, vzdelanie a ekonomické príležitosti. Rasizmus a triednosť tiež hrajú úlohu v tom, ako sú

vodné zdroje prerozdeľované, pričom marginalizované komunity, vrátane etnických menšín a chudobných, majú často obmedzený prístup k čistej vode. Ekofeministický výskum sa zaoberá týmito nerovnosťami a navrhuje politické riešenia, ktoré zohľadňujú sociálnu spravodlivosť a zabezpečujú rovnaký prístup pre všetkých.

4.6. Ekologické prvky

4.6.1. Analýza ekologických prvkov na prípadových štúdiách

Environmentálna analýza je pevne prepojená s cieľmi ekofeminizmu, ktoré zahŕňajú starostlivosť o zdravie ekosystémov a udržateľné využívanie prírodných zdrojov. Tento prístup môže pomôcť ukázať, ako zhoršovanie životného prostredia a klimatické zmeny neprimerane zasahujú ženy a komunity závislé od miestnych vodných zdrojov. Ekofeministická etika zdôrazňuje vzájomnú prepojenosť všetkých foriem života, čo je kľúčové pre riešenie environmentálnych výziev a dosahovanie udržateľnosti. Ekofeministky poukazujú na vplyv klimatických zmien na dostupnosť a kvalitu vody, čo má vážne následky pre najzraniteľnejšie skupiny.

Podľa Ekofeministickej teórie a vodnej demokracie a emokracie Zeme má aj príroda právo na svoju existenciu a regeneráciu. Environmentálne dôsledky ľudských činností majú za následok úbytok biodiverzity, ubúdanie vody, vyhynutie druhov. Spôsobujú živelné pohromy, ktoré neúmerne zasahujú globálny juh a marginalizované komunity, ktoré sa mu nedokážu ubrániť. Všetky tieto zmeny sú zároveň príčinami aj dôsledkami vyššie spomenutých socioekonomických problémov.

Afriku a Áziu výrazne ovplyvnili extrémne horúčavy, suchá, záplavy a stúpajúca hladina morí, odlesňovanie, znečistenie vody, ovzdušia, ničenie mokradí a globálne otepľovanie. Honba globalizovaného sveta za rýchlou industrializáciou a technológiami vedú k rastúcej populácii, extrémnej chudobe a nevedomosti. V súčasnosti sa však planéta otepľuje čoraz rýchlejšie kvôli antropogénnym faktorom, na základe priemyselnej činnosti na globálnom severe.

Rýchly rast populácie a technologický a mestský rozvoj na celom svete podporili globálne variabilitu klímy. Podľa Programu OSN pre životné prostredie je polovica deväťdesiat percentného zníženia vody spôsobená vplyvom klimatických zmien. Druhá polovica je spôsobená zvýšeným využívaním prítokov do Čadského jazera na zavlažovanie

a na uspokojenie potrieb neustále rastúcej populácie, neudržateľným a environmentálne neohľaduplným spôsobom. (Climate Diplomacy, 2024).

Vplyv zmeny klímy je pri riešení dynamiky vody obojstranný; môže spôsobiť úbytok vodných plôch, ako sme to videli v prípade jazera Čad, na druhej strane zmena klímy môže viesť k zložitým záplavovým aktivitám, ktoré je ťažké zvládnuť (Olowoyeye a Kanwar, 2023).

Zmena klímy sa tiež považuje za hlavný rizikový faktor ovplyvňujúci bezpečnosť vody. Zvýšená variabilita zrážok a hladiny vody v jazere ohrozuje vodnú bezpečnosť všetkých pobrežných štátov, aj keď v rôznej miere (Climate Diplomacy, 2024).

Neudržateľné využívanie vody narastajúcou populáciou, zvýšené povrchové teploty, strata vegetácie a biodiverzity, variabilita zrážkových vzorcov a vysychanie miestnych riek, ktoré odvádzajú vodu do Čadského jazera - to všetko vplýva na úbytok vody v jazere. K úbytku Čadského jazera dochádzalo postupne; jeho zmenšenie pôvodnej plochy viedlo k strate biodiverzity, znížil sa aj počet rýb a vodných telies, a to viedlo k migrácii a sociálnym krízam (Olowoyeye a Kanwar, 2023).

Tieto oblasti, ktoré sú domovom veľkej rozmanitosti voľne žijúcich živočíchov a rozmanitých ekosystémov, veľmi unikátne v suchých oblastiach, sú úbytkom vody v jazere ohrozené (Koffi a kol., 2023).

Jazero Čad je domovom rastúcej populácie, ktorá naliehavo potrebuje riešiť dopady zmeny klímy na vodné zdroje a ekosystém povodia. Poskytuje miliónom ľudí žijúcich v Kamerune, Stredoafrickej republike, Čade, Nigérii a Nigérii rozmanitú škálu environmentálnych služieb, najmä zásobovanie (potraviny a voda), čistenie vzduchu, podporné (kolísanie pôdy a živín), regulačné (doplňovanie podzemnej vody, sekvestrácia uhlíka) a kultúrne (rekreačné, duchovné, vzdelávacie) služby. Environmentálne zdroje sú rozhodujúce pre prežitie populácie Čadského jazera, a to ako pre živobytie, tak aj pre ekonomickú oporu. Stupňujúcu sa degradáciu vodných zdrojov a ekosystémov zhoršuje súčasné bezpečnostné výzvy a následná migrácia dobytku a ľudí pri hľadaní lepšieho života. (UN, 2024).

Medzivládny panel pre zmenu klímy predpovedá, že Afrika pocíti účinky zvýšenia teploty silnejšie ako väčšina ostatných častí sveta. Dlhšie a silnejšie vlny horúčav budú mať hlboký vplyv na výnosy plodín a frekvenciu sucha. Zmena klímy bude mať obzvlášť závažný

dopad na poľnohospodárstvo v oblasti Sahelu. Od sedemdesiatych rokov minulého storočia došlo v regióne k výraznému nárastu počtu povodní a období sucha (Oladosu, 2022).

Väčšina povodia sa spolieha na samozásobiteľské poľnohospodárstvo. Klimatické zmeny prispievajú k existujúcej politickej a ekonomickej nestabilite, čo vedie k ďalšej potravinovej neistote. Tieto zmeny ekosystémov majú výrazný vplyv na dobytok, rybné hospodárstvo, poľnohospodárstvo a kvalitu vody (Koffi a kol., 2023).

To je závažné obzvlášť pri krajinách tak závislých na poľnohospodárstve. Napríklad Nigéria sa v 60 % pracovných príležitostí sa spolieha na poľnohospodárstvo (Oladosu, 2022).

V prípade klimatických katastrof a núdzových situácií sú ženy a marginalizované skupiny najviac postihnuté ekonomickými stratami. Následky klimatických katastrof zvyšujú pracovné zaťaženie žien a ich povinnosti v domácom prostredí. Po katastrofách sú to väčšinou ženy, ktoré sú zodpovedné za rekonštrukciu komunity. Ženy, ktoré nemajú alternatívu obživy, musia cestovať na dlhé vzdialenosti, aby zabezpečili prírodné zdroje, čo zvyšuje riziko rodovo založeného násillia. Nakoľko ženy trávajú väčšinu svojho času a energie zbieraním vody, nemajú možnosť získať primeraný príjem a vzdelanie (Azcona a kol., 2023).

Zatiaľ čo v povodí Čadského jazera sú hlavným problémom vodnej krízy suchá a ubúdanie vody, povodie GBM zažíva radu živelných pohrôm.

Predpokladá sa, že nárast svetovej hladiny oceánov v nasledujúcich sto rokoch najväznejšie zasiahne nížinu Bengálskeho zálivu. Regióny omývané povodím riek Ganga, Brahmaputra a Meghna, ktoré sú tvorené sedimentačnými horninami, sú najnáchylnejšie na potopenie (Shiva, 2016).

Ázijské rieky sú väčšinou ohrozené klimatickými zmenami, no účinky zmeny klímy na dostupnosť vody a potravinovú bezpečnosť v Ázii sa medzi jednotlivými povodiami podstatne líšia (Baten a Titumir, 2016).

Sneh a topenie ľadovcov sú dôležitými hydrologickými procesmi pri vzniku riek v povodí GBM. Klimatické zmeny dodali topeniu ľadovcov a následným hydrologickým charakteristikám týchto riek nový rozmer. Povodie Brahmaputry bude pravdepodobne vážne zasiahnuté v dôsledku veľkého počtu obyvateľov a vysokej závislosti od zavlažovaného poľnohospodárstva a roztopenej vody. Podobne, zvýšené topenie ľadovcov bude mať v

krátkodobom horizonte za následok zvýšenej prietoky vody v rieke Ganga, čo pravdepodobne spôsobí vážne záplavy. Z dlhodobého hľadiska môže prietok klesnúť až o dve tretiny, čo môže viesť k vážnemu nedostatku vody. Zdá sa, že tak ľudské zásahy, ako aj prírodné faktory robia manažment týchto cezhraničných riek komplexným z hľadiska aktuálneho prínosu, ako aj z hľadiska manažmentu vodného prostredia (Baten a Titumir, 2016).

Klimatická zmena tiež ničí mangrovov a vetrolamy, ničenie mangrovov znamená zníženie kapacity pobrežných ekosystémov a zvyšuje záťaž búrkovými prívalmi a cyklónami. Mangrovov majú tiež schopnosť čistenia odpadových vôd, čím predchádzajú kontaminácii pobrežných vôd. Na miestach, kde boli mangrovov odstránené, vzniká rada problémov vrátane erózie a siltácie. Mangrovov môžu vďaka svojim špeciálnym filtračným schopnostiam žiť aj v slanej vode. Miestne komunity sú závislé od mangrovových ekosystémov, ktoré im poskytujú jedlo, lieky, palivové drevo a stavebný materiál, čím im zabezpečujú živobytie a konzervujú ich kultúru (Shiva, 2016).

Prehradzovanie, stúpanie hladiny mora a intenzívnejší príliv a odliv zvyšujú salinitu. Napríklad slanosť sa v pôde zvýšila aj v juhozápadnom pobrežnom regióne Bangladéša po výstavbe hrádze Farakka, čo má významné dopady na mangrovové lesy (Baten a Titumir, 2016).

Sundarbans je rozsiahla delta nachádzajúca sa v oblasti Bengálskeho zálivu, kde sa rieky Ganga, Brahmaputra a Meghna spájajú a vlievajú do mora. Je to najväčší súvislý mangrovový les na svete, rozprestierajúci sa cez južný Bangladéš a východnú Indiu. Sundarbans je známy svojou biodiverzitou, ktorá zahŕňa širokú škálu rastlinných a živočíšnych druhov. Na udržanie zdravia ekosystému tohto jedinečného močiarneho lesa so slanou vodou je potrebný dostatočný prísun sladkej vody. Množstvo štúdií však zistilo zvýšenie salinity a sedimentácie v riekach a potokoch v juhozápadnom pobrežnom regióne Bangladéša po výstavbe priehrady Farakke (Baten a Titumir, 2016).

Shiva upozorňuje, že kubúdaniu mangrovov prispieva aj liberalizácia trhu a nadprodukcia spôsobená exportom. Dôvodom je napríklad chov kreviet v pobrežných regiónoch. Veľkočov kreviet na územiach s mangrovami dlhodobo spôsobuje úbytok mangrovov, znižuje nárazové pobrežné zóny a zvyšuje náchylnosť pobrežných štátov na prírodné katastrofy. Napríklad pokles odolnosti voči živelným pohromám môžeme vidieť

v Bangladéši, kde prílivová vlna v roku 1960 bola zastavená mangrovmi a nespôsobila také škody ako vlna, ktorá zasiahla v roku 1991, už po porušení mangrovov v dôsledku chovu kreviet. Tá spôsobila obrovské škody na živochoch a majetku (Shiva, 2016).

4.6.2. Porovnanie ekologických prvkov a implikácie ekofeministickej teórie pre odolnosť a spravodlivosť

Politické vnímanie moci cez optiku dominancie a dualizmu nastavené západnou kapitalistickou a patriarchálnou kultúrou vedie k vzťahom podriadenia, ktorých výsledkom nad a nie moci s vedie k politikám, ktorých dôsledkom sú konflikty a environmentálna degradácia. Takéto politiky vedú k marginalizácii, nezohľadňujú potreby komunit a ekosystémov. Výsledkom je uprednostňovanie záujmov a ziskov firiem nad potreby prírody, ekosystémov. Stavanie priehrad vedie k množstvu vedľajších účinkov na životné prostredie a obyvateľstvo (výrub lesov, porušenie ekosystémov, záplavy, erózie, ohrozenie druhov). Kapitalistická lineárna ekonomika vedie k neuspokojiteľnému dopytu, to zaťažuje životné prostredie rozvojových krajín intenzívnym priemyselným znečistením vôd z fabriek, elektrární a priemyselného poľnohospodárstva. Neudržateľné poľnohospodárstvo a technologické postupy vplývajú na biodiverzitu a nepriaznivo ovplyvňujú životné prostredie. Dôsledkom týchto aktivít dochádza ku klimatickej zmene, ktorá prináša zmeny a devastáciu životného prostredia. Tá má neúmerané socioekonomické dôsledky pre ženy a marginalizované skupiny. Skúmanie environmentálnych faktorov a zachovanie ich zdravia a možnosti obnovy vplýva na všetky ľudské aktivity. Ekofeminizmus upriamuje pozornosť na prepojenosť ekonomických, sociálnych a environmentálnych dôsledkov. Ekofeminizmus kladie dôraz na environmentálnu bezpečnosť a upozorňuje na možnosť spolupráce, nie individualizmus, ktorý spôsobil všetky vyššie uvedené problémy. Zdôrazňuje jednotu s prírodou a návrat k predkoloniálnym praktikám úcty k prírode a potrebu cyklickosti.

Koncept zemskej demokracie zdôrazňuje neoddeliteľné prepojenie medzi ekologickou udržateľnosťou a sociálnou spravodlivosťou, vychádzajúc z presvedčenia, že ochrana životného prostredia a biodiverzity je úzko spätá s právami miestnych komunit a jednotlivcov na pôdu, vodu a semená.

Ekologická udržateľnosť

Zemská demokracia sa snaží vytvoriť systém, kde je príroda považovaná za živý subjekt s vlastnými právami, namiesto toho, aby bola vnímaná len ako zdroj na využitie. Zemská demokracia kladie dôraz na ochranu prírodných ekosystémov a udržateľné hospodárenie s vodnými zdrojmi. To znamená, že politiky sú navrhnuté tak, aby chránili a obnovovali ekosystémy, čím sa zlepšuje celková odolnosť voči klimatickým zmenám a zabezpečuje dlhodobý prístup k čistej vode.

Ochrana biodiverzity

Zdôrazňuje význam biodiverzity pre zdravie ekosystémov a udržateľnosť vodných zdrojov. Ochrana rôznorodosti vodných ekosystémov prispieva k ich schopnosti odolávať zmenám a stresom, čím sa zabezpečuje stabilný prísun vody pre všetky komunity.

Podpora komunit a udržateľných postupov

Zemská demokracia podporuje decentralizované riadenie a posilnenie lokálnych komunit tým, že dáva miestnym ľuďom kontrolu nad svojimi vlastnými vodnými zdrojmi. Tento model podporuje miestne ekologické poľnohospodárstvo a nezávislé komunity, ktoré spoločne pracujú na udržateľnom využívaní prírodných zdrojov. Týmto spôsobom sa zaisťuje spravodlivé prerozdelenie zdrojov a ochrana životného prostredia pre budúce generácie.

4.7. Historické prvky

Obe krajiny majú za sebou koloniálnu minulosť. Zároveň sú obe charakteristické vlastným kultúrnym dedičstvom a prítomnosťou domorodých komunit. Pôvodné kultúry boli v oboch prípadoch, po príchode koloniálnych veľmocí, potláčané dominantnou západnou kultúrou. Sú príkladom environmentálneho rasizmu a triednosti (pr. priemysel a lacné potraviny v Indii na úkor životov miestnych obyvateľov, ako sme si ukázali v predchádzajúcich kapitolách).

Ekofeminizmus sa v oboch krajinách odkláňa od pôvodného „západného ekofeminizmu“ a zdôrazňuje osobité problémy žien v rozvojových krajinách. Africké aj indické ekofeministky prinášajú svoj unikátny náhľad do ekofeministickej problematiky cez svoje jedinečné historické a kultúrne dedičstvo, zdôrazňujúc environmentálny sexizmus, rasizmu a triednosť.

4.7.1. Analýza historických prvkov na povodí GBM

Správa GBM medzi pobrežnými krajinami závisí od politickej ekonómie, ktorá predstavuje historické dedičstvo kolonializmu, nezávislosti, jazyka a náboženstva, ktoré vytvárajú určité spoločné znaky a rozdiely. Ekologická integrita je dôležitým, no často zanedbávaným predpokladom riadenia vôd a ekologických zdrojov v povodí (Hossen, 2016).

Shiva pripisuje degradáciu prírody a podriadenosť žien najmä koloniálnej histórii krajiny a vnucovaniu západného modelu rozvoja (Rao, 2012).

Environmentálne hnutia v Indii majú veľmi dlhú históriu, ktorá siaha hlboko do minulosti Indie. V prvých dvoch desaťročiach po získaní nezávislosti boli environmentálne konflikty utlmené. V posledných dvoch až troch desaťročiach však došlo k vyostreniu konfliktov. Pretínajú kastu, triedu a pohlavie a stavajú majetných proti nemajetným, chudobných proti chudobným, rovnako ako bohatých proti bohatým. India bola svedkom množstva ľudových hnutí na ochranu práv komunity na prírodné zdroje, ktoré sa začali slávnym hnutím Chipko v Garhwalských Himalájach v 70. rokoch 20. storočia a získali globálnu publicitu s Narmada Bachao Andolan (Hnutie Zachráňte Narmada) (Rao, 2012).

Lesné konflikty majú v Indii dlhú históriu siahajúcu až do britských čias. Pre roľníkov, domorodcov, remeselníkov atď. bol voľný prístup k lesnej produkcii životne dôležitý pre ich ekonomické prežitie. Prevažne komerčné záujmy kolonizátorov viedli k zintenzívneniu sociálneho konfliktu medzi štátom a jeho poddanými. Aj v období po nezávislosti v Indii pretrvávajú konflikty medzi štátom a ľuďmi v dôsledku politik uprednostňujúcich záujmy veľkých spoločností (Rao, 2012).

Vznik indického environmentálneho hnutia možno datovať do roku 1973, keď sa v centrálnych Himalájach začalo slávne hnutie Chipko. Hnutie Chipko vzniklo ako protest proti udeleniu povolenia na vstup do lesov komerčným drevárskym subjektom, pričom miestnym ľuďom bol zamietnutý vstup do lesov na výrobu poľnohospodárskych nástrojov. Hnutie, ktoré sa rýchlo rozšírilo do ďalších dedín, zaznamenalo aktívnu účasť žien. Pracovali spoločne s mužmi svojej komunity a v niektorých prípadoch aj proti nim, keď sa s nimi rozchádzali v otázke využívania lesných zdrojov. Ženy sa viac zaoberali dlhodobým ziskom zo záchrany lesov a životného prostredia, a teda problémami obživy a prežitia, než krátkodobým ziskom prostredníctvom komerčných projektov, ako sú monokultúrne lesy,

farmy na pestovanie zemiakov atď. Hnutie bolo podporované najmä ženami, ktoré používali gándhiovské techniky protestu (Rao, 2012).

Indický environmentalizmus vo veľkej miere zahŕňa chudobné, znevýhodnené skupiny obyvateľstva, nižšie kasty a ženy. Kastová, triedna a rodová problematika sú materiálnym základom interakcie medzi ľuďmi a prostredím (Rao, 2012).

4.7.2. Analýza historických prvkov na povodí jazera Čad

Africký feminizmus potvrdzuje skúsenosti afrických žien a podmienky ich pôvodu oponujúce súčasným feministickým diskurzom, ktoré sa nachádzajú na globálnom severe. Zdôrazňuje rozdiely, ktoré existujú medzi kolonizovanými ženami a kolonizátormi. Skúsenosti afrických žien sa odohrávajú na pozadí environmentálneho rasizmu a triednosti spôsobeného kolonializmom; pretrvávajúcim dodnes v podobe umiestnenia znečisťujúceho priemyslu do rozvojových krajín a nadmerného environmentálneho zaťaženia spôsobeného prevažne konzumom na globálnom severe, ale aj pretláčania dominantnej európskej kultúry, ktorá nie je v súlade s udržateľnosťou, ani rovnosťou (Mamoepa, 2024).

Africký feminizmus je definovaný ako boj proti rodovému útlaku, ktorý má svoje korene v otroctve, kolonializme, neokolonializme, rasizme, chudobe a negramotnosti. Africký feminizmus vyzýva afrických mužov, aby uznali heterogénne boje, ktoré africké ženy zažívajú na kontinente. V rámci tradičných spoločností dochádza k nespravodlivosti a obmedzenia existovali a stále existujú. Tie boli posilnené kolonializmom, ktorý zaviedol ďalšie útlaky (Mamoepa, 2024).

Aplikácii africkej ekofeministickej perspektívy na environmentálny sexizmus a rasizmus

Africké ekofeministické hnutie zdôrazňuje, že filozofické myslenie zakorenené v nadvláde, vykorisťovaní, separatizme a mužskom šovinizme sú hlavnou príčinou utrpenia, využívania afrických vedomostí a etiky, afrických žien, detí, chudobných ľudí a marginalizovaných skupín. To zase vedie k vykorisťovaniu a degradácii životného prostredia. Hlavným cieľom ekofeministiek je riešiť nespravodlivosť, spoločný sociálny a politický útlak prostredníctvom úsilia o dosiahnutie rovnosti a spravodlivosti medzi ľudskými spoločnosťami, ako aj v spôsobe, akým sa ľudské spoločnosti interagujú s okolitým prírodným svetom, zdôrazňujúc jednotu a prepojenosť. Ekofeministický

environmentalizmus sa prejavuje v africkom komunitárnom myslení a poskytuje životaschopnú alternatívu k západnej, antropocentrickej tradičnej filozofii (Mamoepa, 2024).

Africké ekofeministky často zdôrazňujú rozdielnosť hnutí žien globálneho severu od tých na globálnom juhu, ktoré sa odohrávajú na pozadí environmentálneho rasizmu a environmentálnej diskriminácie na základe triedy. Zdôrazňujú, ako bola história svedkom mnohých bojov, ktoré viedli ženy, vrátane žien inej farby pleti, aby sa oslobodili. Rodová realita, ktorá riadi situáciu žien z rasových a etnických menšín na celom svete, robí špecifické postavenie žien globálneho juhu strategickým. Nie preto, že by mali väčšiu legitimitu ako ich sestry vo zvyšku sveta, ale preto, že história ukázala, že za svoje pomery ako ženy museli bojovať dvojnásobne (Rodriguez,2022).

Ekofeministky zdôrazňujú, ako mnoho Afričanov trpí ničivými následkami klimatických zmien aj napriek tomu, že k nej prispievajú menej ako štyrmi percentami globálnych emisií. Konkrétnejšie ženy sú najviac ovplyvnené klimatickými nespravodlivosťami, pretože pohlavie zohráva zložitú úlohu v problematike klimatických zmien. V strednej Afrike, kde zmizlo až 90 % Čadského jazera, sú ohrozené najmä nomádske domorodé skupiny. Keď pobrežie jazera ustupuje, ženy musia chodiť oveľa ďalej, aby nabrali vodu (Mamoepa, 2024).

4.7.3. Porovnanie historických prvkov a implikácie ekofeministickej teórie pre odolnosť a spravodlivosť

Africká ekofeministická teória sa tak javí ako alternatíva k utláčateľskému patriarchálnemu koncepčnému rámcu Marilyn Waring. Merchant objasňuje, že dichotómia medzi prírodou a kultúrou, ktorá je bežná v humanitných disciplínach ako literatúra, história a antropológia, vedie k asociácii žien a domorodých skupín s animálnosťou a nižšími formami ľudského života. Tento rámec podporuje európsku kultúru ako nadradenú a ospravedlňuje pokrok na úkor prírody a domorodých národov, čím racionalizuje a normalizuje nadradenosť západnej civilizácie. Takýto vzťah potom vedie k environmentálnemu rasizmu a environmentálnej triednosti.

Oba príklady zdôrazňujú význam historického dedičstva kolonializmu a jeho vplyvu na súčasné environmentálne a sociálne konflikty. Indický príklad sa viac zameriava na historické hnutia a intersekcionalný prístup k environmentálnym problémom, zatiaľ čo

africký príklad kladie dôraz na boj proti environmentálnemu rasizmu a triednosti a zdôrazňuje komunitárne a ekofeministické perspektívy. Obe teórie však prispievajú k odolnosti a rovnosti v politikách riadenia vodných zdrojov prostredníctvom inkluzívneho prístupu, kritiky historických nespravodlivostí a podpory udržateľných riešení pre všetky komunity.

Inkluzívny prístup k rozhodovaniu

Ekofeministická teória zdôrazňuje potrebu zahrnúť rôzne hlasy, najmä tých, ktorí sú tradične marginalizovaní, ako sú ženy, etnické menšiny a nízkopříjmové komunity. To zabezpečuje, že politiky riadenia vodných zdrojov budú spravodlivejšie a budú lepšie odrážať potreby všetkých členov spoločnosti.

Kritika environmentálneho rasizmu

Ekofeministky poukazujú na to, ako sú marginalizované komunity neprimerane postihnuté environmentálnymi problémami. V kontexte riadenia vodných zdrojov to znamená boj proti nespravodlivému rozdeleniu a zneužívaniu vodných zdrojov, ktoré neúmerne ovplyvňuje farebné komunity. Tento prístup môže pomôcť pri navrhovaní politik, ktoré zabezpečia spravodlivé a rovnomerné prerozdelenie vodných zdrojov.

Kritika environmentálneho sexizmu

Ekofeministická teória upozorňuje na to, že ženy často nesú najväčšiu záťaž pri riešení environmentálnych problémov, napríklad pri získavaní vody v oblastiach s nedostatkom vody. Tým, že sa tieto nerovnosti berú do úvahy, môžu politiky riadenia vodných zdrojov poskytnúť riešenia, ktoré zohľadňujú špecifické potreby žien a znižujú ich bremeno, čím sa posilňuje celková odolnosť komunit.

Kritika environmentálnej triednosti

Ekofeministická teória upozorňuje na to, ako triedne rozdiely ovplyvňujú prístup k environmentálnym zdrojom. V rámci riadenia vodných zdrojov to môže znamenať podporu politiky, ktorá zabezpečí prístup k čistej vode pre všetkých, bez ohľadu na ich ekonomickú situáciu. To môže zahŕňať investície do infraštruktúry v chudobných komunitách a poskytovanie finančnej podpory na zabezpečenie prístupu k vode.

Intersekcionalný prístup

Ekofeministická teória využíva intersekcionalný prístup, ktorý berie do úvahy, ako rôzne formy diskriminácie a nerovnosti (rasové, rodové, ekonomické) navzájom pôsobia a ovplyvňujú ľudí. Tento prístup môže viesť k lepšiemu pochopeniu komplexných problémov v riadení vodných zdrojov a k vytvoreniu holistických a udržateľných riešení.

4.8. Kultúrne prvky

4.8.1. Analýza kultúrnych prvkov na povodí jazera Čad

Gaard tvrdí že je potrebné zmeniť naše vnútorné nastavenie ktoré je v súlade s konceptom the master model. Je podľa nej potrebná zmena psychologickkej ľudskej identity, ktorá upúšťa od atomizmov liberálneho myslenia, v prospech ekologickejšej formy vnímania seba samého v závislosti od väčšieho celku. Ekofeministické spirituality hovoria o vzájomnom prepojení všetkého života na zemi. Samotné spirituality často čerpajú z východnej filozofie a oslavujú domorodé kultúry a ich blízkosť k prírode. Vzťah k prírode a špeciálne k vode má v pôvodných predkresťanských náboženstvách svoje osobité postavenie. V Afrike rozšírený výraz „ubuntu“ ktorý znamená „ja som, keď my sme“ je paralelou k ekofeministickému chápaniu jednoty a vzájomnej prepojenosti celku všetkého bytia.

Africké ženy sa zapojili do politických akcií s cieľom odstrániť patriarchálnu nadvládu, zákony a praktiky a zároveň podporovať rodovú a sociálnu rovnosť, ekonomickú a politickú participáciu v spoločnosti. Africké ženské teologičky vnímajú ekofeminizmus ako zameraný na súhru medzi útlakom žien a inými marginalizovanými skupiny a ničenie prírody patriarchálnymi štruktúrami. Na to, aby v Afrike došlo k účinným reakciám na ekologickú udržateľnosť, je potrebné transformovať duchovné spojenie žien s prírodou, aby bolo možné dosiahnuť oslobodenie žien a prírody. Zdôrazňujú, že kresťanské náboženstvo, ktoré má globálnu nadvládu, zlyháva pri otázkach riešenia klimatickej zmeny. Africké ženské teologičky zároveň upozorňujú na to, ako násilie nastolené koloniálnymi mocnosťami ovplyvnilo africkú kultúru, náboženstvo a vzťah k prírode. Pôsobenie kresťanstva ako formy kontroly koloniálnych panstiev v Afrike ovplyvnilo vzťah Afričanov k prírode a vzájomne ich oddialilo. Zavedenie kresťanstva v Afrike prinieslo pohľad na

prírodu ako na neživý stroj a v podstate zmenilo spoločenské poriadky a prinieslo nielen násilie na fyzickej, kultúrnej, jazykovej a psychologickej úrovni. V poslednom desaťročí narastá výskum, ktorý kladie dôraz na diskurz o význame domorodých vedomostí pre africký ekofeminizmus (Mamoepa, 2024).

Africké ženské teologičky upozorňujú na potrebu rozšírenia významu domorodých vedomostí pre africký ekofeminizmus. V knihe *Jób a „iných múdrych tradíciách“* bola podporovaná nadvláda žien a zeme, v biblickom texte v tomto zmysle nie je podporovaná ekologická spravodlivosť. V roku 2021 africké teologičky prostredníctvom *„Kruhu znepokojených afrických žien“* prijali africké domorodé systémy, aby sa postavili do čela a vyzvali Afričanov, aby sa oslobodili od kultúrno-náboženských filozofií a tradícií utlačovateľov a postavili sa za účinné opatrenia v boji proti antropogénnym dôsledkom ničenia prírody (Mamoepa, 2024).

Africké teologičky poukazujú na to, ako bola ich kultúra a tradície postupne potláčané dominantnou kultúrou. V africkom chápaní seba vo vzťahu k iným môžeme nájsť unikátny africký koncept komunitárnej filozofie a ubuntu, odlišný od tradičného antropocentrického environmentalizmu v Afrike. V rozmanitých afrických kultúrach v Subsaharskej Afrike môžeme nájsť spoločnú podobnosť vo filozofii „komunity“. V africkej kultúre sa jednotlivec nepovažuje za jedinú entitu, ale za entitu, ktorá je súčasťou a komunity. Ubuntu jednotlivec neobetuje hľadanie svojho vlastného osobného dobra s cieľom napredovať v komunite, ale skôr chápe, že získava z napredovania komunity ako celku. V centre pozornosti je predovšetkým skupina skôr komunalizmus ako jednotlivec, s účasťou jednotlivcov, ktorých hodnota je definovaná účasťou na dosiahnutí skupinových záujmov, aspirácií a blahobytu. Étos jednoty a zdieľanej ľudskosti komunitárnej filozofie a ubuntu nie je v súlade s neoliberalným svetovým poriadkom- pozostávajúcim z práv jednotlivcov (Mamoepa, 2024).

Princípy ubuntu zahŕňajú prepojenosť všetkých vecí; duchovnej povahy ľudských bytostí; kolektívnu/individuálnu identitu a kolektívnu/inkluzívnu povahu rodinnej štruktúry; jednotu mysle, tela a ducha; a hodnotu medziľudských vzťahov (Mamoepa, 2024).

Ubuntu ako dekoloniálny projekt, ktorý je založený na rekonštrukcii a znovunastolení dôstojnosti Afričanov, má za cieľ obnoviť svoju ľudskosť a územnú a telesnú integritu, znovu potvrdiť svoje sebaurčenie, získať späť spirituality, dekonštruovať

materiálne a symbolické základy koloniálneho a následne i kapitalistického štátu, dekonštruovať hegemoniu západných vedomostí a kultúry vo vzťahu k rase, pohlaviu a sexualite, za odsúdenie koloniálnej „minulosti“ a nakoniec začlenenie Ubuntu filozofie (Mamoepa, 2024).

4.8.2. Analýza kultúrnych prvkov na povodí GBM

V Indii Shiva hovorí o posvätnosti riek citujúc z starodávnych textov o podstate vody ako daryni života. Shiva vysvetľuje význam prístupu k vode v hinduizme aj v Ghándiovskom učení.

Významný politický a duchovný vodca Indie, ktorý zohral kľúčovú úlohu v boji za nezávislosť Indie od britskej nadvlády, *Mahatma Ghándí*, presadzoval ekonomickú alternatívu, ktorá smerovala k reforme kapitálu a práce. Bohatstvo a triedne rozdiely podľa neho môžu byť nahradené väčšou rovnosťou a harmóniou medzi rôznymi skupinami. Ostro vystúpil proti stvoreniu materiálneho bohatstva, ktoré považoval za formu násilia. Hoci je Gándhího model zameraný na človeka, ochrana životného prostredia sa stala jeho ústredným záujmom na základe skúseností z Európy, kde vnímal veľké zničenie životného prostredia. V tomto zmysle jeho princíp nenásilia presahoval medzil'udské vzťahy a zahŕňal aj prirodzené životné prostredie. Gándhí naliehal, aby sa prírodné zdroje nevyčerpali, ani nezničili rýchlejšie, ako ich príroda dokáže obnovovať. Nakoniec Gándhího vízia pre Indiu zahŕňala proces rozvoja, ktorý obsahoval úplnú decentralizáciu vlády na úroveň dediny alebo komunity tak, aby demokracia mohla fungovať efektívnejšie. Gándhí podporoval takýto decentralizovaný systém, kde by dediny mohli byť sebestačné a uspokojovať svoje základné životné potreby.

Gándhího alternatívny ekonomický systém je proti vytváraniu materiálneho bohatstva, pretože tvrdí, že bohatstvo je založené na násilných činoch voči ľuďom aj prírode. Tu vidíme paralelu s ekofeministickou kritikou nekonečného ekonomického rastu a presadzovanie rešpektu k prirodzeným limitom prírody. V dôsledku prirodzené hranice Zeme, hospodársky rast alebo vytváranie čoraz väčšieho množstva bohatstva nie je udržateľné. Gándhího názory na pozemkové a pracovné reformy, upriamujú pozornosť na rovnosť medzi všetkými národmi, ktorá by prispela k harmónii v spoločnosti (Balaji, 2024).

Vo svojich textoch často zdôrazňuje, že hinduizmus obsahuje mnoho tradícií, ktoré uctievať prírodu a jej aspekty ako božstvá. Kapitola "Posvätné vody," v diele Vodné vojny

od Vandany Shivy hovorí o posvätej povahe vody. Kultúra konzumu umožnila ľahko zabudnúť na hlboké spojenie, ktoré ľudia historicky zdieľali s vodou. Šiva rozpráva o tom, že každá rieka v Indii je považovaná za posvätnú a Ganga bola dlho považovaná za očistnú silu pochádzajúcu z nebies (Shiva, 2016).

Shiva chce začleniť historickú posvätnosť vody do modernej doby zdôrazňujúc potrebu zmeny nášho chápania hodnoty vody. Vodu si treba vážiť nie ako tovar, ale ako životne dôležitý zdroj. Jeho hodnota nespočíva v jeho cene, ale v jeho posvätnom spojení s komunitami okolo neho (Shiva, 2016). Shiva vykresľuje posvätný vzťah k vode v indickej kultúre citovaním básne zo 16. storočia o Yamune:

„ I bow joyfully to Yamuna, the source of all spiritual abilities.

*You are richly endowed with innumerable sands glis-
tening from contact with lotus-feet of
Krishna.*

*Your water is delightfully scented with fragrant flowers from the fresh flowers from the
fresh forests that flour- ish on your banks.*

*You bear the beauty of Krishna, Cupid’s father, who is worshipped by both the gods and
demons.*

You rush down from Kalinda Mountain, your waters bright with white foam.

Anxious for love you gush onward, rising and falling through the boulders (Str.19).“

Poéziu dáva do kontrastu so súčasným stavom Yamuny, ktorú dve desaťročia industrializácie zmenili na „toxickú kanalizáciu“. Namiesto toho, aby Svetová banka zastavila znečistenie, využila nedostatok spôsobený znečistením a prinútila vládu v Dillí, aby sprivatizovala zásobovanie vodou v Dillí a získala vodu z priehrady Tehri na Gange (Shiva v Brauch a kol., 2008).

Podobne ako ekofeministické spirituality aj hinduistická filozofia tvrdí, že všetko v univerze je prepojené a že existuje jednota všetkého bytia. Táto filozofia zdôrazňuje, že všetky bytosti a príroda sú časťou jedného celku.

Paralelu zdieľania a jednoty môžeme nájsť aj v budhizme, ktorý výrazne ovplyvnil oblasť GBM aj samotný hinduizmus. V budhizme môžeme nájsť paralely s ekofeministickými spiritualitami, najmä pokiaľ ide o dôraz na vzájomnú prepojenosť všetkého života. Základný budhistický koncept hovorí o tom, že všetky javy sú vzájomne

závislé a existujú iba vo vzájomnej súvislosti. Tento princíp zdôrazňuje, že všetky bytosti a prírodné systémy sú prepojené a navzájom sa ovplyvňujú (Brauch a kol., 2008).

4.8.3. Porovnanie kultúrnych prvkov a implikácie ekofeministickej teórie pre odolnosť a spravodlivosť

Príroda (voda ako súčasť) v povodiach má hlboký kultúrny a náboženský význam. Mnohé domorodé komunity vnímajú jazero, rieky a jeho prítoky ako posvätné zdroje, ktoré sú súčasťou ich duchovného života. Táto historická a kultúrna perspektíva podporuje udržateľné praktiky riadenia vodných zdrojov, ktoré sú často v súlade s ekologickými princípmi. Ekofeministický výskum zdôrazňuje význam týchto tradičných znalostí a praktík pre moderné vodohospodárske politiky.

V protiklade ku dualistickému vnímaniu seba v opozícii k všetkému ostatnému, vytváraniu inakosti a vzťahov podriadenia, stojí jednota v koncepte demokracie Zeme a ekofeministických spiritualít. Ekofeministické spirituality a ich vnímanie sveta ako celku nachádza paralelu v oboch uvádzaných prípadoch. Africká filozofia ubuntu predstavuje vnímanie seba v kontexte širšieho celku, čo môžeme nájsť v hinduistickej aj budhistickej filozofii.

V oboch krajinách boli pôvodné kultúry s blízkosťou k prírode, jednote a vzájomnej prepojenosti potlačené dominantnou západnou kultúrou bez hlbokého vzťahu k prírode a všetkým formám života.

Holistický prístup k riadeniu vodných zdrojov

Ekofeministické spirituality podporujú holistický pohľad na svet, ktorý zahŕňa uznanie prepojenosti všetkých živých bytostí a ich prostredia. Tento prístup môže pomôcť vytvoriť politiky, ktoré zohľadňujú ekologické, sociálne a ekonomické aspekty vodných zdrojov, čo vedie k udržateľnému a integrovanému riadeniu.

Ochrana ekosystémov a biodiverzity

Vzájomná prepojenosť všetkého života, ako ju chápu ekofeministické spirituality, zahŕňa aj ochranu ekosystémov a biodiverzity. Tento prístup môže pomôcť vytvoriť politiky, ktoré chránia a obnovujú prírodné ekosystémy, čím zabezpečujú dlhodobú dostupnosť a kvalitu vodných zdrojov.

Etika starostlivosti a ochrany

Ekofeministické spirituality kladú dôraz na etiku starostlivosti a ochrany, ktorá podporuje udržateľné a zodpovedné využívanie prírodných zdrojov. Tento etický rámec môže viesť k politikám, ktoré chránia vodné zdroje a zabezpečujú ich dostupnosť pre budúce generácie.

Zvýšená odolnosť voči environmentálnym výzvam

Holistický a prepojený prístup k riadeniu vodných zdrojov, podporovaný ekofeministickými spiritualitami môže zvýšiť odolnosť komunít voči environmentálnym výzvam, ako sú klimatické zmeny a extrémne poveternostné javy. Takéto politiky môžu podporiť adaptáciu a mitigáciu, čím zlepšia schopnosť komunít zvládať a prispôbiť sa týmto výzvam.

Kapitola 5: Záverečné zistenia

Ekofeministický prístup, ako je model "vodnej demokracie a demokracie Zeme" od Vandany Shivy, prináša zásadné zlepšenie odolnosti a rovnosti vo vodnom hospodárstve, ako ukazujú prípadové štúdie z povodí Čadského jazera a GBM. Tento prístup zdôrazňuje dôležitosť zapojenia všetkých komunit, vrátane žien a marginalizovaných skupín, a uznáva práva ekosystémov. V povodí Čadského jazera, kde je odolnosť ohrozená politickou nestabilitou a sociálnymi konfliktami, môže ekofeministický prístup znížiť násilie a podporiť spravodlivejšie rozdelenie vodných zdrojov tým, že poskytne marginalizovaným skupinám viac hlasu v rozhodovaní. V povodí GBM, kde dominantné krajiny často uprednostňujú ekonomické záujmy pred ekologickými potrebami, môže decentralizované riadenie zvýšiť miestnu odolnosť a ochranu životného prostredia, čo vedie k spravodlivejšiemu prístupu k vode a lepšiemu prispôsobeniu sa klimatickým zmenám. Tento prístup podporuje rovnosť a udržateľnosť tým, že zabezpečuje, že všetky komunity majú prístup k potrebným vodným zdrojom a ochrane ekosystémov.

V časti analýza ekonomických prvkov sme si ukázali ako nerešpektovanie práva všetkých organizmov na využívanie vodných zdrojov vedie ku konfliktom na rôznych úrovniach. Kapitalizmus a privatizácia vodných zdrojov negatívne ovplyvňujú marginalizované skupiny a životné prostredie. Výstavba veľkých vodných diel a znečisťujúci priemysel zhoršujú nedostatok vody, pričom komodifikácia vody má vážne environmentálne a socioekonomické dôsledky. Waring a Gaard tvrdia, že globálny konzum a nerovnomerné rozdelenie prístupu k vodným zdrojom vedú k vodnej kríze. Shiva kritizuje veľké vodné diela za ich negatívne dopady na ekosystémy, ženy a marginalizované skupiny. V povodí jazera Čad výstavba priehrad ovplyvnila bezpečnosť vody, rybolov a agropastierske zdroje, čo viedlo k napätiu medzi pobrežnými štátmi. Povodie GBM trpí priemyselným zaťažením a výstavbou veľkých vodných diel, čo vedie k socioekonomickým a environmentálnym problémom. Ekofeministický výskum zlepšuje odolnosť a rovnosť zdôraznením potreby odmietnutia kapitalistických praktík v prospech spravodlivejšieho prístupu, kde voda nie je tovarom, ale základným právom pre všetkých. Na tejto časti sme si demonštrovali, aké dôsledky má vnímanie prírody len cez finančnú hodnotu a záujmy dominantnej skupiny, cez optiku ekofeministickej kritiky dualizmu človek/príroda. Kapitola zdôrazňuje Shivinu myšlienku, že Zem ja naša (spoločná) a zároveň ju nevladnime.

Cez analýzu technologických prvkov sme popísali ako ekofeministická teória presadzuje udržateľné technológie, ktoré sú dostupné pre všetky pohlavia, čím spochybňuje patriarchálne a technocentrické prístupy. Ekofeminizmus upozorňuje na nebezpečenstvá technologizácie bez ohľadu na environmentálne a socioekonomické dopady. Príkladom je „Zelená revolúcia“, či príklady biopirátstva v Indii, ktoré spôsobili znečistenie a marginalizáciu malých farmárov, často žien. Ekofeministické prístupy zdôrazňujú použitie udržateľných technológií, ako sú solárne čerpadlá a systémy na zber dažďovej vody, ktoré zlepšujú prístup k vode a podporujú rovnosť a odolnosť vo vodnom hospodárstve. Kritizujú neutržateľné technológie za ich negatívne dopady na tradičné vodné systémy a prístup k vode pre marginalizované komunity. Ekofeministický výskum podporuje integráciu tradičných vedomostí s modernými technológiami, aby sa dosiahlo spravodlivé a udržateľné využívanie vodných zdrojov. Tento prístup zvyšuje odolnosť a rovnosť vo vodnom hospodárstve tým, že zohľadňuje potreby a vedomosti marginalizovaných skupín. Táto časť odráža kritiku modernej vedy a jej naratívu prírody jako stroja Merchantovou. Zároveň zohľadňuje jej vyzdvihovanie tradičných vedomostí a ich začlenenie do udržateľného hospodársva.

Analýza sociálnych prvkov demonštruje ako ekofeministický prístup integruje sociálnu spravodlivosť a environmentálnu udržateľnosť, čím zlepšuje odolnosť a rovnosť vo vodnom hospodárstve. Prípadové štúdie v Indii a povodí Čadského jazera ukazujú, ako rodové normy a nerovnosti obmedzujú prístup žien k vodným zdrojom. V Indii degradácia lesov a štátne politiky obmedzili prístup žien k prírodným zdrojom, čo znížilo ich príjmy a zvýšilo čas potrebný na zber vody. Podobne, v povodí Čadského jazera, ženy nesú hlavnú zodpovednosť za donášanie vody, čo ohrozuje ich bezpečnosť a vzdelanie. Ekofeministický prístup navrhuje začlenenie žien do rozhodovacích procesov a posilnenie ich práv, čo vedie k efektívnejšiemu hospodáreniu s vodnými zdrojmi a zlepšeniu sociálnej a environmentálnej rovnosti. Tento prístup tiež upozorňuje na environmentálny sexizmus a potrebu riešení, ktoré zohľadňujú rodové a sociálne rozdiely. Táto kapitola reflektuje dopady dualizmov predovšetkým v rovine rodovej nerovnosti v spojitosti s vodnou krízou, zároveň upozorňuje na spojitosť medzi sociálnou zmenou a zmenou klímy.

Pri analýze environmentálnych prvkov sme zistili že ekofeministický prístup v oblasti vodného hospodárstva zdôrazňuje prepojenie medzi starostlivosťou o ekosystémy a

sociálnou spravodlivosťou, čo môže významne prispieť k zlepšeniu odolnosti a rovnosti. Ekofeministická etika poukazuje na disproportčný dopad klimatických zmien na ženy a marginalizované komunity, ktoré sú často závislé na miestnych vodných zdrojoch. Úbytok vody v jazere Čad a zmena klímy v povodí riek Ganga, Brahmaputra a Meghna, demonštrujú, ako klimatické zmeny vedú k nedostatku vody, suchám, záplavám a environmentálnym katastrofám. Tieto zmeny neúmerne zasahujú ženy, ktoré často nesú zodpovednosť za zásobovanie vodou a rekonštrukciu komunít po katastrofách. Ekofeministický prístup, ktorý zdôrazňuje právo prírody na existenciu a regeneráciu, môže podporiť udržateľné vodné hospodárstvo a zabezpečiť rovnosť tým, že rieši environmentálne a socioekonomické výzvy integrálne. Táto kapitola zdôrazňuje potrebu presadzovania práv prírody v kontraste s konceptom komodifikácie vodných zdrojov ktorý sme si predstavili v časti - ekonomické prvky.

Aj na analýzách historických a kultúrnych kontextov v Indii a v afrických krajinách môžeme pozorovať ako miestne ekofeministky na pozadí kultúrneho sexizmu, rasizmu a environmentálnej triednej diskriminácie, menia naratív vzťahu k prírode z komodity na uznanie práv prírody v náväznosti na svoje pôvodné predkoloniálne tradície. Táto kapitola demonštruje ako môže ekofeministický prístup výrazne zlepšiť odolnosť a rovnosť vo vodnom hospodárstve. V Indii, hnutia ako Chipko ukazujú, ako ženy, najmä z nižších kást, viedli boje za ochranu prírodných zdrojov proti komerčným záujmom a kolonializmu. Tieto hnutia ukazujú, ako ekofeministický prístup, ktorý integruje rodové a triedne otázky, môže prispieť k efektívnejšiemu riadeniu vodných zdrojov a lepšiemu zohľadneniu potrieb marginalizovaných komunít. Podobne v Afrike, kde ekofeministické hnutia bojujú proti environmentálnemu rasizmu a triednosti, je evidentné, že ženy z chudobných a domorodých komunít sú najviac zasiahnuté klimatickými zmenami, ako je ustupovanie Čadského jazera. Ekofeministický prístup, ktorý kritizuje environmentálnu diskrimináciu a podporuje inkluzívne rozhodovanie, môže zlepšiť spravodlivosť v prerozdelení vodných zdrojov a podporiť odolnosť voči klimatickým výzvam. Celkovo, ekofeministický prístup zabezpečuje, že politiky sú spravodlivejšie, reflektujú rôzne potreby a prispievajú k udržateľným riešeniam.

Ekofeministický prístup k vodnému hospodárstvu posilňuje odolnosť a rovnosť prostredníctvom integrácie kultúrnych a duchovných hodnôt, ktoré zdôrazňujú vzájomnú prepojenosť všetkého života. V prípade jazera Čad a povodia rieky Ganga je zrejmé, že

domorodé a duchovné praktiky považujú vodu za posvätnú a neoddeliteľnú súčasť života, čo vedie k udržateľnejším praktikám riadenia vodných zdrojov. Ekofeministické spirituality, ako ubuntu v Afrike a hinduistické chápanie vody v Indii, propagujú myšlienku jednoty a prepojenosti všetkého živého, čím kritizujú dualistické a exploatívne prístupy západnej kultúry. Integráciou týchto princípov môžeme vytvoriť politiky, ktoré kombinujú ekologické, sociálne a ekonomické aspekty, čím podporujú ochranu ekosystémov, biodiverzity a etické využívanie prírodných zdrojov. Tento holistický prístup zvyšuje odolnosť voči environmentálnym výzvam, ako sú klimatické zmeny, a zabezpečuje spravodlivejšie a rovnostárske prístupy v správe vodných zdrojov. Táto časť demonštruje ekofeministickú myšlienku, že je potrebné zmeniť náš zaužívaný systém hodnôt na kultúru „partnerstva“, ktorá chape naše ľudské identity vo vzájomnej súvislosti so všetkými ľuďmi a prírodou.

Na základe vyššie uvedených zistení sme navrhli odporúčania pre tvorcov politík, odborníkov z praxe a aktivistov, ktorí sa zaujímajú o podporu rodovo citlivých prístupov k bezpečnosti vody:

1. Oporúčame navrhnúť politiky, ktoré aktívne zapájajú ženy a marginalizované skupiny do rozhodovacích procesov, čím sa zvyšuje rovnosť a udržateľnosť.
2. Podporovať decentralizované riadenie vodných zdrojov, aby sa zvýšila miestna odolnosť a ochrana životného prostredia, čím sa zlepši adaptácia na klimatické zmeny.
3. Prehodnotiť kapitalistické praktiky a považovať vodu za základné právo pre všetkých, nie za tovar.
4. Spojiť tradičné vedomosti s modernými technológiami na dosiahnutie spravodlivého a udržateľného využívania vodných zdrojov.
5. V praxi implementovať postupy, ktoré začleňujú ženy do riadenia vodných zdrojov, čo vedie k efektívnejšiemu hospodáreniu a zlepšeniu sociálnej a environmentálnej rovnosti.
6. Podporovať prístupy, ktoré zdôrazňujú právo prírody na existenciu a regeneráciu, čo prispieva k udržateľnému vodnému hospodárstvu.
7. Upozorňovať na environmentálny sexizmus, rasizmus, environmentálnu triednosť a podporovať riešenia, ktoré zohľadňujú rodové a sociálne rozdiely.

8. Propagovať integráciu kultúrnych a duchovných hodnôt, ktoré zdôrazňujú vzájomnú prepojenosť všetkého života, čím sa podporuje holistický prístup k vodnej bezpečnosti a udržateľnosti.

Obmedzenia a odporúčania pre budúci výskum

Štúdia sa zamerala na dve konkrétne prípadové štúdie, povodie Čadského jazera a povodie rieky GBM. Aj keď tieto prípady poskytujú cenné poznatky, zistenia nemusia byť úplne zovšeobecniteľné na iné regióny, ktoré čelia problémom s vodnou bezpečnosťou. Výskum sa taktiež opiera o existujúcu literatúru a analýzu dokumentov, ktoré môžu závisieť od dostupnosti údajov a potenciálnych skreslení obsiahnutých v zdrojoch. Budúci výskum by mohol zvážiť rozšírenie rozsahu prípadových štúdií a používať zmiešané metódy, aby sa dosiahlo komplexnejšie pochopenie problémov týkajúcich sa vodnej bezpečnosti a rodovej rovnosti.

Na záver, štúdia ukazuje, že integrácia ekofeministických princípov do politik v oblasti vodnej bezpečnosti môže výrazne prispieť k zvýšeniu odolnosti a rovnosti. Tento prístup podporuje participatívne riadenie, ktoré zahŕňa všetky komunity a rešpektuje práva ekosystémov, čím zabezpečuje udržateľné a spravodlivé využívanie vodných zdrojov. Pre budúci výskum sa odporúča rozšíriť rozsah prípadových štúdií a použiť zmiešané metódy, aby sa zabezpečilo komplexnejšie pochopenie problémov týkajúcich sa vodnej bezpečnosti a rodovej rovnosti.

Záver

Táto diplomová práca sa zameriavala na skúmanie ekofeministických prístupov k vodnej bezpečnosti a ich potenciálu zvýšiť odolnosť a spravodlivosť v oblastiach postihnutých problémami s vodou. Výskum bol realizovaný prostredníctvom dvoch prípadových štúdií - povodia Čadského jazera a povodia riek GBM (Ganga-Brahmaputra-Meghna). Analyzovali sme, ako integrácia rodových perspektív a ekofeministických princípov môže prispieť k udržateľnejšiemu a spravodlivejšiemu hospodáreniu s vodnými zdrojmi.

Jedným z kľúčových zistení tejto štúdie je, že zapojenie žien a marginalizovaných skupín do rozhodovacích procesov o riadení vodných zdrojov môže výrazne zlepšiť efektívnosť a udržateľnosť týchto procesov. Ženy často prinášajú do týchto diskusií jedinečné pohľady a skúsenosti, ktoré sú dôležité pre efektívne riešenie komplexných problémov vodnej bezpečnosti. Ekofeministický prístup tiež zdôrazňuje potrebu kombinácie tradičných vedomostí s modernými technológiami, čo môže prispieť k rozvoju inovatívnych a účinných riešení.

V prípade povodia Čadského jazera sme zistili, že zmeny klímy a nadmerné využívanie vodných zdrojov viedli k dramatickému poklesu hladiny jazera, čo malo vážne dôsledky pre miestne komunity, ktoré sú závislé na týchto vodných zdrojoch. V povodí rieky GBM sme sa zamerali na to, ako rôzne politické a sociálno-ekonomické faktory ovplyvňujú vodnú bezpečnosť a ako ekofeministické prístupy môžu prispieť k zlepšeniu situácie.

Implementácia ekofeministických prístupov v týchto oblastiach ukázala, že participácia žien a marginalizovaných skupín v riadení vodných zdrojov môže prispieť k lepšiemu prispôbaniu sa klimatickým zmenám a zvýšeniu odolnosti miestnych komunít. Ženy prinášali do rozhodovacích procesov nielen svoje tradičné vedomosti, ale aj inovatívne prístupy k hospodáreniu s vodou, čo viedlo k udržateľnejšiemu využívaniu vodných zdrojov.

Zistili sme, že integrácia kultúrnych a duchovných hodnôt, ktoré zdôrazňujú vzájomnú prepojenosť všetkého života, môže podporiť udržateľné vodné hospodárstvo a zabezpečiť rovnosť tým, že rieši environmentálne a socioekonomické výzvy integrálne. Participácia žien v rozhodovacích procesoch tiež prispela k posilneniu sociálnej a environmentálnej rovnosti v tomto regióne.

Výsledky tejto práce naznačujú, že ekofeministické prístupy k vodnej bezpečnosti môžu byť kľúčovým nástrojom na riešenie globálnych výziev spojených s vodou. Ekofeministický rámec poskytuje holistický pohľad na problém, ktorý zdôrazňuje prepojenie medzi ekologickou udržateľnosťou a sociálnou spravodlivosťou. Tento prístup nielenže rieši environmentálne problémy, ale tiež posilňuje rovnosť a participáciu všetkých členov komunity.

Na základe zistení tejto štúdie ponúkame niekoľko odporúčaní pre tvorcov politik, odborníkov z praxe a aktivistov. Po prvé, je potrebné podporovať participáciu žien a marginalizovaných skupín v rozhodovacích procesoch týkajúcich sa vodnej bezpečnosti. Táto participácia môže výrazne prispieť k efektívnejšiemu a udržateľnejšiemu riadeniu vodných zdrojov. Po druhé, je dôležité integrovať tradičné vedomosti a skúsenosti miestnych komunit s modernými technológiami, aby sa dosiahlo spravodlivé a udržateľné využívanie vodných zdrojov. Po tretie, politické a strategické dokumenty by mali brať do úvahy ekofeministický prístup, ktorý zdôrazňuje rovnosť, udržateľnosť a participáciu všetkých členov komunity.

V závere je potrebné zdôrazniť, že budúci výskum by mal rozšíriť svoj rozsah na ďalšie geografické oblasti a využívať zmiešané metódy na získanie komplexného pochopenia problematiky. Hĺbkové kvalitatívne štúdie a terénne prieskumy môžu prispieť k lepšiemu pochopeniu kontextových faktorov ovplyvňujúcich vodnú bezpečnosť a rodovú dynamiku. Taktiež je potrebné venovať pozornosť socio-ekonomickým, kultúrnym a politickým faktorom, ktoré zohrávajú významnú úlohu pri formovaní vodnej bezpečnosti a rodovej rovnosti.

Záverom môžeme povedať, že ekofeministické prístupy k vodnej bezpečnosti predstavujú významný príspevok k riešeniu globálnych výziev spojených s vodou. Integrácia rodových perspektív a ekofeministických princípov môže výrazne prispieť k udržateľnejšiemu a spravodlivejšiemu svetu, kde je voda považovaná za základné právo pre všetkých a nie za tovar. Táto práca prispieva k hlbšiemu pochopeniu prepojenia medzi rodovou rovnosťou a environmentálnou udržateľnosťou a poskytuje cenné poznatky pre budúci výskum a politickú prax.

Summary

This thesis focused on exploring ecofeminist approaches to water security and their potential to increase resilience and equity in areas affected by water problems. The research was conducted through two case studies - the Lake Chad Basin and the GBM (Ganga-Brahmaputra-Meghna) river basins. We analyzed how the integration of gender perspectives and ecofeminist principles can contribute to more sustainable and equitable water resource management.

One of the key findings of this study is that involving women and marginalized groups in decision-making processes on water resource management can significantly improve the efficiency and sustainability of these processes. Women often bring unique perspectives and experiences to these discussions that are important for effectively addressing complex water security issues. An ecofeminist approach also emphasizes the need to combine traditional knowledge with modern technologies, which can contribute to the development of innovative and effective solutions.

In the case of the Lake Chad basin, we found that climate change and overexploitation of water resources have led to a dramatic drop in the lake level, with serious consequences for the local communities that depend on these water resources. In the GBM river basin, we focused on how different political and socio-economic factors affect water security and how ecofeminist approaches can contribute to improving the situation.

The implementation of ecofeminist approaches in these areas has shown that the participation of women and marginalized groups in water resource management can contribute to better adaptation to climate change and increase the resilience of local communities. Women brought not only their traditional knowledge but also innovative approaches to water management to decision-making processes, leading to more sustainable use of water resources.

We have found that integrating cultural and spiritual values that emphasize the interconnectedness of all life can promote sustainable water management and ensure equity by addressing environmental and socioeconomic challenges integrally. Women's participation in decision-making processes has also contributed to strengthening social and environmental equity in the region.

The results of this work suggest that ecofeminist approaches to water security can be

a key tool for addressing global water-related challenges. The ecofeminist framework provides a holistic view of the problem that emphasizes the link between ecological sustainability and social justice. This approach not only addresses environmental issues, but also fosters equity and participation of all community members.

Based on the findings of this study, we offer a number of recommendations for policy makers, practitioners and activists. First, the participation of women and marginalized groups in decision-making processes related to water security should be encouraged. This participation can contribute significantly to more effective and sustainable water resource management. Second, it is important to integrate traditional knowledge and experience of local communities with modern technologies to achieve equitable and sustainable use of water resources. Third, policy and strategy documents should take into account an ecofeminist approach that emphasizes equity, sustainability and participation of all community members.

Finally, it should be emphasized that future research should expand its scope to other geographical areas and use mixed methods to gain a comprehensive understanding of the issues. In-depth qualitative studies and field surveys can contribute to a better understanding of contextual factors affecting water security and gender dynamics. Attention also needs to be paid to socio-economic, cultural and political factors that play a significant role in shaping water security and gender equality.

In conclusion, ecofeminist approaches to water security represent an important contribution to addressing global water challenges. The integration of gender perspectives and ecofeminist principles can contribute significantly to a more sustainable and equitable world where water is seen as a basic right for all and not as a commodity. This work contributes to a deeper understanding of the links between gender and environmental sustainability and provides valuable insights for future research and policy practice.

Použitá literatúra

AGARWAL, Bina. The Gender and Environment Debate: Lessons from India, *Feminist Studies* [online]. 1992, s. 18, č. 1. s. 119-158, [cit. 2024-06-15]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/3178217>

ACHARYA, Deepti. Theoretical Responses to Water Justice: A Discussion Between Neoliberalism, Neo-Marxism, and Ecofeminism. *Summerhill: IIAS Review*, [online]. 2022, [cit. 2024-05-15]. Dostupné z: [file:///C:/Users/User/Downloads/Theoretical Responses to Water Justice A%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/Theoretical%20Responses%20to%20Water%20Justice%20A%20(2).pdf)

AZCONA, Ginette a kol. Spotlight on SDG 6: From commodity to common good: A feminist agenda to tackle the world's water crisis. *UN Women Headquarters, United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women (UN Women); United Nations Water (UN-Water)*. 2023. 57 s. ISBN 9789210027120

BALAJI, Balamurali. Economic Reforms and Social Degradation. *The Centre for Information Technology and Gandhian Philosophy of Nonviolence and Peace, Tamilnadu, India* [online]. 2024. [cit. 2024-05-15]. Dostupné z: https://www.mkgandhi.org/articles/economic_reforms.php

BATEN, Mohammed Abdul, TITUMIR, Rashed Al Mahmud. Environmental challenges of trans-boundary water resources management: the case of Bangladesh. *Springer International Publishing Switzerland 2015 Sustain. Water Resour. Manag* [online]. 2016. DOI 10.1007/s40899-015-0037-0. [cit. 2024-06-15]. Dostupné z: [file:///C:/Users/User/Downloads/s40899-015-0037-0%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/s40899-015-0037-0%20(2).pdf)

BELMIN, Raphaël. The zaï technique: how farmers in the Sahel grow crops with little to no water. *Smart water magazine* [online]. 2024. [cit. 2024-05-15]. Dostupné z: <https://smartwatermagazine.com/blogs/raphael-belmin/zai-technique-how-farmers-sahel-grow-crops-little-no-water#:~:text=Well%2C%20while%20it%20may%20seem,prepared%20during%20the%20dry%20season.>

BENNETT, Vivienne, DÁVILA-POBLETE, Sonia, RICO, María Nieves. WATER AND GENDER: THE UNEXPECTED CONNECTION THAT REALLY MATTERS. *Journal*

of International Affairs, SPRING/SUMMER [online]. 2008, Vol. 61, No. 2, 107-126 s. [cit. 2024-05-15]. Dostupné z: <http://www.jstor.com/stable/24358114>

BLENCH, Roger. The history and future of water management of the lake Chad basin in Nigeria. In : Jungraithmayr H. (ed.), BARRETEAU DANIEL (ED.), Seibert U. (ed.). *L'homme et l'eau dans le bassin du lac Tchad = Man and water in the lake Chad basin. (Colloques et Séminaires)*. Paris, Séminaire du Réseau Méga-Tchad, Francfort (DEU). 1997, s. 143-166. ISBN 2-7099-1373-9. ISSN 0767-2896.

BRAUCH, Hans Günter a kol. *Globalization and Environmental Challenges Reconceptualizing Security in the 21st Century*. Springer Science+Business Media springer.com, Springer-Verlag Berlin Heidelberg. Springer Berlin Heidelberg New York. 2008. s.1141, ISBN 978-3-540-75976-8

CELA, Blerta. Women leading change for a safe and prosperous Sahel. *United Nations Development Programme* [online]. 2023, [cit. 2024-05-15]. Dostupné z: [Women leading change for a safe and prosperous Sahel | United Nations Development Programme \(undp.org\)](https://www.undp.org/en/stories/women-leading-change-for-a-safe-and-prosperous-sahel)

CLIMATE DIPLOMACY. Transnational Conflict and Cooperation in the Lake Chad Basin. *Climate Diplomacy* [online]. 2024 [cit. 2024-05-15]. Dostupné z: <https://climate-diplomacy.org/case-studies/transnational-conflict-and-cooperation-lake-chad-basin>

D' EAUBONNE, Françoise. Le féminisme ou la mort. *Le Passager Clandestin*. 2020. s. 332. ISBN-13 : 978-2369352433

GAARD, Greta, GRUEN, Lori. Ecofeminism: Toward global justice and planetary health. *Society and Nature* [online]. 1993, 1-35 s. [cit. 2024-05-15]. Dostupné z: file:///C:/Users/User/Desktop/Zdroje%20v%20AJ/Ecofeminism_Toward_Global_Justice_and_PI%20Greta%20Gaard%20and%20Lori%20Gruen.pdf

GAARD, Greta. Women, water, energy: An ecofeminist approach. *Organization & Environment; Jun 2001; 14, 2; ABI/INFORM Global, Sage Publications* [online]. 2001, 157- 172 s. [cit. 2024-05-15]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/249701573_Women_Water_Energy_An_Ecofeminist_Approach

Challenges and Strategies. In: Singh, V.P., Yadav, S., Yadav, K.K., Yadava, R.N. (eds) *Environmental Degradation: Challenges and Strategies for Mitigation*. Water Science and Technology Library. 2022, s. 104. Springer, Cham. ISBN 978-3-030-95541-0

KOFFI, Bryan a kol. Lake Chad Cultural Landscape: An uncommon transnational potential in the midst of multiple challenges. In: Houehounha, D., Moukala, E. (eds) *Managing Transnational UNESCO World Heritage sites in Africa*. Springer, Cham. *Paris, France, United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) and Cham, Switzerland, Springer Nature Switzerland AG* [online]. 2023. ISBN 978-3-030-80910-2. [cit. 2024-05-10]. Dostupné z: https://doi.org/10.1007/978-3-030-80910-2_9

KWNYATTA, Uhuru, MAHAMAT, Moussa Faki. African Union Climate Change and Resilient Development Strategy and Action Plan. *African Union (2022-2032)* [online]. 2023 [cit. 2024-05-15]. Dostupné z: https://au.int/sites/default/files/documents/41959-doc-CC_Strategy_and_Action_Plan_2022-2032_08_02_23_Single_Print_Ready.pdf

LAMA, Neelam. Water and Women's Right in India: An Eco-Feminist Approach [online]. 2013, Vol. 12 No. 1. s. 263-275. ISSN: 0976-3570. [cit. 2024-05-15]. Dostupné z: <file:///C:/Users/User/Desktop/Zdroje%20v%20AJ/Water%20and%20Women's%20Right%20in%20India%20-%20An%20Eco-Feminist%20Approach.pdf>

LEVEQUE, Christian. African Freshwater Fish and Fisheries a Biological and Cultural Heritage. In: *Annales des Sciences Zoologiques. Centre National de la Recherche Scientifique, Programme Environnement, Vie et Societes, F92195 Meudon cedex, France*. 2003, vol. 288, s.11-27. DOI: 10.2307/1446612

MAMOEPA, Bohlale Mashaa. An Ecofeminist analysis of Environmental Justice in South Africa: Mpumalanga Highveld and Cape Town region. *Cape Town: Faculty of Arts and Social Science at Stellenbosch University*. 2024, s. 156 [cit. 2024-05-15]. Dostupné z: <https://scholar.sun.ac.za/server/api/core/bitstreams/75dce946-3c07-466b-a2d9-bc3993601877/content>

MERCHANT, Carolyn. *The Dead of Nature: Women, Ecology, and the Scientific Revolution*. New York, HarperSanFrancisko, 1980. 348 s. ISBN 0-06-250595-5.

MERCHANT, Carolyn. Ecofeminism and Feminist Theory. In *Diamond, I & Orenstein, G*

ed. *Reweaving The World. The Emergence Of Ecofeminism. San Francisco: Sierra Club Books*, 1990. s. 100-105. ISBN 0-87156-623-0.

MIES, Maria, SHIVA, Vandana. *Ecofeminism. London & New York, ZED BOOKS*. 1993. 430 s. ISBN 978 1 78032 563 7

MILES, Kathryn. Ecofeminism: sociology and environmentalism. *Britannica* [Online]. 2007. [cit. 2024-05-15]. Dostupné z: <https://www.britannica.com/topic/ecofeminism>

NJOH, Ambe, AYUK-ETANG, Elisabeth. Determinants of Ecofeminism in Anglophone Cameroon: A PESTECH Analysis. *Journal of Asian and African Studies* [online]. 2020. DOI: 10.1177/0021909620970571. [cit. 2024-05-15]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/346993910_Determinants_of_Ecofeminism_in_Anglophone_Cameroon_A_PESTECH_Analysis

OLADOSU, Adenike. Adenike Oladosu on the Lake Chad crisis, eco-feminism and the campaign for international action. *Missing Perspectives*, [online]. 2022, [cit. 2024-05-15]. Dostupné z: <https://www.missingperspectives.com/posts/adenikeoladosu/>

OLOWOYEYE, Oluwatuyi S., KANWAR, Rameshwar S. Water and Food Sustainability in the Riparian Countries of Lake Chad in Africa. *Ames: Department of Agricultural and Biosystems Engineering, Iowa State University* [online]. 2023. [cit. 2024-05-10]. Dostupné z: <https://doi.org/10.3390/su15131000> <https://www.mdpi.com/2071-1050/15/13/10009>

OLOWOYEYE, H. Einar. Women's Empowerment Index scores worldwide 2023, by region [online] *statista.com*, 2023 [cit. 2024-05-15]. Dostupné z: <https://www.statista.com/statistics/1419077/womens-empowerment-index-wei-region/#:~:text=The%20WEI%20measures%20women%20and,access%20and%20adolescent%20birth%20rates.>

OMENA, Tochukwu. Untold Story of Boko Haram Insurgency: The Lake Chad Oil and Gas Connection, Politics and Religion. *Religion and Politics Section of the American Political Science Association* [online]. 2019, s. 1-34. [cit. 2024-05-15]. doi:10.1017/S1755048319000166 1755-0483/19 Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/333356705_Untold_Story_of_Boko_Haram_Insurgency_The_Lake_Chad_Oil_and_Gas_Connection

PLUMWOOD, Val. *Feminism and the Mastery of Nature (Opening Out: Feminism for Today)*. Routledge. 1993. 252 s. ISBN-13 : 978-0415068109

PETRUZZELLO, Melissa. Chipko movement. *Encyclopedia Britannica*, 2024, [cit. 2024-05-15]. Dostupné z: <https://www.britannica.com/topic/Chipko-movement>

RAO, Manisha. *Ecofeminism at the Crossroads in India: A Review*. Mumbai: Department of Sociology, S.N.D.T. Women's University. 2012, s.19. ISSN 1824 - 4483

RODRIGUEZ, Leah. The Faces of Ecofeminism: Women Promoting Gender Equality and Climate Justice Worldwide. For these women climate activists, protecting women is key to protecting the planet. *Global Citizen* [online]. 2022. [cit. 2024-05-15]. Dostupné z: <https://www.globalcitizen.org/en/content/ecofeminist-issues-activists-examples/>

SALLEH, Ariel. *Ecofeminism As Politics: Nature, Marx and the Postmodern*. Zed Books .1997, 256 s. ISBN 978-1856494007

SANUSI, Safiyya Amatullah. *Water Governance from a Gender Perspective: a Review Case of Lake Chad*. [Online] diplomová práca, Enschede: University of Twente. 2018. WATER – S1765167 [cit. 2024-05-15]. Dostupné z: <file:///C:/Users/User/Desktop/4%20HLAVNE%20DOKUMENTY%20PRE%20CHAD/Sanus%20%20WATER%20GOVERNANCEfrom%20gender%20perspective%20lake%20c had.pdf>

SHEEL, Vikas a kol. *Jal Jeevan Mission*. New Delhi, Department of Drinking Water & Sanitation, Ministry of Jalshakti [online]. 2023, edícia 30. [cit. 2024-05-15]. Dostupné z: <https://jalshakti-ddws.gov.in/samvad/JalJeevanSamvad-March-2023-en.pdf>

SHIVA, Vandana. *Vandana Shiva - The Water Rooms Monologue*. UNESCO World Water Assessment Programme [Online, príspevok] .2016-01-17. [cit. 2024-06-15]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=ZH7sokXCeKk&t=5sA>

SHIVA, Vandana. *The Roots of India's Water Crisis*. Global Oneness Project Online [online]. 2012. 2012-05-02. [cit. 2024-05-15]. Dostupné na internete: <https://www.youtube.com/watch?v=x8kqq1f14vg&list=PL9TCwuzqXm6v16-5gFidfdXgi9utX1EKm&index=20>

SHIVA, Vandana. *Earth Democracy: Justice, Sustainability, and Peace*. North Atlantic Books; Reprint edition, 2015. 192 s. ISBN 13-978-1623170417

SHIVA, Vandana. *Water Wars: Privatization, Pollution, and Profit*. North Atlantic Books; Reprint edition, 2016. 192 s. ISBN 978-1623170721

SIDH, Shiv Narayan. a BASU, Sharmistha. Women's Contribution to Household Food and Economic Security: A Study in the Garhwal Himalayas, India. *Mountain Research and Development, International Mountain Society* [online]. 2011, č. 2, s. 102-111, [cit. 2024-06-15]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/mounresedeve.31.2.102>

STACHE, Anja. Adapting to climate change in the Lake Chad Basin. *German Federal Ministry for Economic Cooperation and Development (BMZ)* [online]. 2024, [cit. 2024-05-15]. Dostupné z: <https://www.giz.de/en/worldwide/24845.html>

SKAH, Maha, LYAMMOURI, Rida. The Climate Change-Security Nexus: Case study of the Lake Chad Basin. *Rabat, Morocco. Policy Center for the New South* [online]. 2020, 36 s. [cit. 2024-05-15]. Dostupné z: <file:///C:/Users/User/Desktop/case%20studies/The%20Climate%20%20Change-Security%20Nexus%20%20Casestudy%20of%20the%20Lake%20%20Chad%20Basin%20Maha%20Skah%20Rida%20Lyammouri%202020%20Policy%20Center%20for%20the%20New%20South.pdf>

THE SEEDS OF VANDANA SHIVA. 2021. *The Seeds of Vandana Shiva*. Becket Films. Réžia: BECKET, Jim, SIEGEL, Taggart [Online, Film]. 2021. [cit. 2024-05-10]. Dostupné z: <https://vandanashivamovie.com/contact-us/>

THOMPSON, Jamie. Ecofeminism: The Path towards Healing the Earth. *Department of Biology; College of Arts and Sciences Abilene Christian University. Dialogue & Nexus*. [online]. 2017. [cit. 2024-05-15]. Dostupné z: <file:///C:/Users/User/Desktop/Zdroje%20v%20AJ/hlavne%20zdroje/Thompson%202016%20-%202017%20Ecofeminism%20&%20Earth%20Healing.pdf>

TURNER, Louise. Meet Oladusu Adenike aka The Ecofeminist. *Wen.org.uk*. 2024 [online]. 2024, [cit. 2024-06-15]. Dostupné z: <https://www.wen.org.uk/2020/08/26/whys-climate-justice-a-feminist-issue-oladosu-adenike/>

UNICEF & WHO. Progress on household drinking water, sanitation and hygiene 2000–2022: special focus on gender. *United Nations Children's Fund (UNICEF) and World Health Organization (WHO)*. 2023. 172 s. ISBN (UNICEF): 978-92-806-5476-9

UNDP. Ubuntu through the eyes of African Young Women Leaders. *United Nations Development Program* [online]. 2023, VOLUME 2. vol. 80, s. 6. [cit. 2024-05-15]. Dostupné z: [afywl_coffee_table_book_complete\(4\).pdf](#)

UNITED NATIONS. Improving Lake Chad management through building climate change resilience and reducing ecosystem stress through implementation of the Strategic Action Programme for the Lake Chad basin. *United Nations - Department of Economic and Social Affairs, Sustainable Development* [online]. 2024, [cit. 2024-05-10]. Dostupné z: <https://sdgs.un.org/partnerships/improving-lake-chad-management-through-building-climate-change-resilience-and-reducing>

UNITED NATIONS. Resolution 1325 (2000). *Adopted by the United Nations Security Council at its 4213th meeting, on 31 October 2000* [online]. 2000. [cit. 2024-05-15]. Dostupné z: https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/SC_ResolutionWomenPeaceSecurity_SRES1325%282000%29%28english_0.pdf

UNITED NATIONS. Resolution 2349 (2017). *New York, Adopted by the United Nations Security Council at its 7911th meeting, on 31 March 2017* [online]. 2017. [cit. 2024-05-15]. Dostupné z: [file:///C:/Users/User/Downloads/S_RES_2349_\(2017\)-EN.pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/S_RES_2349_(2017)-EN.pdf)

UNITED NATIONS. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. *New York, UN 2023 Water Conference 22 — 24 Mar 2023* [online]. 2023. [cit. 2024-05-15]. Dostupné z: <https://sdgs.un.org/2030agenda>

UNITED NATIONS. Improving Lake Chad management through building climate change resilience and reducing ecosystem stress through implementation of the Strategic Action Programme for the Lake Chad basin. *UN Sustainable Development*. [online]. 2024. [cit. 2024-05-15]. Dostupné z: <https://sdgs.un.org/partnerships/improving-lake-chad-management-through-building-climate-change-resilience-and-reducing>

UNITED NATIONS. GLOBAL ISSUES Water. *United Nations*. [online]. 2024. [cit. 2024-05-15]. Dostupné z: <https://www.un.org/en/global-issues/water>

UNITED NATIONS GENERAL ASSEMBLY. Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women. *New York, United Nations General Assembly, 18 December 1979* [online]. 2024. [cit. 2024-05-15]. Dostupné z: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-elimination-all-forms-discrimination-against-women>

usip.org. Rezolúcia BR OSN 1325. *United States Institute of Peace, usip.org* [online]. 2024. [cit. 2024-05-15]. Dostupné z: https://www.usip.org/gender_peacebuilding/about_UNSCR_1325

VELHAL, Priyanka. The Power of Unity: The CHIPKO Movement in India. *Nelda.org.in* [online]. 2024, [cit. 2024-06-15]. Dostupné z: <https://nelda.org.in/chipko-movement-india/#>

WARREN, J. Karen.. Ecofeminist Philosophy: a western perspective on what it is and why it matters. *Oxford: Rowman&Littlefield Publisher, 2000*. 254 s. ISBN 0-8476-9298-1.

WHO. Women and girls bear brunt of water and sanitation crisis – new UNICEF-WHO report 6 July 2023. *World Health Organization* [online]. 2023. [cit. 2024-05-15]. Dostupné z: <https://www.who.int/news/item/06-07-2023-women-and-girls-bear-brunt-of-water-and-sanitation-crisis---new-unicef-who-report>

WORLD WATER COUNCIL, Global Water Security: Lessons Learnt and Long-Term Implications, *Ministry of Water Resources of China and the World Water Council (2018) Springer-Nature, Singapore*. 2018. 279 s. ISBN 978-981-10-7912-2

